

مهولانا

مدی اقرہ الثقافی

www.iqra.ahamontada.com

ٹمازاد کسراز

۱۹۸۵
چاپی دووم
۲.۱۳

مەولاناى پۇمى

ئازاد قەزاز

۱۹۸۵

چاپى دووم

۲۰۱۴

ناوی کتیب : مهولانای پومی

نوسینی : ئازاد قهزاز

نوبه تی چاپ: چاپی دووهم ۲۰۱۴

بوار : ژیان و مهعنه وییه

له بلوکراره کانی: کتیبخانه ی بیخود

چاپخانه : چاپخانه ی چوارچرا

نرخ: (۳۰۰۰) دینار

له بهرپوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره (۲۱۹۹)

ی سالی ۲۰۱۳ ی پیدراوه

پيشه‌كى چاپى دووهم

له نيوان چاپى يه‌كه‌م و ئهم چاپه‌دا نزيكه‌ى سى و سى سال
تيپه‌ريوه. چاپى يه‌كه‌م كه له ۱۹۸۵ زاييندا ده‌ركه‌وتووه، ئه‌وا
ئهم چاپى دووهمه له سالى ۲۰۱۷ زاييندا ده‌رده‌كه‌ويت. له‌م
به‌ينه‌دا كۆمه‌لگه‌ى كوردى له كوردستانى باشوردا، ئالوگۆپى
زۆرى به خۆيه‌وه دى. له‌سهر‌وبه‌ندى چاپى يه‌كه‌م، ئاراسته‌ى
سياسى كورد كه له كۆمه‌لگه‌ى كوردى ئه‌وسا‌كه‌دا،
ئاراسته‌يه‌كى ويستراو بوو، به‌لام ئه‌و سياسيته له ناو
شاخه‌كاندا خۆى شارده‌بووه، هه‌مان شاخ بۆ پاراستنى
پيروزگه‌رايى ئه‌و سياسيته، ده‌مامكي‌كيش بوو. به‌لام له
سهر‌وبه‌ندى چاپى دووهمدا سياسيته‌ى كوردى باشور هه‌نو‌كه له
ناو شاخدا نيينه، وا له ناو شاردايه و ده‌مامكى لابر‌دووه،
جه‌وه‌هه‌رى خۆى ده‌رخستوووه و هه‌يچ پيروزيه‌يه‌كى پي‌ئوه
نه‌ماوه‌ته‌وه. هه‌ر له‌م به‌ينه‌دا كوردستانى باشور كي‌ميا باران،
ئه‌نفا‌لكردن، راپه‌رين و كۆپوه‌ى به خۆيه‌وه دى و تا‌گه‌شته
ئه‌وه‌ى به هۆى له باربوونى دۆخى نيوده‌وله‌ت‌ييه‌وه، هه‌ري‌مي‌كى

سه‌ربه‌خۆش پێكه‌وه بنیّت. له‌م كه‌ینه‌به‌ینه‌دا كوردستان هه‌ر
 له‌په‌روی سیاسیی‌هه‌ گۆپانی به‌سه‌ردا نه‌هات، به‌لكو له‌ په‌روی
 بزانی ئایینی‌شه‌وه‌ په‌نگ و پو‌خساری خۆی گۆپی. بۆ نمونه له
 یه‌ك په‌وتی دینی بزانی ئیخوان موسلیمینه‌وه‌، به‌ره‌و فره‌ په‌وتی
 ئایینی‌هه‌وه‌ هه‌نگاوی نا. په‌وتی دینی ئیسلامی سیاسی، په‌وتی
 دینی ئیسلامی جیهادی، په‌وتی دینی ئیسلامی سه‌له‌فی و
 په‌وتی دینی ئیسلامی سو‌فیگه‌ریش سه‌ربه‌له‌دا. له‌ نیوه‌ندی
 ئەم هه‌موو به‌زمه‌ه‌نایه‌دا، مه‌ولانا بیده‌نگ و سه‌نگ، مات و كز،
 بیناز و بیكه‌س، ئاوپری لینه‌ده‌درایه‌وه‌. كه‌س نه‌بوو ده‌ستی
 حیکمه‌ت و ئەشقی مه‌ولانا بگری و بیخاته نا ئەو گشت کین و
 پقانه‌وه‌ كه‌ به‌ربینی ئەو خه‌لكه‌ی كوردستانی گرتبوو. هه‌لبه‌ت
 لی‌زه‌دا مه‌به‌ستم له‌ مه‌ولانا دوو مه‌ولانایه‌، مه‌ولانایه‌کی كورد و
 مه‌ولانایه‌کی فارس، مه‌ولانایه‌کی باشور و مه‌ولانایه‌کی به‌لخ،
 مه‌ولانایه‌کی سلیمانی و مه‌ولانایه‌کی قۆنیه‌، واته‌ مه‌ولانا
 خالیدیکی نه‌قشبه‌ندی و مه‌ولانا جه‌لاله‌دینیکی مه‌وله‌ویییه‌. وا
 هه‌نوکه‌ پاش ئەو گشت هه‌راسانی و دوودلی و نا‌ئارامیییه‌،
 مه‌ردوم جاریکی‌تر ده‌یه‌وی بگه‌رپێته‌وه‌ لای ئەشقی و
 خۆشه‌ویستی مه‌ولانا‌کان، بگه‌رپێنه‌وه‌ لای راس‌تگۆکان،
 بگه‌رپێنه‌وه‌ ئامیزی گه‌رمی سو‌فییه‌کان، تا خۆیان له
 ململانی‌کانی په‌وتی سیاسه‌تی نه‌ته‌وه‌گه‌ری، ئیسلامی سیاسی،
 جیهادی و سه‌له‌فی وه‌دوور خه‌ن و ساتیک له‌ ناو ئەشقی

ئەوانەدا بچەوینەو. گەرانبەوئەكە شەكۆدارە بەرەو گەرمی
ئەشق و كۆلى بەسۆى خۆشەوئەستى، گەرانبەوئەكە بەنرخە كە
دەرىدەخات چەندىن سائە بە ناوى ئاين و نەتەوايەتییەو،
مروقى كوردستانى باشوور ئەتۆرىن، بەپۆخىكى تىنو و
كەساسەو چاوەروانى شەونمى بەربەيانى ئەشقى مەولانا
دەكەن تا تاسەيان بەشكىنئەت. بەلى ئەوا گەنجانن جارىكىتر
رەوتى ئاين و سىياسەت بەرەو مروارى ھەقىقى بىن زەرىاكەنى
دەبەنەو. دەستتان خۆش گەنجانى ئازىز كە منىشتان لەتەك
خۆتان گەنج كەردەو، بەو داوايەتان كە مەولانا جارىكىتر
چاپكەنەو، منتان بەرەو يادەوئەسى و سى سال لەمەوبەر
بەردەو و مەولاناتان لای خۆتان زىندو كەردەو.

ئەو مەولانايەى كە ئىمە لەم كەتیبەدا قسەى لەسەر دەكەين،
مەولانا جەلالەدینى پۆمى بەلخىيە، كە بە مەولانای پۆمى
ناسراو.

بەچاكى دەزانم پىش ئەوئە بچىنە ناو دووتوئەى كەتیبەو،
پۆمى بناسىنن و ھەندىك ئەزمونى خۆم لەمەر پۆمى ئاشق
بەمە بەردەستى خوئەنەر. پۆمى سالى ۱۲۰۷ لە شارى بەلخ
كە سەر بە ئەفغانستانى ئىستايە ئەو كات سەر بە ئىران بوو،
ھاتۆتە دنياو. ھەر بۆيە لەدەقەرى ئىران و ئەفغانستان
جەلالەدین بە بەلخى ناسراو بەلام لە توركيا بە جەلالەدینى

پۇمى ناسراۋە چۈنكە زۆربەى ژيانى لە ئەناتۇلى بەسەر
بردوۋە. ئەناتۇلى لەكاتى ئەودا ناۋچەيەكى بېزەنتى رۇمانى
بوۋە، لەۋيۋە ناويان ناۋە پۇمى. وشەى (مەولانا) ى لە
تۈركەكانەۋە ۋەرگرتوۋە كە ماناى (گەرەم) دەبەخشىت. لە
پۇژھەلاتى جىھانى ئىسلامىدا، پۇمى لەپاش سەدەى سىازدەۋە
ناسكترىن و خۇشەويستىن سۇقى بوۋە. دىۋانەكەى بە ناۋى
مەسنەۋى كە ۲۶ ھەزار دېرى لەخۇگرتوۋە، لەلايەن شاعىرى
فارس (جامى) يەۋە ناۋى قورئانى فارسى لىنراۋە. شاعىر و
بىرمەندى مۇسلمان بەرەچەلەك ھىندى، مۇجەمەد ئىقبال،
مەسنەۋى بۇ خۇى ۋەك خدرى زىندە بىنيۋە. نازم ھىكەمەتى
كۆمۇنىستىش زۆر بە پەرۋشەۋە لە نوسىنىكىدا بە پۇمى
دەلىت: منىش مورىدىكى تۆم ئەى ھەزرىتى مەولانا.

نوسەرى ئەلمانى ھۇگۇفان ھۇفمانستال سالى ۱۸۲۰ سەبارەت
بە شىعەرىكى پۇمى بەسەرسامىيەۋە دەلى: ئەم ۋەتەيەى پۇمى لە
ھەمۇ شتىك قولترە كە دەلى: ھەركەسى لە ھىزى سەما
تىبگات، لە مەرگ ناترسىت. چۈنكە ئەۋ سەمازانە دەزانىت،
چۇن ئەشق مەرگ دەكوزىت.

ئىقبال لە نوسىنىكىدا سەبارەت بە پرستەيەك كە گۆتە ى
شاعىرى ئەلمانى و پۇمى تىايدا يەكدەگرەنەۋە، دەلى:
ھەردۇكيان ئىستا وان لە بەھەشتدا. ئەۋ پرستەيەش كە ئەۋ

دووانه تيايدا يەكدى دەگرنەوہ ئەمەيە: ئەقلىگەرايى لە
شەيتانەو ئەشقىش لە ئادەم. نوسەرى كتيبى پۆمى بە زمانى
ھۆلەندى (ئەننەمارى سخيمەل) دەلى زۆرن ئەوانەى لەگەل
شاعىرى كلاسكى توركى يەحيا كەمال (۱۹۵۸) كۆچى دوايى
كردوۋە ئەم شيعرە دەليئەوہ:

ناى بژەنە، ئەى ئەوكەسەى كە پەرۋشى شيعرەكانى
دەتگەيىنئە ئاسمان:

بەپەرۋشى خۆرى تەبرىزىوہ (شەمسى تەبرىزى) لە
سەماكردندا دەبينە بالەكانى مەولانا
ئيمە دەبينە پەرپىك لە بالەكانى مەولانا!
ھەنوگەش ژمارەى ھەوادارانى پۆمى لە ئەوروپا و ئەمەريكادا
پۆزبەرۋژ لە زيادبووندايە.^۱

سەبارەت بە ئەزمونى خۆم لەمەر مەولانا، لە ناوہپراستى سالتانى
ھەشتاى سەدەى راپوردوۋوہ دەستىيىكردوۋە. ماوہى چەند
سالىك پۆمى سەرقالى كردبووم و كتيبەكەى بەناوى مەسنەوى
ماوہيەكى باش سەرنجيان پاكىشابووم. ئەم كتيبەى ئىستە لە
بەردەستايە بۆ يەكەمجار سالى ۱۹۸۵ چاپكرا. مەخابن لەو

---

^۱ Annemarie schimmel, Rumi, Meesters in spiritualiteit, Averbode ۲۰۰۲.

سەردەم و نۆۋەندە پۇشنىبىرىيە كوردىيەدا ھىچ چەشنىە بايەخىك
 نە بەو مۇۋقە و نە بەو كىتەبەش دراۋە. لەپاستىدا سۇڧىگەرى
 ئىسلام يەككە بوو لەو پەھەندە ماریفیانەى گىرنگىم پىدەدا. ھەر
 لەو سالانەدا سى كىتەبى تىرم لەسەر شىخ عەبدولقادىرى گەيلىنى
 و ئەھمەد فاروقى سەرھەندى و بەدىعەلزەمان سەئىد نۇرسى
 نۇسى. بەلام نەمتوانى كىتەبەكەى نۇرسى بەچاپ بگەيەنم،
 چونكە ئاراستەى بىر كىرەنەۋەم لە پاش نەۋەدەكانەۋە بەرەو
 گۇران دەچوو و لەو جەنجالى بىر كىرەنەۋەيەدا ئەو كىتەبەى
 نۇرسىم لەبىر چۆۋە و نەمزانى چى بەسەرھات. ھەر لەو
 سەردەمە و پىش ئەۋەش جگە لە سۇڧىگەرى، فەلسەفە و
 تىۋلۇژىيە ئىسلام و بىرى پۇژئاۋايش كەمەندەكىشىيان كىرەبووم.
 لە پاش نەۋەدەكانى سەدەى پابوردو ماۋەى پىر لە پازدە سالە
 بىدەنگ بووم و ناۋ بەناۋ و تارىكم نۇسىۋە. ۋەلى لەماۋەى نىۋان
 سالى ۱۹۹۷ ۋە تا ۲۰۰۷، جگە لە خۇيەندەۋەى تايىبەتى خۇم،
 لە دوو زانكۆى ھۆلەندىدا، سەرگەرمى خۇيەندەن بووم.

ئەم پىشەكەم بۇ ئەۋەبوو كە بۇ ۋا پاش نىزىكەى ۳۳ سال،
 جارىكى دى پىم لە پۇمى دەكەۋىتەۋە. ھەنوكە لە پۇژئاۋا
 گىرنگىكى زۇر بە لىكۆلىنەۋە لە سەر ئىسلام دەدرىت و
 بەتايىبەتىش سۇڧىگەرى زۇر سەرنجى پۇژئاۋاى پاكىشاۋە.
 مەبەستم لە سۇڧىگەرى بەتەنھا سۇڧىگەرى ئىسلام نىە، بەلكو

پرهه‌نده پړوحيه‌كاني گشت نه‌ته‌وه و كه‌لتوره جياوازه‌كاني
 ئيستا بوته جيگه ليكولينه‌وه‌ي زانكو و په‌يمانگا
 په‌يوه‌نديداره‌كاني نه‌و بواره. له چ‌ند باب‌ه‌تيكيتردا نامازم به‌وه
 داوه كه پوستمود‌رنه بايه‌خي داوه‌ته‌وه به پرهه‌ندي پړوحي
 مروځ و له‌پوژئاواش به گشتي گرنگي ده‌دن به سيستم‌ي
 كومه‌لايه‌تي ميلتيكه‌لتوري‌ل (پيكه‌وه ژياني كه‌لتوره جياوازه‌كان
) و خالي هاوبه‌شي نيوان كه‌لتوره جياوازه‌كان و خاله
 جياوازه‌كانيش شيكاري ده‌كن. له‌ناو سوځيگه‌ريدا نه‌وان ده‌رك
 به‌وه ده‌كن كه سنوري نيوان ثايننه‌كان به‌زي‌نراوه و ه‌موو
 ثايننه‌كان به يه‌ك چاو ده‌بين‌رځن. لي‌ره‌وه‌يه ده‌ليم ه‌نووكه له
 ولاته جياوازه‌كاني نه‌وروپادا مالپ‌ر و ئينستيتوتي جياواز ه‌ن
 و كوږو كوږونه‌وه‌ي تايبه‌ت به پوميش ده‌گيري‌ت. پومي يه‌كيكه
 له‌و كه‌سايه‌تیه گرنگانه‌ي كه‌وتوته به‌رچاو، ه‌روه‌ك بودا له‌و
 كه‌سايه‌تیه گرنگانه‌يه ح‌زوري‌كي به‌رچاوي له كومه‌لگه‌ي
 نه‌وروپيدا ه‌يه. له نه‌وروپادا ه‌نووكه پړوحيگه‌ري گف‌توگو و
 دي‌باتي زوري له‌س‌ر ده‌كري‌ت به‌بي جياوازي كردن له نيوان
 هيچ چ‌شنه ثايني‌كي تايبه‌تدا، جا چ‌ ثايني كوني ه‌زاران سال
 له‌مه‌وب‌ر بي‌ت يان ثايني سه‌دان سال

له‌وه ده‌چي‌ت له قوناغي‌كي گه‌شتي ژيانمدا، پوميم به
 جي‌ه‌يشت‌بي‌ت و پاش پ‌تر له ۳۰ سال به خو‌ش‌حالي‌يه‌وه بو‌ل‌ي

مهولانا دهگهريمهوه. بيگومان پتر له ۳۰ سال خويندنهوه و پامان و بيرکردنهوه، گوپاني بنهپهتي و ماريقي و پراگويژانيکي تهواو له ناخ و بيرکردنهوهي مندا پوویداوه. واته گهپانهوه بۆ لای پۆمى، نه نهو نازاده، نازادى ۳۰ سال لهمهوبهرو نه پۆميش ههمان نهو پۆميهيه که نهوکات خويندومهتهوه. هر بۆ نمونه نهگه له قوناخى لاويتيدا نهو ديپرهى سهرهوه (نهقلگهرايى له شيتانه و نهشقيش له نادم) به حهرفى و پههايى وهگرتييت، نهوا ههنوکه له پهههنديکى ميتۆسيهوه تييدهپوانم و به چاويکى زانستيانه دهخيونمهوه، بى نهوهى له بههاي نهو ديپره تۆزقاليك کهم بوويتهوه، چونکه مروڤ بهردهوام ئيستعارهى وشه دهکات تا پيناسهى ههقيقهتي پييبکات، بيئنهوهى بتوانى خودى ههقيقهت بيپيکيت. ئيمه دهتوانين له تيپروانيى زانستى سهردهمهوه، ههمان مهبهست، ههمان پهيام به وشه و چهکى دى بخهينه پوو، بهو مهرجهى هيچکام لهو تيرم و وشانهمان لينهبيته ههقيقهتي پهها" چۆن؟

لهوتهى مروڤ چاوى کردوتهوه، ههقيقهتيکى شاراوو سهرسامى کردوووه. ئەم دوڤه سايکۆلۆژيه وای له مروڤ کردوووه که ههميشه له بيرکردنهوه و تيپراماندا بزى. ئەم جوړه تيکۆشانه گهشه به بيرکردنهوهى مروڤ دهوات و هوشياربوونهوهى به دواوا دههينييت. سهرسامبوون و

ھوشياربۈنۈھ كە لەم گەشتە ماريڧيەدا دەخولقيت، دەبيتە ھۆى سەرھەلدانى پىبازەكان. بەدريژايى ميژوو، ھىندەى دريژەى پروسەى سەرسامبۈون و ھوشياربۈنۈھ، ھىندەش پىبازى ماريڧى سەريھەلداۋە. ئەو مرقۇھى بەم گەشتە ماريڧيەدا دەگوزەريت، كۆمەليك وشە و تيرم و رستە و تىكىست دەخولقينييت، كە مرقۇگەلى تر بە ھاسانى تيىناكات، چونكە ئەو وشەگەلانى بە ئەزمۈونى كەسى ئەو عارفە گەشتيارەۋە لەو ئان و سات و دەورۈبەرەدا، پەيوەستە.

ئەۋەى ئەو مرقۇھە دەخاتە پى، بۇ ئەۋەى ئەو گەشتە سازدات، ئەۋە پرسىيارەكانى ئەقلە. كاراكتەرى ئەقل وايە كە بەبەردەوام پرسىيارەكات، لە ھەمانكات خوازيارى ۋەلامىكە قايلى كات، دەنا مرقۇ ناحەويتەۋە. لەبەر ئەۋەى ئەقلىش پارچەيەكى مەزنى كاراكتەرى مرقۇ پىكەيناۋە، 'مرقۇ ناتوانييت لە ئاست پرسىيارەكانى بىدەنگ بى و دەستەوسان بوەستيت. خۇ بىدەنگکردن لە ئاست پرسىيارەكانى ئەقل، نيشانەى لاۋازى كەسيتى ئەو مرقۇھە بىدەنگەيە. پرسىيارەكانى ئەقلىش ھەميشە وردبۈنۈھيە لەو دۇگمايەى لەو سەردەمەدا بال بەسەر مرقۇدا دەكىشييت و ھەناسە لە بىرکردنەۋەى نوى دەگريت. واتە ئەقل گومان دەخاتە ئەو ئايدىۋولۇزيايەى ۋەك ھەقىقەت خراۋەتە پوو

و پیروز کراوه و قسه کردن له سهری حرام کراوه. بویه دهگینه
نهو دهره نجامه ی که بلنن گومان کردن، بونریسه.

گەر بە چاویکی زانستیانه به میژودا بچینهوه، تییینی ئەوه دهکەین که گشت پربازە ئایینی و فەلسەفی و سوفیگەرێهەکان لەسەر ئەم بنامەییە سەرەوه دامەزراون. پربازەکه بهوه ته‌واو نابێت ته‌نها گومان بکات، به‌لکو ده‌بی‌ت له‌بری ئەو دۆگمایه‌ی که ئەقل کۆن و که‌له‌به‌ره‌کانی پوناک ده‌کاته‌وه و که‌م و کورتیه‌کانی ده‌رده‌خات، ئە‌لته‌رنا‌تی‌فی‌کی‌ش ببه‌خشیت، ده‌نا گه‌شته‌که بێمانا ده‌بی‌ت. له‌به‌خشی‌نی ئەم ئە‌لته‌رنا‌تی‌فه‌وه، ئیدی پربازیکی نوێ ده‌خولقی‌ت، پاشان ئە‌میش ده‌بی‌ته‌وه دۆگمایه‌کی تر و مرو‌فه‌ خۆی له‌ پالیدا ده‌حه‌وینی‌ته‌وه. واته‌ ئە‌قل‌گه‌راییی داده‌مرکی‌ته‌وه، هه‌له‌وه‌شانه‌وه ده‌وه‌ستی‌ت، مشت و مال‌کردن له‌و ساته‌وه کۆتایی دی‌ت، پیکه‌ینانه‌وه پ‌ووده‌ات و هه‌وانه‌وه ده‌ستی‌ده‌کات. لی‌ره‌وه قونا‌غی عه‌شق و خو‌شه‌ویستی ده‌خولقی‌ت. ئە‌و مرو‌فه‌ تیک‌ۆشه‌ره گه‌شتیاره عارفه له‌و خه‌باته‌ی خۆی پازی ده‌بی‌ت، هه‌ست به‌ ماندوبوونی خۆی ده‌کات، خۆی ده‌ناسی‌ت، توانا‌کانی خۆی بو‌ ئاشکرا ده‌بی‌ت، به‌رزی و نزمی ناخی خۆی بو‌ ده‌رده‌که‌وی‌ت، به‌کورتیه‌که‌ی خوده‌وشیاری په‌یدا ده‌بی‌ت. ئە‌م خوده‌وشیاره ده‌بی‌ته‌ خاوه‌نی خۆی و ئە‌شق‌ک بو‌ خودی خۆی و مرو‌فه‌ و گه‌ردوون بو‌ ساز ده‌بی‌ت.

دەگەينە ئەو دەرەنجامەى كە بېژىن: ئەقلىگەرايى سەرچاۋەى
 ئەشكەنجەى مەۋقە و ئەشقىش سەرچاۋەى حەوانەۋەى مەۋقە.
 لېرەۋە سەرەرەى ئەۋەى كە خەۋى مەۋقە خەۋى سەرچاۋەى
 شەيتانە و سەرچاۋەى ئەشقىشە، كەچى ئەقلى دەخاتە
 سەنگەرى شەيتانەۋە و ئەشقىش دەخاتە سەنگەرى خەۋەۋە.
 ھەر لەبەر ئەۋەى كە مەۋقە خەۋى ناناسىت، بۆيە ئەم جياكارىيە
 لە نىۋان ئەقلى و ئەشق و شەيتان و مەۋقە دەخولقېنىت.

گوزارش كردن لەم دۇخە سايكۆلۇژىيە، لەلايەن مەۋقەۋە لە ھەر
 سەردەمە و ھەركۆمەلگە و كەلتورىكدا بە وشە و تىرمى
 جياۋازبۈۋە، گەرچى زۇرجارىش لىكچوون لە نىۋانىندا پەيدا
 بۈۋە. وشەى شەيتان وشەيكە لە بىرى ئايىنيەۋە خولقاۋە،
 ۋەك ھىمايەك بۇ ئەو كاراكتەرە خراپانەى لە مەۋقەۋە
 دەرەچىت. واتە وشەى شەيتان مېتافورىكە بۇ گوزارش كردن
 لە ھەقىقەتلىك كە مەۋقە خەۋى ھەستى پىدەكات، ۋەلى نەيزانىۋە
 چىيە. ئىمرۆى زانستى مەۋناسى بە تايىبەتى سايكۆلۇژيا زۇر
 بە پرونى دەتۋانى بەبى وشەى شەيتان قەسەى خەۋى لەسەر ئەو
 كاراكتەرەنەى مەۋقە بكات. بۆيە ئىمرۆ ئىمە دەلىل شەيتان
 ئەفسانەيە، چونكە شەيتان ئەو مەخلۇقە سەربەخەۋە نىە كە
 لەدەرەۋەى مەۋقە بتۋان قەسەى لەسەر بكەين تا بىخەينە
 چۈرچىۋەى زانستى ئەزمونگەرىيەۋە، ۋەلى دەچىتە رىزى

ئەفسانەدە، چۈنكى دەك شىنكى دەردىكى پىمان ناسەلمىنىت. ھەرلەبەر ئەۋەشە چۈنكى ئەقىل سەرچاۋى ئەشكەنجەي پۇچى مۇۋقە و دۇگما باۋەكان دەك بت دەشكىنىت، زۇرجار شىپەرزەيشى لىدەكەۋىتەۋە و بەرژەۋەندى دەسەلاتدارانى ئەۋ دۇگمايە دەخاتە مەترسىيەۋە، لە پىزى شەيتان ناۋزەد كراۋە و مۇۋقى پىدەترسىنن. خۇ ئەگەر ئەقىل نەبىت يان دەك مېتافورىك شەيتان نەبىت، بىر كىرەنەۋە و گەشە كىرەنەۋە مۇۋقىش دەۋەستىت. ئەۋ چىرۆكەي كە ئايىن بۇ خۇدا و شەيتانى ھۇنىۋەتەۋە، مېتافورىكە بۇ ئەۋ مەملەنىيەي نىۋان چاكە و خراپە، ئەقىل و ئەشق. دەبىنن ھەر خۇدا خۇيەتى كە شەيتانىشى خۇلقاندەۋە كەچى لىشى ھەلدەگەرىتەۋە. بۇيە لە ھەندى نوسىنى تردا ئامارژە بەۋە دەدەم كە خۇدا نەپىچىنە ناۋ مەملەنىي خۇمانەۋە، چۈنكى ھەموان بۇ خۇدا دەك يەكىن.

لەم لىكەدانەۋەيەي سەرۋەدا لەۋ مەبەستەي پۇمى تىدەگەين كە بۇ دەلى ئەقلىگەرايى لە شەيتانە ۋەشقىش لە ئادەمە. لە كۇتاي گەشتە ماريىفەكەيدا دەگاتە ئەۋ دەرنىجامەي كە جگە لە بىر كىرەنەۋە، قۇناغىكى تىرىش ھەيە و دەبى مۇۋق بىگاتى كە ئەۋىش ئەشقە. چۇن مۇۋق لەۋ ئەشقە دەكات، گەر ئەۋ گەشتە ماريىفە جىبەجى ئەكات؟ بۇيە ئەشقىك بە قۇناغىكى ئەقلى لەۋ چەشەنەي سەرۋە ئامارژەمان پىدا، گوزەر ئەكات، ئەشقىكى

كوله، ئەشقیكى سارد وسرە، نە هیچ دەبریت و نەكەسیش
گەرم دەكاتەو. بۇ راستىتى ئەم قسەيەم ئەم بەیتە شيعرهی
پۆمى دەخەمە پوو كە دەلیت:

ئەو كاتەى ئەشق، لە سینەمدا تاوی خۆی ستاند

هەرچى تیاوو، بەو كلیهیهى منى سوتاند

هەرچى ئەقل و چى كتیبه، خستەلاو

شيعرو مۆسیقا و گۆرانى، منیان گەياند^۲

ئەوہى كە لیڤەدا گرنگە بیلیم ئەوہیە، ئەم جۆرە وتانە كە
لەلایەن ھەندى سۆفى و زانا لە ناو ئىسلامدا دەبیژرین، لەلایەن
كەسانى سەلەفيگەراوہ خراپ دەقۆزینەوہ و بە ناشرینی
شروڤەدەكرین. دەشى ئەو سۆفى وزانیەنەش لەو كاتەدا
نەگەشتبەنە ئەو ھەقیقەتەى كە لەسەرەوہ لەسەر ئەقل و شەیتان
و ئەشق خستمانە پوو. بۆیە پاش ئازاردانى ئەقلىان و
حەوانەوہیان لە پال ئەشق و سۆفيگەريدا، لە ئەقل پاشگەز
دەبنەوہ. نمونەمان بۇ ئەم حالەتە ئەبوحامیدی غەزالییە. پاش
ئەوہى كە لە ڤیگەى سۆفيگەريیەوہ دەخەویتەوہ، ھیرش دەباتە
سەر فەلسەفە.

مثنوي جلال الدين الرومي، ترجمة محمد عبدالسلام كفاي، الجزء الاول، بيروت ۱۹۶۶ م ص ۴

۱-م سەردەمەدا باشتروايە ئىمە لەبرى ئەوەى ئەقل و ئەشق
 بکەين بە گز يەکدا، دەبیئت بە دوو قۇناغى جياوازی گەشتى
 ماریفیان دانئین. بە تاییبەتى لەمپۆى ملەلانی ئیوان جیهانى
 ئیسلامى و جیهانى پۇژئاوا، زیندوکردنەوى سۆفیگەرى
 بايەخیكى زۆرى دەبیئت بۇ پىنگەوہ ژيان و خۇسازدان و
 خۇگونجاندىن لە ناو سیستەمى دیموکراسیدا. چونکە سۆفیە
 مەزنەکانى ناو میژووی ئیسلام وەك ئیبن عەرەبى،
 سۈھرەمەردى، حەللاج و پۆمى ...هتد) توانیویانە سنورى
 ئایدیۆلۆژیای ئیسلام بېرن و جەوہەرى ماریفەى ئایینی
 بېوژیننەوہ. ئەوەى من دەیبینم لەمپۆى جیهانى ئیسلام دا،
 ئیسلام تەنھا ئایدیۆلۆژیایەکە، کە ماریفەى لە دەستداوہ. لە
 ماریفەى ئایینیدا، گشت ئایینەکان یەك بەها وەردەگرن و
 یەکسان دەبن. ئەمە ئەو دۇخەيە کە دیموکراسى و عیلمانیەت
 بۇ مەرقایەتى دەخوازیت.

بۆنمۆنە ئەم بەیتە شیعرەى ئیبن عەرەبى کە نزیکەى حەوسەت
 سال لەمەوپیش گوتیەتى تابلیى مەرقانەتر و ھوشیارانەتر و
 دیموکراسیتەر لە چاو ئەو ئایدیۆلۆژیایەى ھەنووکە جیهانى
 ئیسلامى ھەلگریەتى. بەیتە شیعرەکەى ئیبن عەرەبى دەلى:

سینەم بۆتە ھەلگری گشت وینەيە
 بۇ ئاسکان لە وەپگایە

لاى راھىبان پەرستگايە
بۇ خۇي بۆتە بوتخانەيە

ھەر ئاۋاشە ئەۋ كابدەيە
بۆتە لەۋحىكى تەۋرات و پەراۋى قورئانى تىدايە
مل كەچى رېي خۇشەۋىستىم
لە ھەركۈي بى كارۋانەكەي، منىش لەۋىم
ھەر خۇشەۋىستى باۋەرە

رېبازىشمەۋ ئاينەكەم

لە كۇتايىدا دەلىم دەبىت جىھانى ئىسلامى تويۇرى سەرەۋەي
ئايىنى ئىسلام، دەبى تىپەرپىنىت، تا بتۋانى بە خۇي ۋەك مروۋ
ئاشنا بىتەۋە ۋ لەگەل جىھانى ئىمرۇدا ئاشت بىتەۋە. چونكە
گەر ئايدىۋولۇزىاي ئىمرۋى ئىسلام تويۇرى سەرەۋەي ئاين بىت،
ئەۋا سۇفىگەرى قولايى ۋ بنى ئەۋ ئاينەيە. گەر ئىبن عەرەبى
ۋانەي يەكسانىبوۋنى ئاينەكان ۋ خۇشەۋىستىمان پىبلىتەۋە،
ئەۋا پۇمى بە مەسنەۋى ۋ سەماكەي دەيەۋىت مەيىكمان
پىبىنۇشىت تا ھەمىشە بە مەستى ئەۋ ئەشقەۋە بىمىنەۋە. ئەۋ
ۋانەيەش فېردەبىن چۇن ئەقل ۋ ئەشق دوۋكاراكتەرى دژ بەيەك
نەبىنن، بەلكو پىكەيىنەرى مروۋىن. ۋاتە ۋانەي خۇ قورتاركردن
لە دۋاليزمەكان ۋ پۇچۋون بەرەۋ يەكبوۋنمان بىدەلىنەۋە.

دواليزمه شرۆڤه كردن و تېكبه ربوونه، يه كېبون بېدهنگى و
پاڼوونه و جيا كړدنه وهى شهيتان و ئادهم وهك دوو هه قىقته
ونبوونه، وهلى هوشياربوونه وه لهو دوو كاراكتېرهى مړۆڤه وهك
دوو دۆخى جياواز، به خود ئاشنابوونه. فهرمون ئيڼوه
مهولاناي پۆمى و گه شتېك به ناو ژيانى ئهو مړۆڤه مهنه دا
بكه، خودا يار بېت، كتيېمان له سهر مهولاناي كوردېش دېته
دنيا وه.

ئازاد قهزان

٢٣-١١-٢٠١٣ هۆلەندا

پیشہ کی چابی یہ کہم

لہ یہ کہم سہرہ لڈانی ئادہ میزاد لہ سہرزہوی و دەستپیکردنی
ژیانی مروڤ، لہ لایەن پەرەردگارەوہ پیغەمبەران دەنیئران
بەپیتی زیادبوون و گۆرانی کۆمەل، ھەر کۆمەل و گەلیک
پیغەمبەر و پەيامیکی تایبەتی ئاسمانی بۆ نیئردراوہ، بۆ ئەوہی
خوداپەرستی و مەبەستی ھاتنیان بۆ ژیانى دنیا شارەزایان
بکات. جا ئەو پیغەمبەر و نیئاوانە لەگەڵ بەرەو پیش چوونی
کۆمەل و پیگەیشتنی عەقڵیان بۆیان نیئراوہ، وەناردنی ئەم
نیئراو و پیغەمبەرانیەش پەیتا پەیتا بۆ ئەوہی مروڤەکان
ماوہی ئامادەیی بپرن و زیاتر لەیرو ھۆش لەیەکتر نزیک ببنەوہ.
تا لەھاتنی دوامین پیغەمبەر "صلی اللہ علیہ وسلم" لەیرو
پراوہ لەیەک نزیک بن. یانی ئەو پیغەمبەرانیە کە دەنیئران بۆ
گەلیک یان ھۆزیک بووہ، تا لە ئەنجامدا "محمد" "صلی اللہ
علیہ وسلم" نیئراوہ ھەموو دینەکان بوون بەیەک و یەکیان

گرت^۲. چونکه محمد "صلی الله علیه وسلم" تەنھا بۇ ھۆزىك يا گەلىكى تايىبەتى نەبوو، بەلكو بۇ ھەموو مروقى سەرزەويىيە، يانى ئايىنى ئىسلام بەستراوتەو بەھەموو مروقى لەسەرزەوى بەتیکپرایى بى جياوازی لەنىوان ھىچ ھۆز و گەلىك. ھەرۈەكو ئەوہى كە پیغەمبەرانى پيشوو "عليهم وسلام" لە كتيبيكى زۆر گەرە چەند پەراوئىكيان ھىناو بەجۆرىك كە بگونجى لەگەل ئاستى پۆشنىبرى ئەو گەلەى كەبۆى ھىناو. تا ئەو پادەيەى كە ئاستى پۆشنىبرىان بەرزبۆو، عەقلىان چەند پلەيەكى برى، ئەو كاتە ئەو پەراوانە ھەمويان سەرلەنوى كۆكرانەو و لەگەل ئەو پەراوانەى مابوون و ھىشتا نە نىررابوون كرانەو بەكتيبە گەرەكەو بە محمد "صلی الله علیه وسلم" نىرايەو. بى گومان ھەموو دەزانين باوەرھىنان بەو كتيبە گەرەيە راسترو گونجاوترە وەك لەو چەند پەراوہى كەلەپيشدا بۇ گەلىك يان ھۆزىك ھاتبيت. چونكە لە راستيدا باوەر نەكردن بەكتيبە گەرەكە باوەر نەكردنە بەو چەند پەراوہى كە لەپيشدا لىي كراوہتەو، بۆيە بەھاتنى ئايىنى ئىسلام ھەموو دینەكانى تر پوچەل بوونەو. بەلام پاش ئەوہى

---

^۲ مەبەست لەم يەكگرتنە لەلايىنى عەقیدەوہيو ھەندىك لەلايىنى تەشرىعەوہ، چونكە تەشرىع

لەدينىكەرە بۇ دينىكى تر جياوازی ھەبوو لە ھەندىك لاوہ ئەويش بەھۆى بارودۇخى ئەركات و

شويىن و نەريت و پەوشتى ئەو گەلەى كە دینەكەى بۇ ھاتوہ.

ئايىنى ئىسلام تەۋا ھاتە خوارەۋە ۋە كامىل بوۇ، ئىتر پىۋىست
 بەۋە نەما كە پىغەمبەرى تىرىت، بەلكو پىۋىست بەۋە ھەيە كە
 ھەموو جار مامۇستايەكى زاناي تىگەشتىۋى بلىمەت بىت ۋە
 ئەۋ كىتبە گەۋرەيە شەرح ۋە پاقە بىكات بۇ گەلى مۇسلمان كاتى
 كەلە بىريان دەچىتەۋە. جالەبەر ئەۋەى مۇسلمانەكان ۋەكو
 ھەموو مۇۋىكى ئاسايى شايستەى لەبىر چوونەۋەن، بۇيە
 پىۋىستە ھەر سەد سالىك بەلایەنى كەمەۋە مامۇستايەكى
 بلىمەتى لى ھاتوو پەيدا بىت ئەۋ كىتبە سەر لەنۇى شەرح
 كاتەۋە ۋە پوون كاتەۋە بەپىى ئاستى پۇشنىبىرى ئەۋ خەلكەى
 ئەۋ سەردەمە چونكە بەلایەنى كەمەۋە نىزىكەى سەد سالى
 جارىك نەۋەى كۇن بەسەر دەچىت ۋە، نەۋەى تازە لەگەل ھۇش
 ۋە بىرو پۇشنىبىرى تازەى ئەۋكاتەى تىايدا دەبىت بەھۇى
 ئەزموون ۋە تاقى كىردنەۋەى پۇژانەيان، بەھۇى بىركىردنەۋەى
 عەقل بەكار ھىنان كەۋاتە ئەم ھۇيانە دەبنە ھۇى لەبىركىردنى
 سەردەمى پابىردوويان، بەۋەى كەۋا تىبگەن ھەرچى كۇن بوو
 بى كەلكە. كەۋاتە دەبىت مۇۋ ھەمىشە پىردىك دروست بىكات
 لەنىۋان كۇن ۋەتازە نەك بلى ھەرچى كۇنە بى كەلكە. جا لەبەر
 ئەۋەى قورئانى پىرۇز فەرمۇدەى خۋايە ۋە نەگۇرە ۋە بۇ ھەموو
 ئان وسات ۋە سەردەمىك دەگونجى ۋە گومان نىە لەۋەدا كە
 قورئان بۇ ھەموو سەردەمىك پىۋىەكى تايبەتى خۇى ھەيە،
 دەبىت ئەۋ پىۋەى كەسەر بەۋ سەردەمەيە بخىتە پىۋ، يانى

ھورنانى پىرۈز بەناۋىنەيەكى بازىنەيى زۆر گەورە دەچۈيت،
 كەبەھەزاران پارچە دابەش بوۋە زۆرىش بەتوندى پىكەۋە
 نووسان، ۋە ھەر سەدەيەك ۋ چەرخىك سەر بەپروويەكە لەۋ
 پروانە، ۋەئەۋەى گىرنگە لىرەدا شارەزاۋ لىزانىك ۋە مامۇستاۋ
 بلىمەتىك بە ئىلھامى خۋاى گەورە، ئەۋەى سەر بەۋ سەردەمەيە
 لەۋ پروانە ئاراستەى ئەۋ خەلكەى ئەۋسەردەمەى بكات خۇ
 ئاۋىنە ھەر ئاۋىنەيە ۋ ھىچى ئى نەگۈپراۋە. جا لەئەنجامى ئەۋ
 جى گۈپكى ۋ گۈپانكارىيەى پرويداۋە لەۋ چەرخەدا چەند
 شتىك لەجىى خۇى نەماۋە ۋ لەجىى خۇى دانەنراۋەتەۋە. ۋە
 ئەۋەى لىرەدا پىۋىستە شارەزاىەك بىت ئەۋەى لە جىى خۇى
 نەماۋە بىخاتەۋە جىى خۇى ۋ ئەۋ بۇشايىيەى كە پەيداۋوۋە لە
 ئاكامى زۆربوۋنى خەلكى ۋ زىادبوۋنى ئاتاجى ماددى ۋ
 فىكرى خەلكى پىركاتەۋە بەشتىكى گونجاۋ، ئا ئەۋەى بەم كارە
 ھەلدەستىت پىى دەۋترىت (مجدد). تەماشاش دەكەين پىغەمبەر
 "صلى الله عليه وسلم" دەربارەى ئەمە دەفەرموۋى "ان الله
 تعالى يبعث لهذه الامة على راس كل مئة سنة من يجدد لها
 دينها"^۴. بۇ نمونە لەسەردەمى "ئىمامى غەزالى" فەلسەفە

^۴ نۆيكەردەۋى ئابىن - لەبەر ئەۋەى ۋەكەر زاراۋەكە لە زمانى غەربىدا نوسىۋومە (مجدد) مان بەباشتر
 زانى.

۴ رواه ابو داود والحاكم والبيهقي عن ابى هريرة - حديث صحيح

بەجاريك پەرەى سەندبوو كە خەرىك بوو مېشكى موسلمانان بەجاريك تىك بدات. ئەم ھات و فەلسەفەى خستەوہ جىي خوى و سنورىكى بۇ دانا، ئەوہى بەكەك ھات ھىشتىيەوہ، ئەوہى بى كەك بوو فرىيدا. بەدانانى چەند كتيبيك گرىنگىرنيان (احياء علوم الدين) بوو. بۇ نمونە لەم سەردەمەى خۇماندا چەندان پياو پەيدا بوون وەكو نويكەرەوہىيەك ھەلدەسوران، يەكك لەوانە مامۇستاي ھەكەوتتوي زەمانە "سەعیدی نورسى" يە، تەماشادەكات زانست بەرادەيەك زال بووہ بەسەر خەلكيدا خەرىكن دەپپەرستەن و ھەموو شتىكى تریان لەيىر چۆتەوہ، (بديع الزمان) سنورى بۇ زانست دانا و خستىيەوہجىي خوى، بەنورسىنى "پەيامەكانى نور"^۱. بەلام لەسەردەمى مەولانا جەلالەددىنى رۇمى فەلسەفە بەجورىكى وا جوشى بەعەقل سەندبوو كە ھەموو سۆزو عاتىفەيەكى ووشك كرىدبوو، بەرادەيەك عەقل پەرەى سەندبوو كەخەلكى تەنھا فيرى شەرە قسە و قسەبازى كرىدبوو، دل و دەرونيان لەيىر چوو بووہ، بۇيە مەلانا راپەرپى و عەقلى خستەوہ جىي خوى و سنورى بۇ دانا و مافى خوى دايەو بە "مەسنەوييەكەى" سۆزو عاتىفەى خەلكى

---

^۱ چونكە لەم چەوخەدا گومرايى زانستى (الفلاە العلميه) پەل و پزى بۇ بناغەكانى نيمان ھارىشتورە بە نورسىنى پەيامەكانى نور تزانى لەم لايەنە بەتەرەوتى رويىن بكاتەرە بى ئەوہى لە نورسىنەكانيدا دين و زانست لەيەك جيا بكاتەرە

جوش و خرۇشدا و كلىپەي ئاگرىنى بەردايە دلى خەلكى
 بەباسى ئەوين و عەشقى حەقىقى، دەنگى لەناو ئومەتى
 ئىسلامىدا زىنگايەو، بەرادەيەك دەلى ئەوۋى دلدارى حەقىقى
 نەبىت ھىچ جۆرە چىژىك لەئىمان و ژىن نابىنىت وەدەيەوۋىت
 تىمان بگەيەنىت، گەر خۇمان نەسوتىنن بەئاگرى عەشق
 نابىنە ئەو كەسەى كەبتوانىن دەورىكى تەواو لەخزمەت كردندا
 ببىنن، ھەرۋەكو چۆن كۆتەلە دارىك كە جوان سوتا و ئەم
 دىوۋ ئەو دىو كرا تا چاكتر بسوتى، بىگومان لەئاكامدا دەبىتتە
 خەلۋىكى پەش و پشكۋىەكى جوان و پەنگىن و گەشاۋەى
 بى دوۋكەلى ئى دەردەچىت، گەر ئىمەش بەئاگرى عەشقى
 حەقىقى خۇمان سوتان و، ئەم جەستەيەمان بەتەواۋەتى پەش
 بۆۋە ۋەكو خەلۋز، ئەو كاتە پۇحەكانمان دەبىتتە پشكۋىەكى
 بلىسەدار و گرىكى بى دوۋكەل.

بۆيە بەپىۋىستىم زانى ئەم پىاۋە مەزنانەتان پى بناسىنم بۆ
 ئەوۋى تى بگەن كە بەدرىژاۋى مىژۋوى ئىسلام لەسەردەمى
 پىغەمبەرۋە "صلى الله عليه وسلم" تاۋەكو ئىمپروۋى ئىمە ئەم
 ئىسلامە بى مامۇستار و رابەر نەبوۋە، دىسان بۆ ئەوۋى كەلك
 لەخۇيان و ژيانىان و تىكۋشان و ئامۇژگارىيان ۋەربگرىن،
 نەۋەك تەنھا بەۋەندەۋە بوەستىن كە خۇمان بەسەردەمى
 پىغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" ۋ ھاۋەلەكانىانەۋە ببەستىنەۋە،

چونكى زۇرچار ئەمانەۋىي ژيانى ئەۋان بەيىنىنەدى، ۋەراستە ۋە خۇ لەۋانەۋە ۋەرى بگرىن.. بەلكو پىۋىستە ئەۋە بزىنن كە نوپكەرەۋە لە چەرخى خۇيدا پردىكە لەنىۋان سەردەمى پىغەمبەر ۋ چەرخەكەى خۇى كە تىايدا دەژى .عومەرى كوپرى عبدالعزىز كە بەنوپكەرەۋەى يەكەم دادەنرى بابزانن چى فەرموۋە لەو سەردەمەى خۇيدا كەسەرەپاى ئەۋەى خەلىفەى مۇسلمانانى ئەو سەردەمەى خۇى بوۋە دەلى "دەترسم كە دىن بەشىۋەيەكى ۋابچەسپىنم بەسەر خەلكىدا كەلە تۋاناياندا نەبىت، ئەمجا گىرو گىرقتىكم تۋوش بىت كە بۇم چارەنەكرىت بۇيە لەگەل دىنەكەدا شتىكى دۋنيايى موباح تىكەلاۋ دەكەم بۇ ئەۋەى دلىانى پى نەرم بىت ۋ بىزار نەبن"^۷ ۋقد روى عن الامام

^۷ بۇ گۇپىنى باۋى خراپ ۋ پەۋشتى ئاشرىن پىۋىستە پەنا بىرىتە بەر مەندىك شتى موباح بۇ ئەۋەى جىگەى ئەو باۋە خراپە بگرىتەۋە، ئايىنى ئىسلامىش پىنگەى دارۋە بەبانگ كەرانى بۇ ئەم جۇرە گۇپىنە، ئەۋىش بەدروست كەرنى خۇشەۋىستى ۋ دل پاكىرتن. ئاكو دلىان بگەنەۋە بۇ كارى خىرو چاكە ۋ بەناسانى لەو پەۋشتە ئاشرىنە ۋاز بىنن.

بۇ نەۋنە ئەو كەسەى كەلەناۋ زۇنگاۋى خراپەكارىدا دەتلىتەۋە، بۇت ھەيە كە خۇشەۋىستى لەگەلدا دروست كەيت ۋ دلى پاكىرتن، بۇ ئەۋەى ۋاز لەۋ شتە خراپە بىننىت . . باۋىك كىرەكەى يان ھاپرىكەى قۇمار چى يە، لەبىرامبەر ئەو قۇماركەرنە لىزى ۋەرزىيان كات ۋ ۋەلەمەر يارىيەكدا سەركەتتى بەدەست ھىنا خەلاتىكى پىشكەش كات: يان لىزى سۋارى ۋ ۋەبازى ...ھىد، كات بۇ ئەۋەى ئەو بۇ شايبى يەى كە لە ژيانى پەيدا دەمىت بەو ۋازەننەنە لەو قۇماركەرنە بەو ۋەرزى ۋ يارى كەرنە پىركاتەۋە، جا ئەگەر ئەۋكەسە خەرىكى ھاتۋوچۇ مەلھاكەن بىت با لە جىياتى ئەۋە گەشت ۋ گوزارىان پى بىكات، ۋە ئەگەر بەرتىل خۇرە يان ھەزى لە خۋاردىنى مالى خەلكە ۋ بەلاش خۇرە بالەجىياتى ئەۋە كرىكەى زىاد كات . . ئەم چارەسەر كەرنەش ھەندىكىان لە دەست كارىيەدەستى ئەو ئۈرچەيەندايە ھەر بەم شىۋەيە . . . ص ۸۱ اصول الدعوة للديكتۋر عبدالكەرىم زىدان.

الفية عمر بن عبدالعزيز انه قال "والله ما استطيع ان اخرج لهم شيا من امر الدين الا ومعه طرف من الدنيا استلين به قلوبهم خوفا ان ينخرق على منهم مالا طاقة لي به"^٨ بهلى (مجدد) ئاوا له سهردهمى خوى تيدهگات که پيويسته. ته ماشا دهکين که عومهرى کوپى عبدالعزیز نامهیهک ده نووسى بو کوپه زاکه ی عومهرى کوپى خه تتاب خويان لى پازى بى له نامهیهکدا داوا دهکات که سیره تی باپیری بو بنوسی بو ئه وه ی له سهرى بپروا وه کو ئه و بکات .. که چى وه لامى کوپه زاکه ی عومهر ئه وه بوو" تو عومهر نیت و ئه وانه ی له چوار ده ورتن، ئه وانه نین که له چوار ده وری عومهر بوون، بویه پيويسته له سهرت، وایسلا مه که بچه سپینیت که له گه ل توانای خه لکی چوار ده ورت بگونجی". بهلى بویه پيويسته ئاگامان له نزیکترین (مجدد) بیت له ئیمه وه بو ئه وه ی چاویان لی بکهین و شوین پی یان مه لگرین. وه نه بى ئه وه بزانی (مجدد) ی هه موو چه رخه کان وهک یه کن و جیاوازیان نیه، ته نها له چونیه تی دروست کردنی دهرمانی ئه و چه رخه و شیوازی به خشینه که ی نه بیت، بویه گهر جی گوژکی یان پی بکریت ئه و ده وره ده بینن که له و سهرده مه دا

---

^٨ الخواطر - سعید رمضان

پښوېسته جالهم باره يه وه ماموښتا "سه عیدی نورسی"
 دهفه رموئی "ئگهر من له چهرخی (پومی) دا بڅيامایه
 (مه سنه وی) م دهنووسی، ئگهر (پومی) یش له م چهرخه دا بڅيامایه
 په یامه کانی نوروی دهنووسی".

له کوټاییدا ده لیم بویه پیم خوشه که نه م پیاوه مه زنه به گه لی
 کورد بناسیم چونکه تا نیستا وای دهر باره نه نو سراه، تنها
 کاک نه حمده تاقانه کورته یه کی ژيانی نووسیووه له گهل
 وه رگیږانی سرودی نهی (به ناوی مه ولانا جه لاله ددینی پومی و
 سرودی نهی). وه ماموښتا محمد شلماشی تنها هندیك
 له چیرۆکه کانی له زمانی فارسی یه وه کردووه به کوردی به ناوی
 (ئاوینه) خوا پاداشتی چاکه یان بداته وه، وه هیوادارم له کم و
 کوپی ببورن، خوداوهندی مه زن یاریده دهرمان بیت.

نژاد په ووف عارف

پاڼیه ۱۹۸۵

سەردەمى مەولانا

جىھانى ئىسلامى پىيوستىيەكى زۆرى بە كەلەپياۋىكى
لىھاتوو و بلىمەتى وەھا ھەبوو، نوئى كەرەۋەى ئەم ئايىنە بىت،
كەبەلىكۆلىنەۋە و ووردىبوونەۋەى، چوويىتە ناو جەرگەى
فەلسەفەو بەسەلامەتى لىئى ھاتبىتە دەرەۋە، لەپاشان
بەتەجرەبەى خۇى بۆى دەرگەوتبى كە فەلسەفە سەرەبىكە نەزان
بەئاۋى تىدەگا، ۋەبتۋانى بەووردىبوونەۋەو توئىژىنەۋەو
لىكۆلىنەۋە، تەلىسمى لەفزی و دەھۆلى بۆشى فەلسەفە
دەرخات، بۆئەو كەسانەى تەجرەبەيان دەربارەى فەلسەفە نىيە
و، تىايدا قولل نەبوونەتەۋەو، ئارەزوويان لىيەتى و شوئىنى
دەكەون. جىھانى ئىسلامى لەو كاتەى پىيوستى بەكەسىك بوو،
كەبتۋانى بەو دلە پەر لەسۆز و بەو عاتىفە بەھىزەيىيەۋە،
گىيانىكى نوئى بكا تە بەر ئەو كۆمەلگايەى كەتيايدا عەقل زالبوو
بوو لەسەر حىسابى عاتىفە، كزى و مەلوولى پرووى تى

کردبوون. که سیڤک بیټ که بتوانی قسه زانی (علم الکلام) یه کی تر
 بیټته کایه وه، له سهر شیوازیکي نوی و بهگژ عه قلدا نه چیت.
 مه بهست نه وه یه ته نها بریتی نه بیټ له شه پره قسه و به زانندی
 نه و نه و، به لکو بریتی بیټ له کردنه وهی گری کویره ی فیکرو
 دهر وون، که قسه زانی له پاش خوی به جیی هیشتووه،
 وه به خشینی نارامی و نوری نیمان به دل به بهرد بووه کان.

نه و پیاوهی که پیویست بوو بۆ نه م کۆمه لگا و سه ده یه
 به دی هات له که سایه تی مه ولانای پۆمی، وه دیوانی هۆنراوه که ی
 که ناسراوه به (مه سنه وی معنوی) شوپشیک بوو کرا به سهر
 قسه زانیداو هیزو پیزی لی بری، وه په خنه یه کی زوری شی گرت
 له فله سه فه له پرووی بهرنامه و پاره ویه وه، نه و فله سه فه یه ی
 که له سنوری تایبه تی خوی لایدا بوو، وه زیاده ره وی کردبوو له
 مل که چیت بۆ (حه واسه کان) هه ستیاره کان و عه قل په رستی،
 ته نانه ت بنه مایه ک بوو بنیات نرا بۆ قسه زانیه کی نوی، که زیاتر
 قه ناعه تی ده به خش ی به و عه قل ه سه رکیش و هه میشه هه لچووه،
 به و دهر وونه په شیوو شله ژاوانه، له ئاستی نه و عیلمی که لامه ی،
 که به دریژایی سه ده کان کردبووی به پیشه ی و بانگی بۆ ده کرد.

ژیان و به سهرهاتی

مهولانا جه لاله دینی پۆمی له شه شنی (ربیع الاول) ی سالی ١٦٠٤ له شاری "به لڅ" ی ناوچه ی خوراسان هاتۆته دنیاوه، بۆیه هه ندیک جار به جه لاله دینی به لڅی یان مه وله وی به لڅی ناو ده بریت. باوکی که "موحه مه دی کوپی حسینی خه تیبی به کری" یه و نازناوی "به هائه ددین وه له ده" و به شای زانایان ناسراوه، وه له په سه ن و وه چه ی نه بو به کری صدیقه "خوا لیان پازی بیت". مهولانا جه لاله ددین ده سستی کرد به خویندن لای شیخ "بورهان ددین موحه قیقی ته رمه زی" که یه کیک بوو له قوتابیه کانی باوکی و له سه رده سستی نه و پیگه یشتوو .. جا باوکی مهولانا "شیخ به هائه ددین" په خنه یه کی زۆری ده گرت له زانایانی سه رده می خۆی، ده رباره ی نه وه ی که خۆیان خه ریک کردوو به زانسته عه قلییه کانه وه و، هه ول و ته قه لایه کی زۆر ده دن بۆ نه وه ی فیتری ببن، وه دووره په پیزن له قورئان وحه دیس. شیخ (به هائه ددین) ی باوکی مهولانا زۆر به سام و به هه یبه ت و به ویقار بوو، زۆر پیزی ئی ده گرا له لایه ن خه لکیه وه به گشتی و، زانایان و هه لکه وتوانی سه رده می خۆی به تایبه تی، وه له هه موو لایه کی وولاته وه داوای فه توایان ئی ده کرد، نه و خه لکه زۆره ی که له ده وری کۆبوو بوونه وه پقی "خواره زم شا" ی هه ستان و داوای به جی هیشتنی وولاته کی ئی کرد، نه ویش به خۆی و بنه ماله که یه وه کۆچی کرد.

له زۆر له و شارانهی هاتوونه ته پێگای، مه نرێی تیا دا کو تاوه،
 خه لکی ناوچه که زۆربه گهرمی پێشوازیان ئی کردوه، پێزیان
 گرتوه، تاوه کو به تهواوه تی له "قونیه" له سالێ ٦٢٦ ک
 جیگیر بووه به یه تی به ست له گهل "عه لائه ددین که ی قوباد" ی
 سولتانی پۆم که زۆربه جوانی پێشوازی ئی کردو، پێزیکی زۆری
 ئی گرت.

جا له کاتی ئەم کۆچ کردنه دا، له سالێ ١٢١٢ ی زاینیدا به شاری
 "نیسا پور" دا تی ده پهن، چاویان به "فه ره یده دینی عه تتار" ی
 صوفی و خواناس و شاعیری مه زن ده که ویت، جه لاله دینی پێنج
 سالانه ی ده چیته دلوه و، هیوای سه رفرازی بو ده خوازی و،
 نوسه خه یه ک له کتیبی "ئیلاهی نامه" و هه ندیک
 ده لێن "ئه سرار نامه" ی پی ده به خشی.

شیخ به هائه ددین دوو سال له شاری "قونیه" دا مایه وه و تا سالێ
 ٦٢٨ ی ک دنیا ی به جی هیشت، پاشان کو په پێگه یشتوه
 هه لکه وتووی که مه ولانا بوو جی گرتوه.

میر بدرالدین "کهرتاش" مامۆستای سولتان خویندنگایه کی بو
 مه ولانا بنیات نا، که ناسرا به خویندنگای "خودا وه ندکار" و
 وه قفلیکی زۆریشی بو بریه وه، مه ولانا ی کرد به سه روک و لیپرسراو
 تیایدا.

مه ولانا به رده وام بوو له وانه ووتنه وه و ئامۆزگاری و پابه ری
 کردن له سه ر شیوازی باوکی مه زنی، ئەم پایه به رزه و جیگه

پیرۆزه، نه‌بووه هۆی به‌ربه‌ستێك، له‌پێگای فراوان كردنی خویندن و خوشاره‌زاكردنو لێكۆڵینه‌وه‌و، قوول بوونه‌وه له‌زانسته‌كاندا، تاوه‌كو له‌سالی "١٣٦٠ ی ك" پووی كرده‌ وولاتی شام و له‌ خویندنگای "حه‌له‌وی" یه‌ ی شاری هه‌له‌ب نیشه‌جی بوو، وه‌كه‌ لێكێکی زۆری وه‌رگرت له‌ كه‌ماله‌دینی كۆری عه‌دیم، زانایانی هه‌له‌ب دانیان نابوو، به‌ لێها توویی و هه‌لكه‌و توویی و، به‌رفراوانی ئه‌و له‌زانسته‌دا پاشان له‌ هه‌له‌به‌وه‌ پووی كرده‌ دیمه‌شق له‌وی له‌خویندنگای "موقه‌ده‌سیه‌" دامه‌زر، به‌رده‌وام كۆری ده‌به‌ست له‌گه‌ل شیخ محی الدین عه‌ره‌بی و، شیخ سعدالدین ی هه‌مه‌وی و، شیخ عوسمانی پۆمی و، شیخ ئه‌وحه‌ده‌دینی كرمانی و، شیخ صدرالدینی قۆنه‌وی، كه‌ هه‌موویان له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌دیمه‌شق كۆبیونه‌وه‌.

مه‌ولانا له‌سالی "١٣٤٤ ی ك" گه‌رایه‌وه "قونیه‌"، كه‌وته‌ خو‌ خه‌رك كردن به‌ وانه‌ووتنه‌وه‌ و فتوادان، زۆربه‌ی ئه‌و زاناو پیاو ماقولانه‌ی كشان به‌ره‌و "قونیه‌"، زیاتر ئه‌وانه‌ بوون كه‌ وولاته‌كه‌یان به‌جی هیشتبوو له‌ترس و بیمی فیتنه‌ی "ته‌ره‌كان"، بۆیه‌ ببووه‌ شاری زانسته‌و، مه‌له‌بندی زانایان و هه‌لكه‌وتوان، هه‌روه‌ها هاوه‌له‌كانی شیخ "محی الدین عه‌ره‌بی"، پاش مردنی هه‌ر له‌وی جیگیر ببوون له‌وانه‌ شیخ صدرالدین قۆنه‌وی بوو. مه‌ولانا ئی برابوو بۆ وانه‌ووتنه‌وه‌و فه‌توا ده‌ركردن، وه‌خویندنگاه‌ی نزیکه‌ی (٤٠٠) كه‌س وانه‌ی تیا

دەخویند.

مەولانا بەردەوام بوو، لەدەرس ووتنەو گەلگەیانندن،
هەر وەکو مامۆستایەکی خویندنگاو زانایەکی ئاینی دەژیا،
تاپوودانی ئەو پرووداوەی کەتەوژم و پارەوی ژيانی بەتەواوی
گۆپی و، قەریجەي کردەووە بەهرەي ژيانی بلیسەي سەند، کە
هۆکارێک بوو بۆ ناوبانگ دەرکردنی و دوور بینینی و نەمری ئەو
پیاو بەرزە.

لە "جمادی الاخره" ٦٤٢ ی ک پیاویکی صوفی لە
تەوریزی ئێرانەو گەیشته قونیه، کە ناوی "موحهমেدي کوپی
عەلی کوپی مهليک داد" بوو، ناسرا بوو، بە شەمسی تەوریزی،
خەلکی کەم ئاگای پەسەن و ئەحوالی ژيانی بوون، پۆژیکیان
مەولانا جەلالەددین لەگەڵ کۆمەلێک لەزانایان و قوتابیانی
سەردەمی خوێ بەرپاگادا دەپۆیشت، خەلکیکی زۆریش چوار
دەوریان داو، پرسیاریان ئی دەرکردو کەلکیان لیوهر دەگرت. لەم
کاتەدا "شەمسی تەوریزی" هاو پێشەووە لییان نزیک بوو،
ووتی: مەبەست چیه لە خویندنی ماتماتیک و زانستی؟ مەولانا
ووتی: بۆ ئاگادار بوون و شارەزا بوون لەئادابەکانی شەرع...
شەمسی تەوریزی بەو پەڕی متمانەو لەسەر خۆییەو ووتی:
نەخیر... بەلکو گەیشتنە بەزانراو (معلوم)ەکان، و ئەو بەیتە
هۆنراوہی "حکیمی ثنائی" خویندەو کە تیایدا دەلی: "ئەگەر
زانستیک نەفست پێنەگریت، نەزانی زۆر باشترە لەو زانستە" بۆیە

۱۷۴۸ دین و اقی و پرمو، شه مسه دین نیشانه کھی پیکو، نهو
تیره یی یوی هاویشته گرتی.

مەولانا لەگەل مامۇستا تازەكەيدا گەپرايەووە بۆ ماوەی چل پوژ بەیەكەووە مانەو، لە هەندێك پریوایەتدا دەلێن كە بۆ ماوەی شەش مانگ لەگەلێا لە ئیعتیكافدا بوو، لەھۆدەكەي "صلاح الدین" زەركوب "الدقاق" كە پێگە بەھیچ كەس نەدەدرا بچیتە ژوورەووە بۆ لایان جگە لە "صلاح الدین" خۆی نەییّت، جەلالەددین بەم بەیەك گەیشتنە پەر بوو لە گیانیکی تری نوێ، جیھانیکی تری لی ئاشكرا بوو، كە پەر بوو لە حەقائیق و ئەزواق، پاستی ئەمەش، مەولانا خۆی دەست نیشانی كردووە لەیەكێك لەبەیتەكانیدا كە دەلی "شەمسێ تەوڕیزی بوو، پریبازی حەقیقەتی پینییشاندام، هەر ئەویشە قەرزار باریم لە گەیشتنەدا بە ئیمان و یەقین". سولتان وەلەد كە كۆپی مەولانایە دەلی " ئەو مامۇستا مەزنە، بوو بە قوتابیەکی بچوکی شیخی تەوڕیزی، كە ھەموو پوژێك دەرسی لیوێرەدەگرت، سەرەپای ئەوێ كە پلەییەکی زۆرشارەزاییانەي بپری بوو لە زانستەكان و زۆریش تیگیەشتبوو، لە زوھدیشدا زۆر پێشكەوتوو بوو، بەلام لەلای ئەم مامۇستایە عیلمیکی نوییی بەدی كرد، كەبەھیچ جوړێك ئاگای لی نەبوو".

۹ راستی و جهشه.

مەولانا بەتەواوەتى مل كەچى شىخە تازەكەى بوو بەو پەپرى
 گەشەو زەوقەو پەپرى بەلای ئەودا وەرگىپراو، بەتەواوەتى
 لەقوتابى و موریدەكانى بى ئاگا بوو، ئەم پروداوە سەختەش
 زۆرگران بوو بەلایانەو، بوو ھۆى ھەلچونيان و دەیانووت ھەموو
 تەمەنمان لە پیناوى خزمەت گوزارى شىخدا بەخشى، وە
 كەرامەتمان بەچاوى خۆمان دى، بەھۆى ئىمەو ناوبانگى
 بەھەموو لایەكدا بلاو بوو، پیاویكى نەدیوى نەناسراو ھات و لە
 ئىمەى كرد و لىى داگیرکردین، ھىچ چارىكمان نیە بۆ بەیەك
 گەشتن و بینینى، دەرس و محازەرەكانى پەكى كەوت و
 وەستان، بىگومان دەبىت ئەم پیاو پیاویكى سیحر بازبىت،
 یاخود لىزان و قسەزانىكى زۆر لىھاتوو بىت، وا ئەم كىو
 داکوتراوھى بەزانست و زانین، بەم شىوھى ھەرەك پوشكەيەكى
 بى نرخ یان كاغەزىكى سوکەلە راپىچ کرد.

دورژمنایەتیان لەگەل "شمس الدین" پەرى سەند، بىارىيان دا
 لە قونیه دەرى بکەن، بۆ ئەوھى جارىكى تر پوخسارى
 مامۇستاکەيان ببیننەو، پاشان ببەو گەلىكى چاك، بەلام
 "شمس الدین" ئارام و حىلمىكى زۆرى نواند بەرامبەر بەم
 کارەساتە، تا لەسنور دەرچوون، "شمس الدین" ترسا شەپو
 ئاژاو پوو بدات، بۆیە بەدزییەو لە قونیه دەرپەرى، ئەمەيش
 لەشەوالى سالى ٦٤٣ ى ك بوو پاش ھاتنى بۆ قونیه بەسالىك و
 چوار مانگ.

جەلالەددىن زۆرخەمبار بوو، بە وون بوونى مامۇستاكەي، بە
رادەيەك وازى ھىنا لە گىشت قوتابى و موريدەكانى، وە ئەو ھىواو
ئاواتەي بەتەماي بون پاش دەربەدەرکردنى "شەمس الدىن"
بۆيان نەھاتە دى، بەلكو بوو ھۆي بى بەش بوونى ھاوپىياني
راستگۆو بەوفا لەكەلك وەرگرتن لە شىخە مەزنەكەيان.

شىخ بە دابراوى مايەو لە خەلكى و گۆشە گىر بوو، وازى
ھىنا لەكارو پىشەي خۆي تاوھكو لەناكاودا نامەيەكى
شىخ "شەمس الدىن" ى پى گەيشت لە دىمەشقو، بەم نامەيە
دەروونى جەلالەددىن ئاوى خواردو و برىنى سارپىژ بوو، پاشان
گەرايەو بۆ كۆپى گوى گران ھەروھكو جاراني پيشوو، زۆر
بەپروويەكى گەش و پەر لە سۆزوھ پووي كرده ئەو كەسانەي
كەبەشداريان نەركردبوو لەدەربەدەرکردن و ئازاردانى "شەمس
الدىن" پاشان نامەيەكى پەر لەسۆز و خۆشەويستى نووسى
بۆ "شەمس الدىن" كە لە يەككىياندا دەلييت:

ئەي نووري ئاو دل وەرە

مورادى ئاو دل وەرە

ئەي ئەو كەسەي لەتۆو

ئەوينم زانى وەرە

ئەي ئەو كەسەي گەيشتن پيئت خۆشە

بەجودايت خەمبارى و ناخۆشەيە

تۆ وەك خۆر دوور و نزىكىت يەكە

ئەى نىزىكى و دور وەرە

دل و دەروونى ھەلچوى خەلكى دامركايەو، جەلالەددىنىش
كە زانى خەلكى وازيان ھىناو ە دورژمنايەتى و
دوبەرەكايەتى لەگەل "شەمس الدىن"، كوپرەكەى كە ناوى
"سولتان وەلەد" بوو لەگەل ديارىيەكى زور گران بەبەھا نارد
بۆلاى، بۆ ئەوھى ئەو ديارىيانە بخاتە بەر پىتى و داواى لىخوش
بوون بۆ ئەوانە بكات كە ئازاريان داو ە لەگەل نامەيەكى جوان و
پازاو ە تيايدا داواى لى كردبوو بگەرپتەو بۆ لايان ە قونىە.

بەلى "شەمس الدىن" ھاتەو قونىە، جەلالەددىن زور دلشاد
بوو، بەجووتە كۆپيان گەرم بوو. پىز و خوشەويستى زور
زيادى كرد ە گەل شىخەكەيدا، بەلام ماوہيەكى زور تىنەپەرى
بەسەر ئەم نىعمەتە تا جارىكى تر ئازاو ە و ئاشووب بەرپا
بۆو، ەو كەسانەى بەشداری ئازاو ە و ئاشووبى ئەم جارەيان
كرد كوپرە ناوہنجيەكەى خوى بوو، كە ناوى "شەلى علاءالدىن"
بوو، وە بۆ جارى دووہم "شەمس الدىن" وون بۆو.

ئەم جارە جەلالەددىن سەرى دنياى لى ھاتەو يەك و گەيشتە
تىنى، بۆيە ھەموو ئەو كەسانەى كە بوونە ھوى ئازاردان و،
وون بوونى "شەمس الدىن" دوورى خستنەو ە لە خوى و دەرى
كردن بەلام ئەم جارەيان زياتر خەرىك بوو بە كۆپى گوى
گرانەو، ئەمەيش لە سالى ٦٣٥ى ك دابوو.

جەلالەددىن شوپن ئەما نەگەرى بە داواى شىخەكەيدا، جا كە

هیچ شوینەواریکى نەبوو، حالى بەتەواوەتى گۆڤاو تەنانەت نەیدەتوانى ساتىك ئارام بگرىت، ھەردەم دەھات و دەچوو لە خویندنگاکەیدا ھەروەکو ویل بووبىت، بەرادەيەك ھەر نرکە نرک و نالە نالى بوو، بەردەوام خەریكى ھۆننەوہى شیعرو پەخشانی پەوان و پەر لە سۆز بوو بۆ شیخەكەى .

ئەگەر پۆژىك لە پۆژان يەكێك لەگەڵیدا بدوايە دەربارەى شیخەكەى و بیوتايە چاوم پى كەوتوو، يان بە خزمەتى گەيشتووم لە خۆشیدا جل و بەرگەكەى خۆى دادەكەند و پيشكەشى دەکرد.

جەلالەددین پەوى نا بەرەو شام بۆ گەران بە شوین "شەمس الدین" وە ھەندىك لە ھاوئەکانى لەم سەفەرەدا ھاوپیئەتیان کرد، پاشان گەيشتە دیمەشق و گەرى خۆشەويستى و عەشقى بەردايە دلى خەلکى دیمەشق، بەسەر سوپسومانیکەوہ دەیانووت: ئەو پیاوہ کێیە کە پیگەيشتووى سەردەمى خۆى و، بى ھاوتای زەمانى خۆى بەم شیوہیە ویل و سەرگەردان کردوہ؟!

جا لە پاش ئەوہى کە ھىچ شوین پیئەكى "شەمس الدین"ى بەدى نەکرد، بەدەر وونیکی پەر لە ئارامەوہ ووتى: جیاوازی نیە لەنیوان من و "شەمس الدین"دا، ئەگەر ئەو خۆر بیئت من زەرەيەکم، ئەگەر ئەو دەریایەكە من دلۆپیکم، جا نوری زەرەش ھەر لە خۆرەوہیە و، ژيانى دلۆپیکیش ھەر لە دەریاوہیە،

مهولانا سەر له نوێ گه‌پایه‌وه قونیه".

له "قونیه" چهند سالیکی تر مایه‌وه، به‌لام دووباره ئاگری خۆشه‌یستی له ده‌روونی‌دا کلپه‌ی سه‌ندو، له‌گه‌ل کۆمه‌لیک له هاورێکانی گه‌پایه‌وه دیمه‌شق پاشان کاتی گه‌یشته ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی که خۆی عه‌ینی "شه‌مه‌سه" به‌ره‌و "قونیه" گه‌پایه‌و و ووتی من کاتی خۆی ده‌گه‌رام به‌ شوین "شه‌مس الدین" دا به‌لام گه‌پانه‌که‌م له‌ راستیدا خۆی بریتی بوو له‌ پشکنین به‌ شوین خۆمدا ئه‌وه‌ی که‌له "شه‌مس الدین" دا هه‌بوو هه‌مووی له‌خۆمدا هه‌یه، گه‌یشته‌بووه‌ پله‌یه‌ک ئه‌وه‌ی به‌دی ده‌کرد له "شه‌مس الدین" دا له‌ خۆشیدا به‌دی ده‌کرد.

پاشان شیخ "سه‌لاحه‌ددینی ده‌قاقی" کرده‌ هاو نه‌ینی و خه‌لیفه‌و هاورێی ژیا‌نی تایبه‌تی خۆی، وای به‌سه‌ر هاتبوو له‌لای ئه‌و نه‌بوا‌یه‌ لای هه‌چ که‌س دئی ئارامی نه‌ده‌گرت.

سه‌لاحه‌ددین به‌م شیوه‌یه‌ ژیا‌نی گرت‌ه به‌ر بۆ ماوه‌ی بیست سال تا سالی ٦٥٧ی ک وه‌فاتی کرد، پاش سه‌لاحه‌ددین، شیخ جه‌لاله‌ددین "شلمی حسام الدین" ی کرده‌ هاوکۆپو دانیه‌شتنی تایبه‌تی خۆی، وه‌ هه‌ر ئه‌ویش بوو بووه‌ هۆکاری دانانی "مه‌سنه‌وی"، وه‌ هه‌ر به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ بوو ده‌روونی خرۆشاو قه‌ریحه‌ی کرایه‌وه، به‌لام کاتی خه‌یزانی حسام الدین وه‌فاتی کرد، بووه‌ هۆی خه‌ریک بوونی "حسام الدین" و، دوور که‌وتنه‌وه‌ی له‌ جه‌لاله‌ددینه‌وه‌و، ئه‌مه‌ش کاری کرده‌ سه‌ر

دەروونی جەلالەددین و، ووشك بوونی قەریحەى مەولاناو،
وہستانی لە نوسینی مەسنەوی.

جەلالەددین ھەر وەکو لەو و پیش باسی حالیمان کرد،
ئارام و پشیمانی ئی دەبرا، گەر لای یەکیك نہبوايە کە ھاوگری
بیت و دەروونی لەگەڵ دەروونیدا بگونجیت، جا مامۆستاکی
کە ناوی "سید بەادین" ە یەکەم کەس بوو کە ئەم ھاوگری و
ھاوسەریتییە لەگەڵیدا بوو جا کاتی کە وفاتی کرد، شیخ بو
ماوەی پینج سال مایەو، تیایدا ھەستی بەبی تاقەتیەکی زۆرو
ژیانیکی غەریبی دەکرد، پاشان "شەمسى تەوریزی" ھات و
ئەو بیتاقەتیەى نہھیشت، بەلام کاتی کە دیار نہما دیسان ئەو
غەریبیە پروی تیکردەو، ھەروا بەپەشوکاوی و پەژارەو
مایەو تەو کو ئەو بۆشاییەى، بە "سەلاحەددینی دەقاق"
پەکردەو، پاشان بە "شەلبی سەلاحەددین". ھەر وەکو بلیت
ئەو بەھرانەى، کە خراونەتە دەروون و فیتەرەتیەو، پیویستی
بە یەکیك ھەيە کە بیخروشینى و بیخاتە جۆش.

بەلى دانانی مەسنەوی، جگە لە وەلامدانەو ھەيەکی پۆحی
ئەم بانگەوازە شاراو ھە نہبیت ھیچی تر نہبوو. جا
ھەلبژاردنی ھاوپی و ھاو لەنى ژيانى، وەکو سەلاحەددین و
حسام الدین بە ھۆی زانیاری و زوھد و کەشف و کەرەمەتیانەو
نەبوو، بەلکو بەھۆی گونجاوی پۆح و ھۆش و دل و
دەروونیانەو بوو. وەباسی ئەو ھەشی کردووە کە ھۆی جۆش و

خروشی بۆ سەلاحدین، زیاتر لە یەکیکی ترو، ھۆگر بوونی پییەو، تەنھا ئەو بوو کە گونجان پوویداو لە نیوانیانداو هیچی تر، وە فەرموویەتی: ئەگەر خوشەو یستیک بنیات نرا لە سەر گونجان، هیچ جوړه پەشیمانیهکی بەدوادا نایەت نە لە دنیاو نە لە ئاخیرەتدا، بۆیە ئەوانە ی کە تیبینی ئەم گونجاندنەیان نەکردوو هەمیشە ئاواتە خواز دەبن و دەلێن: "يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا" (٢٨)، بەلام خوشەو یستانی بەیەکەو گونجاو هیچ جوړه ناکۆکی و، پقە بەرایەتیەک نیە لە نیوانیاندا، نە پەشیمان بوونەو و نە لۆمەکردنی یەکتەری تێدایە "الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ" (٦٧) "پاشان دەلێت: " ھەر ئەم گونجاندنە بوو کە ئیمانی دروستکرد لەناو سەحابەکان، وە دل و دەروونەکانی کیش دەکرد بۆ لای پیغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" وەفەزلیش ھەر بۆ ئەو گونجاندنە دەگەریتەو، لە ئیمان ھینانی زۆرکەس لە پیشینانمان، نەک بۆ موعجیزات، چونکە کەسیکی گونجاو لەگەڵ یەکیکی تردا سیفاتەکانی ئەو وەردەگرت و، پەنگی ئەویش دەگرت."

^{١٠} سورەتی فرقان ئایەتی (٢٨).

^{١١} سورەتی زخرف ئایەتی (٦٧).

وہفات کردنی مہولانا

لہ سالۃ (۶۷۲ھ) دا شارہ کہی جہ لالہ ددین "قونیہ" توشی بوومہ لہ رزہ بوو، وہ ئہم تہ قینہ وہو لہ رینہ وہیہ ہفتہ یہ کی تہ واوی خایاند، لہم کاتہ دا مہولانا نہ خوشو، پڑہ ہندہی جیگا بوو، خہ لکیش لہم کاتہ ناہہ موارہ دا زیارہ تیان دہ کردو داواۓ نزاو پارانہ وہیان لی کرد، بو ئہم بارہ ناہہ موارہی تیدان، ئویش فہرمووی "زہوی برسیتۃ و داواۓ پاروویہ کی چہور دہکات، بہم زوانہش ئہم پاروہ چہورہ دہگلیت و لہ پاشان ئیوہیش ئہم بہ لایہ تان لہ سہر لادہ چیت".

وہ ہونراوہو پہ خشانیکۃ زوریشی دہخویندہوہ، کہ تیاۓدا سوزو نارہ زووی خوی پیشان دہدا بو گہیشتنی بہ خوشہ ویستہ کہی و پیشوازییہ کی گہرم و گوپی لہ مردن دہکرد، بہ دہروونیکۃ فراوان و پوویہ کی گہشہوہ. یہ کیٹک لہاوپیکانی کہ ناوی "سہرہ دین" بوو ہات بو خزمہ تی و، دوعای بو کرد و داواۓ شیفایہ کی زو بہ زووی بو کرد، مہولانا عوزری بو ہینایہ وہو فہرمووی: شیفای خواۓ گہورہیش بو تویت، بہ لام... ناخو لابرہنی پہردہی نیوان دوو خوشہ ویست چ زیانیکۃ تیدابیٹ؟! جا لہو کاتہی لہ سہرہ مہرگ

و گيانە لا بوو، فەرمووی: "ئەگەر تۆ خاوەن باوەر و شیرین بێت، ئەوا مردنە کەشت زۆر خوش و بەتام و شیرینە، چونکە مردن خاوەن باوەرە، وە ئەگەر تۆیش کافرو تال و بێ تام بیت، ئەوا مردنە کەشت کافرانە و تال و گرانە". بەو جۆرە بە بەردەوامی خەریکی پوونکردنە وە ی حەقاییق و زانیی بوو، تاوەکو گيانی پاکى لە گەل خۆرئاوا بووندا لە سالى (٦٧٥ىك) بەرزبوووە بۆ ئاسمان، بە دیداری خوشەویستە کە ی شادبوو کە هەمیشە گریه و زاری بوو بە دوایدا.

کاتی ک تەرمە کە ی بەرەو گۆرستان هەلگیرا، خەلکی زۆری شارە کە ی داباری بە سەردا، ژمارە یەکی یە کجار زۆری ئی کۆبوونە وە وە تەنانت زۆر لە شوین کە وتوانی ئایینەکانی تر، بە شداری هەلگرتنی تەرمە کە یان کرد بۆ گۆرستان، و، هەموو بەجاری بۆ گيانی پاکى مەولانا دەگریان، و، غەم و پەژارە دایگرتبوون. جولهکە و ديانەکان لەم بەرێ کردنە ی مەولانادا بە دەنگی بەرز ئینجیل و تەوراتیان دەخویندە وە، موسلمانەکان، هەرچەندە لایان دەدان و دووریان دەخستە وە بێ سوود بوو، ئەم باسە ییش گەشتە وە دەم فەرمانرە وای وولات، بە قەشە و راهیبەکانیان ووت، ئیوه چیتانە بە سەر ئەم کارە وە؟ ئەو تەرمی زانایەکی موسلمانانە، ئەوانیش لە وەلامدا ووتیان

"بههوى ئهوهوه حهقيقهتى پىغه مبه ره كانمان زانى وه له خووپه وشتى ئه ودا سیره تى ئه ولیا پىگه یشتو وه كانمان بینى".
له به ره به یانه وه تهرمه كه ی كه وته پى و دهمه و ئیواره گه یشتنه
گوپستان و له شه ودا نیژرا و به خاك سپیردا.

سیفات و رهوشتى

مهولانا وه رزش و مواه دهیه کی نه فسی به هیزی هه بو، وه عیبادت و خواپه رسته کی زۆری هه بو، "سه به سالار" كه چه نده ما سال هاوپریشه تى كردو وه ده لیت، "قته به به رگی نوستنه وه نه م دیوه، وه هیچ کاتى سهرین و نوینى نووستنم له لا نه دیوه، جا پۆژیک خه و زال بوییت به سهریا ئه و به دانیشتنه وه لى ده خه و" له یه کیك له به یته شعرییه کانیدا ئه وه ی دهر خستوو وه ده لیت "چۆن یه کیك خه و ده چیته چاوی و نه م دیو و نه و دیو ناکات ئه گهر له سهر دپکه زى بنویت"؟! جا ئه گهر کاتى نویژ به اتایه پووی ده کرده قیبله و پهنگی تیک ده چوو زۆریش له نویژه که یا تى پاده ما، وه "سه به سالار" ده لیت "چه ند جار بینیمه که له کاتى نویژى عیشاوه نویژى دابه ستوو به پاده یه که هه موو ئه و شه وه ی بردۆته سهر له یه که پکاتدا".

جەلالەددین لە شعرەکانیدا وەسفی نوێژەکی کردووە بە
 شیوەیەکی زۆر جوان و شەوقدار، ئەمەیش بەلگەیە لەسەر
 ئەوەی کە نوێژکردنەکی بریتی یە لە نوێژی یەکیکی ویل و،
 خوشەویست و، تی پامان لەو نوێژەدا، ئاگای لە خۆی نامینئ
 و، خەریک دەبێت لەگەڵ پەرەردگاری خۆی هیچ هەستیکی
 نامینئ دەربارەی کات و شوین، لەگەڵ هەموو کەرنووش
 بردن و، سۆزەدەبردنیکدا فرمیسک دەپژیت و دەچۆریت بەسەر
 پێشەکیداو دەتوێتەو لەناو خوشەویستیداو کڵە دەسینئ.

جاریک لەکاتی نوێژکردندا دەگریاو چاوەکانی فرمیسکی
 تیا هەل دەقۆلئ و کۆلمی گەشاوەی و، پێشە ناسکەکی لەبەر
 فرمیسکی زۆر هەموو تەپ ببوون، سەرماکی قونیهش
 لەزستاندا زۆر توندە، فرمیسکیش لە پوومەت و پێشەکی
 دەیبەستیت و، دەبێت بەشەختە و ئەویش هەر لەنوێژی خۆیدا
 بەردەوامە و ئاگای ئی نیە.

زاهیدیکی کەم خۆر و، بەقەناعەت بوو هەموو ئەو
 دیاریانەی کە بۆی دەهات لەلایەن پاشاو میرو
 دەولەمەندەکانەو، هەمووی دابەش دەکرد و دەیبەخشین
 بەهەمیشەیی خۆی بی بەش دەکرد، زۆریش دل خوش دەبوو،
 هەركاتی لەهەژاری و برسیتیدا بوايە، هەموو جار لەم کاتانەدا

دەيووت "ئا ئىستا ھەست بەلىپرانم دەكەم بۇ خواو، ھەست بە
بونى لاوازىتى خۇم دەكەم بەرامبەر بە خوداى گەرە".

زۆر پىاويكى سەخى و دل فراوان و بەخشەر و لەخۇ بوورە
بوو جا ئەگەر سوال كەرىك بەھاتايە و داواى شتى ئى بىكردايە و
ھىچى نەبوايە، ئەوا كراسەكەى يان عەباكەى خۇى پى
دەبەخشى، لەبەر ئەو ھۆيە ھەمىشە كراسىكى لەبەر دەكرد
كەبەئاسانى دابكەندرىت، وە زۆر بە توانا و بەئارام بوو.

پۇژىك بەرىگايەكدا دەپرات سەگىكى نووستوى چاو پى
دەكەويت، كەبەپانايى پىگاكەدا لىي پاكشاو، ئەويش لىرەدا
پاوەستاو چاوەپىي بىدار بوونەوہى ئەو گيان لەبەرەى دەكرد،
زۆر بەلایەوہ ناخۇش بوو، بىشىوینى و لەخەو ھەلىسىنى،
لەوكتەدا پىاويك بەويدا رەت دەبىت و، لەخەو ھەلىدەستىنىت
و سەگەكەيش سەلمىەوہ و پىگاكەى بۇ چۆلكردن، بەلام مەولانا
ئەم كارەى بەلاوہ پەسەند نەبوو، وەپى فەرموو: "ئازارت
پىگەياند".

پۇژىكيان بەلاى دوو كەسدا تىپەرى خەرىكى شەرە جنىو
بوون يەككىيان بەوى ترىانى دەووت: ئەگەر تۆيەك جنىو بەمن
بدەيت من دەجنىووت پى دەدەم ئەويش لەم كاتەدا لەلايان
وہستاو، پىي ووتن: تىكايە بووہستىن بۇ من ئەگەر ھەزار جنىووم

پىۋى بىدەن مەن يەك جىنيۇتەن پىۋى ئادەم، لەم كاتەدا ھەردو
پىۋەكە ئاشت بوونەۋە.

زۆر سووربوو لەسەر كاسىبى ھەلەل، زۆرىش پىۋى لە بىۋ
ئىشى و پىۋىك بوو كەبەبىۋ مەندو بوون بوۋى دەھات، جا
مانگەنە نىزىكە ۱۵ دىنارى ۋەردەگرت لە ئەۋقافەۋە، جا
ئەۋىش لەبرى ئەم پارەيە فەتۋاى بۇ ھەلەكى دەنۋوسى. تاۋەكو
ئەۋ پارەيە ھەلەل كات، ھەمىشە ئامۇڭگارى قوتابىيەكانى
دەكرە كەزوۋ ھەبەرى بىدەنىۋ ئەگەر ھەر كەسنىك ھات بۇ فەتۋا
تا زۆر دوا نەكەۋىت لەۋەلام ۋەرگرتنەۋەدا.

گۆشە گىر بوو لە ھەلەكى، زۆر زوھدى ھەبوو لە پەيۋەندى
بەستەن لەگەل سولتەن و فەرمان پەۋاكەندا. ئەگەر مىرىك عوزى
بۇ بەيىنايەتەۋە كە بۇ نەچۋە بۇ لاى ئەۋىش دەى وت: پىۋىست
ناكات بە عوزر ھىنانەۋە چۈنكە نەھاتتەم پىۋى خۆشترە بۇ لام
ۋەك لە ھاتتە.

مهولانا جهلاله ددینی پڑوسی

خاوهن بیهو هۆشیکی داهینهرو دامه زینهری

-علم الکلام- یکی نوی

"مه سنهوی مه عنهوی" بابتهتی و ئامانجی

میژووی ژیانی "مهولانا" ئەو دهگهیه نیت که "مهولانا" خاوهن عاتیفهیهکی به میژ بووه له ویزدانیدا گیانیکی هه لگیرساو دلیکی شهیدای بووه، خاوهن تواناییهکی گه و ره به هره ییهکی مه زن بووه، ئەو قورهی که لیتی دروست بووه هه به خوشه ویستی شیلراوه، ئەم کلپه و گره یه ش وای ئی کردووه که زۆر به شپرزهی پهلمازی زانسته پووکه شهکان-الظاهری- بدات و، زیاتر خۆی خه ریک بکات به زانسته عه قلپه کانه وه جا شه مسی ته ورپزی هات و ئەو گره شاراویهی له وه و پیشی ناو دل و دهروونی هه ل گیرساندو کلپه داری کردو، ئەو ته بیعه ته داپۆشراوهی به پاشماوهی نه ریت شوینه وارو پۆشنیری په روه ردهی ئەو سه رده مهی بزواندو خستیه جووله.

كاتىك زانرا "جەلالەددىن" دارىكى گپاۋى كاپەدار،
 پىشكۆيەكى سوۋرەۋەبوۋە، چاۋى دلىكى كراۋە، دەروونىخى
 ھەستىياري پىر لەشەۋقە، بەلى ھەستىيارە ناۋاخنەكان-باطنى
 گېريان گىرت، پەردەى سەر پىلۋى چاۋەكانى لاچوون ئەۋ
 ھەقائىقە مەلۇس دراۋانەى ژىر لەفزى بۇ ئاشكرا بوون و ماناۋ
 مەبەستى زۆرى بەسەردا بارى و، دل و دەروونى زانستى
 راستەقىنەى زۆرى تىھات، بە رادەيەك كاسەكەى پىر بوو تا لىى
 پىزا. بەلى ھەر كەسىك ئەمە شان و شەۋكەتى بىت بى گومان
 ناتوانىت بى دەنگ بى و نەجۋلىت، پىۋىستى ھەبوۋ بەغەم
 رەۋىنىك و ھاۋكۆپىك بۇ ئەۋەى وىنەى خۇى تىدا بەدى بىكات،
 ۋەخۇى بخاتە باۋەشى، سىكالانى ئازارو ئاۋاتەكانى لەلا
 دەردەبىت، ۋە بۇ ئەۋەى نەينى شان و باھۋى بىت پارزىيە بە
 گۋى گىرتن، بۇ خۇشى و ئارامى ژيان، تاۋەكو لەسەرى بىرى و
 خۇى پى چارەسەر بىكات، بىرىنەكانى سارپىژ بىكات.

مەۋلانا پوۋى نا بەرەۋ ھۇنراۋە ھۇننەۋە -گەرخواۋەنى
 قەرىجە- بۇ دەربىرىنى زانستە زۆرو بەر فراۋانەكەى و-
 خاتىرە-ناسك و نىانەكانى، بۇ سوۋك كىردن و كەم كىردنەۋەى
 ئازارى دەروونى بەتكاۋ پارانەۋەكەى تىيدا.

شىعرو گۆرانى زال بوون بەسەرىدا نەيدەتۋانى وازيان لى
 بىننىت بۇيە ئەم پارچە شىعەرەى بە ئىعتىرازەۋە ۋوتە:

مەييان دامى و ووتيان مەلى گۆرانى

گەر بەكىوى سولەيمانىيانىان بدايە

نەى دەنوشى ھەر دەيوت گۆرانى

ئەم شعرەى كە ھەلقولوى فەيزى خاطرەىر چۆپراۋەگەى
دە بۇ ئەو بابەتە ھەلقولاۋە كە شاعىر پىئەۋە دەتلىتتەۋە، يان
ئەۋسەردەمە پىئەۋە گىرۆدە بوون، ئەۋىش بەم جۆرە
ھۆننەۋەيە خەرىك بوو كە شاعىر تىيدا جوانى شىعرو ناسكى
دەرپرېن و، شىرىنى ئاۋاز و مۇسىقاي كىش و سەروا" وزن و
قافىە" و، چاكى ئەدەبى تىيدا بەكارھىناۋە، بۇ دەرخستن و
پروونكرەنەۋەى فەلسەفە قوول و بى بنەكەى و، ماناۋ مەبەستە
جوان و پر پىچ و پەناكانى، ئەۋىرۋاباۋەرە بەرزەى كە ھۆش و
بىرى خەرىك كىردوۋە و، دلى دەخاتە حالى جۆش و خورپە،
فەرموودەكانى زوۋ لە دەرووندا جىگىر دەبوون، ۋە زۆر شىرىن
و پر لەزەت بوون، بۇ دله تىنوۋەكان، لەگەل پاراۋى و پاراۋەيى
ووتەكانى، تى گەيشتنىش لى زۆرئاسان بوو، زۆر بەزۋى
جىي خۆى دەكرەۋەۋە، لەناۋ جەرگەى كۆمەل و ئاداب و
نەرىتى خەلكىدا .. بەلى "ھەكىمى سەنائى" ىش ھەرواى
نوسىۋە لە "الحديقه" داۋ "فەرەيدەددىنى عەتتار" ىش لە
"منطق الطير" دا ئەۋ كارىگەرەيتىيەى ھەيان بوو ئەم

دوکتیبه، له کتیبه فلسفه و وشکه کان و باسه عیلمیه و وردو درشته کان، به دهست نه که وتن جا ئهم دوو کتیبه ی که په و اجیان هه بوو له ناو ئه ده بی فارسیداو، به لکو له ناو ئه ده بی ئیسلامه تیشدا، که بوونه هاندرو پال پیوه نه ریک بۆ دانانی "مه سنه وی" که پینشه و او نمونه یه کن بۆی، هه روه کو هاوړیکه ی "حسام الدین شلبی" بۆمان ده گپړته وه:-

جا له بهر ئه وه ی ئه و چهرخه ی که جه لاله ددینی تیدا بوو به هه میشه یی و هه موو کات خه ریک بوون به قسه زانی "علم الکلام" وه، ئه و حه قائیقانه ی په یوه ندییان هه یه به عه قائیدو باسی ئیلاهییه ت و حه قائیقی غه یبه وه: وه کو "اللو هیه" و سیفاته کانی و "النبوه" و ئه حکامه کانی و غه یب و، وه حی و، به مه شت و، دۆزه خ و، زۆری تریش له م مه سه لانه، که ببوونه سه ر باسی بابه ت و، ووت و وویژو، ده مه قاله ی ئه و سه ر ده مه و، ببوونه گفتوگو، ئی ورد بوونه وه ی ناو یانه و کو پره کان، وه ده روونی خه لکیش گومان و دوو دلّی پووی تی کرد بوون و، هه ندیکجار نه فی ئه مانیش ده کرا، گه یشت بووه راده یه ک، له میانه زانسته یه کانیشدا په شیوی و سه ر لیثیواوی په یدا ببوو ده رباره ی -عه قیده- ئهم مه سه لانه یش بابه ت و سه ر باسی "مه سنه وی" بوون وه ئه و جه مه سه ره یش بوو که به شوینیدا ده گه راو له ده وریدا ده سوپایه وه.

به ئی مه ولانا له ناو جه رگه ی شه شعری و فی رگه فیکرییه کاندایا
 به ته واره تی ژیا، جا له پیش شه وهی بگات به "شه مس الدین"
 مامۆسایه کی به رزو زانایه کی جه ده لی بوو، به لام پاش "جه زب
 کردنی به جازیه به تی ره بان"، له وه ته ی ئەم و ئەو وازی
 هی ناو، به رز بووه وه تا گه یشته حه قیقه تی حال، وه له ده نگ و
 باس بیستنه وه گه یشته دیتن به چاو، وه له بابه تی ره وه نه قدری
 له فزییه وه گه یشته تی گه یشتن له مه عانی، ئەمجا سیحری ئەو
 زاراه وه پیناسانه ی که منطیق له باره یه وه ده داو ده مه قاله ی لی
 پهیدا ده بوو، به تال بووه وه لای مه ولانا، تا گه یشته ناوه پوک و
 مه رام و ئامانجی بابته و، ئاکامی گه یشتنی به م شوینی ئەو
 هه لانه ی بۆ ده رکه وت که فه لسه فه قسه زانی به به لگه ده یان
 هی نایه وه، بۆ پوو نکر دنه وه ی ئەم به لگانه ش پشتیان ده به ست
 به عه قل و، هه ستیاره کان له پراڤه دان و نه فی کردن، زۆر باش
 زانی که له م بواره دا تی شوویان زۆر که مه، لی ره وه مه ولانا ده ستی
 کرد به ره خنه گرتن و به درۆ خستنه وه ی قسه زانی -علوم الکلام-
 و فه لسه فه.

دەخەنى مەولانا دەريارى پشت بەستن بە

هەستيارەكان بۆ بېرىاردان ئەسەر پاستى يەكانى

ئايىنى

لەسەردەمى مەولانا فەلسەفە وە قەللىرى، بەئەندازە يەككى بى
سنوور پشتيان بە هەستيارە دەرەكىەكان بەستىبوو، بۆ خۇ
سەپاندن و سەلماندنى حەقايىق. لەو سەردەمەدا پىنچ
هەستيارەكە دادەنران بە مىزانى پاست و دروست، بۆ
سەلماندنى هەموو جوړە پاستى يەك، بەلكو دادەنران بە
باوەرپىكراوترين و بەهيزترين سەرچاوە، بۆ بەدەست هينانى
زانستى راستەقىنەى پرىيەقەين، هەروەكو باسماڭ كرد لەوكاتەدا
پۆشنبىرەكان زياتر مەيليان بەرەو ئەو دەرچوو كە هەموو ئەو
شقانەى پىنچ هەستيارەكە هەستى پىناكات و نەيەتە ژيىر بارى
هەست كردنەو، نەفى بكريڻ، لەگەل ئەو شدا زۆر بەخيراىى
ئىنكارىيان دەكردن ولە ددانپىيانان و بېرىاردانىدا كەنارگىر
دەبوون و خويان دەخستە لاو ئەم بارە نالەبارەش نەزەيەكى
بلاو بووى ئەو كاتەى فيرگە و دەمەقالەى ناو كۆپو
دانىشتنەكانيان بوو.

لەو سەردەمەدا موعتەزىلەكان و ئەوانەيش كه پاپەوهى
 ئەوانيان گرتبووه بەر، گەورەترین بانگ كەر بوون بۆ ئەم
 فێكەرەى ناوى دەنێن "هەستيارى". ئەم بېرىارەنەيش كه لەو
 سەردەمەدا دەردەكران ببوونە هۆى كزى باوەركردن بەغەيب،
 وە لە ئەنجامى كاريگەرئى ئەم پاپەوانە باوەركردن بەو
 حەقائىقە غەيبىيەنەى شەرع هێناونى كزىبوو لەگەڵ ئەوهى كه
 هەموو كاتىك كتيبە ئاسمانىەكان دوو پاتيان دەكەنەوه. جا
 مەولاناش لە مەسنەوىيەكەيدا بەتوندى پەرخەنى گرتوو لەو
 نەزەعەى و ئەوانەى پشتگيرى دەكەن. وە لە جىگايەكدا دەئيت
 هەستكارى پشت بەستەن بە هەستيارەكان بۆ بېرىاردان لەسەر
 پاستىەكانى ئاينى، كه موعتەزىلەكان بانگى بۆ دەكەن ئەوانەى
 كه بەندەى ژىريار خراوى ئەون، واخويان دەردەخەن كە لە
 ئەهلى سونەن، بەلام دەبى ئەوه بزائن كه ئەهلى سونەن،
 واخويان بەند ناكەن بەم هەستيارەنەوه و ئەوهندەيش خويانى
 پيوە خەريك ناكەن كه بگاتە پلەى پەرستەن و پادەى مل كه چ
 كردنى كوێرانە بۆ هەستيارەكان.

بېرىارى مەولانا لەوهدايه كه دەلى لەپشتى ئەم هەستيارە
 دەرهكەيانەدا هەستيارى ناواخنەيش هەيه، هەروەكو چۆن ئالتون
 لەناو خۆلدا وون بووه ديار نيه، لەپاشان دەئيت: "هەستيارە
 دەرهكەيهكان خۆراك و قوتى لە بەدەنەوه وەردەگریت، بەلام
 هەستيارە ناواخنەيهكان قوت و خۆراكى لەدەروون و پۆحەوه

وهرده گرن قوتی یه که میان ئه و تاریکییه که لاشه ی لی بنیات
نراوه، به لām قوتی ئه وی تریان "ههستیاره ناواخنه کان" ئه و
نوره یه که پۆح و دلّه کانی لی به دی هینراوه"

ههروه ها مه ولانا ده لیت: "بۆ نه فی کردنی شتیك هه
ئه وه نده به س نیه که به چاو نابینریت و، به ههستیاره کان
ههستی پیناکریت و به لکو نادیاره کان به هه می شه یی شاراوه ی
ناو دیاره کانن و تیایدا پیچراونه ته وه، ههروه کوچون ئه و
که لکه ی درمان هه یه تی تییدا شاراوه یه، جاریکی تریش
ده لیت" مونکر هه می شه ده لیت: من هیچ نه بینم ته نها پرووی
دهروه نه بییت، به لām پرووی دهره وهش به بهرده وامی حوکمی
پیچراوه نادیار دهره خات ئایا نابینیت داوو دهرمانی به که لک
چون سوودو کاریگه ریتیه که ی تیا حه شاردراره؟".

ئه مجارهش ده لیت "ئه وانه ی پشتیان به ستووه به ههستیاره
دهره کیه کان و، هه به وه نده وه وه ستاون و، وه ئینکاری جگه
له وان ده که ن، ئه وانه ههستیاره ناواخیه کانیان له ده ست چووه و
وونیان کردوه، وه ئه و هیژو تواناو به هیژیه یی خودای گه وره
پیی به خشیوون له ده ستیان داوه، بوون به کویریکی چاو
به ستراو و ناتوانن ری بکه ن ته نها به هو ی گوچانه وه نه بییت، یا
یه کیك ده ستیان بگریت، به پراده یه ک کاریکیان به سه رها تووه که
له ناستی زور حه قائیق و راستیه وورد بینیه کان کویر بوون".

سنور و فهرمانی عهقل:

مهولانا ههربهوهنده نهوهستاوه لهپهخهگرتهندا سهبارته به ههستياره دههكهيهكان و برپاري ئهوهي نهداوه تهنها ههستيارهكان پهك كهوتووكلهوارن لهگهيشتهني بهراستهكاني غهيب، بهلكو عهقليشي لهمهدا بهشدار كردووه دهليته، كه عهقليش كولهوارو بيتوانايه لهگهيشتهن به راستيهكاني جيهاني غهيب و زانسته پيغه مبهراڼ چونكه هيچ بنهماو بنچينهيهكي بهدهستهوه نيه بو پيواني ئهم جوړه مهعلووماتانه، و بههيچ جوړيك ناگاي لهم جيهانه پان و بهرينه نيه جيهاني غهيب و جيهاني ميتافيزيكا ويته ئهمهش وهكو كابرايهكه لهدايك بوون و ژياني تهنها له ئاوي سويز بهسهر بردووه هيچ شتيك دهبرارهي ئاوي شيرين و سازگار نازانيت، زور بهگالته پيكردهوه پيي دهليته: ئهي ئهو كهسهي كهلهناو خويواودا دهژي چي دهبرارهي ئاوي سازگار دهزانيت. ئهو عهقلهي كه خوي پي بهندي ههست پيكرهوان و ژير بيژي(منطيق) كردووه ناوي دهبات به "العقل الجزئي المحدود" (عهقليكي ههندهنكي كورت بر) بهرهمي ئهم جوړه عهقلانهش بريتي يه له گومان دروست كردن و ورينه كردن، نيشته جي كهيشي جيهاني تاريخيه، بهلكو عهقليكه كه ماييهي سهرشوپي عهقله، باره بهسهر عاقلانهوه، بهلكو نهزاني زور باشته لهم جوړه عهقلانه،

واش به چاکتر و باشت دهر زانیت که مروؤ خوی پزگار کات له م
دیلیه و، عاتیفه و دلی بخاته کار، نه گهر چی خه لکی به شیت
ناوی بهرن".

پاشان ده لیت: "بو ماوه یه کی دوورو دریژ نه م عه قله م تا قی
کرده وه، که جگه له هه ست پیکرا و هیچی تر نابینیت عه قلیش
به پروکesh نه بیئت به هیچی تر ناشکیئت. که چی خه لکی به م
عه قله ده لین" عه قلیکی حه کیمانه ی دوور بین". هه رکه سیئ
وه کو من عه قلی تا قی کرد بیته وه، هه روه کو منیش شوپش به رپا
ده کات دژی نه م عه قله. له بهر نه وه زور به گرنگی دهر زانیت
خوبه ره لا کردن له کوئت و زنجیرو دهر چوون له سنوری نه م عه قله
کورت بره".

جا نه گهر نه م عه قله به س بوايه بو زانینی راستیه کانی
ئایینی، نه واه خری رازی سه روکی قسه زانان به گه وره ترین
پیاو چاک دهر ده چوو، وه له هه موو که س زیاتر پۆده چوو به ناو
قولایی و بنی دهر یایی ئایینیدا، به لام مه سه له که له مه دا نیه به لکو
سه رکه وتن و بهرز بوونه وه له حه قیقته تی ئایینیدا، به وانه
ده کریئت که به نیمان و یه قین تیروته سه لن." نه وانه هه واه لانی
محمد "صلی الله علیه وسلم"، پاکترین دل و دهر وونیان
هه بوو، له هه موو که س زیاتر له عیلمدا قول بوو بوونه وه
وه له هه موو که س زیاتر، زور له خو کردن و ته که لوفیان نه بوو.
له گهل نه وه شدا هیچ جوړه کتیبی په ندیاری (حیکمه) یان

نەخویندبوو، ۋە ھېچ جۈرە ترسیکی فەلسەفیەشيان
ۋەرنەگرتبوو.

بەلگە ھېنانەۋەى فەلسەفەى پى'يەكە لەتەختە دروستکراۋە

مەولانا لەو باۋەرەدايە كە ئەو زانستانەى مروۋ
دايەپناۋە، ۋ ئەو پەندىارانەى (حېكمە) كەدراۋنەتە پال
يۇنانىيەكان ھېچ زىاد ناكات لە مروۋ تەنھا دور كەوتنەۋە نەبىت
لەحەقائىق ۋ بى'ئاگايى نەبىت لەكردگار ھېچ كەلكىك
نابەخشىت تەنھا دروستكردنى "نەزانىيەكى ئالۇز" ۋ لەخۇبايى
بوون ۋ سەر كەشى لە خۇ پازى نەبوون نەبىت، ئەۋەش بەلگە
ھېنانەۋەى لەفزى ۋ تۈيكلى بى'ئاۋەرۇك. ۋەھەر كەسىك سوورە
لەسەر ئەۋەى كە بە بەختەۋەرى بژى، بازۋەدى ھەبىت لەم
جۈرە فەلسەفانە، كە خەلكى لە نەزانىيەۋە ناۋى ناۋە حېكمەت،
جا ھەرفەلسەفەيەك دايەپناۋى خەيال بىت ۋ پووناك
نەبوۋىيەتەۋە بەنۋورى نى الجلالى پەرۋەردگار ئەۋە دەبىتە
ھۆى گومان ۋ دوۋ دلى، ۋەدەبىتە پىگىرىك لىمان بۆگەيشتن بە
پەرۋەردگار، بەلام ئەو حېكمەتانەى كەلە پىغەمبەرەنەۋە
ۋەردەگىرىت، ئەو حېكمەتانەيە كەبەھەر كەسىك بدرىت خىرىكى
زۆرى دراۋەتى.

مهولانا لهو باوه پهدايه كه به لگه ی مهنتیقى و فلسفه ی و
 پیکه خستنی پیشه کی و به لگه دانان و دهره یانی نه نجام
 پیکه یه کی دروستکراوه وه به که لکی هه موو بابته یك نایه ت،
 وه دادی نه وانه نادات که پئی خویان گرتوته بهر، نه وه
 پیکه یازیکی کورت و ته سک بره، وه هه رکه سیك خوی پیوه گرت و
 پیوه ی به ند بوو، له سه ری ژیا، وه کو نه و که سه وایه که قاجیکی
 له دار داتاشراوی هه یه و به سه به سستی خوی ناجولیتته وه
 به ئاسانی ناچه میتته وه، بویه نه م ووتیه کراوه به پهنه د " قاجی
 پیایوی خاوه ن منتیقى له دار تاشراوه، وه قاجی له دار تاشراویش
 پارچه ته خته یه که که نه نه رمی تیدایه وه نه توانایشی هه یه ":

دووباره ده لیت: نه وانه ی خه ریکی لاسایى کردنه وه ن وه کو
 تووتی فه یله سوف و ژیربیژان دووباره ده که نه وه و ده یلیینه وه
 به لگه ده هیئنه وه، تووتیه کی ووشکی مردوی بیگیانه و ژیانى
 تیدا نیه و چونکه له دللیکی مردووه وه دهرده چی، چون ووتیه
 مردوو کارتیکردن و به روو بوومی ده بیئت که له مردوویه که وه
 دهرچووبیئت

عهقلی ئیمانی

جەلالەدین لەو باوەڕەدا، عهقلیکی ئیمانی هەیه کەئەوه مه‌شخەل و پڕی پیشاندەری عهقلی ئەم جەستەیه و، هەرئەوه پابەری ئەم عهقلە هەندەکی و کورت بێه پابەرە و پیشەوای لاشەیه و پێویستیه‌کانی جیبەجی دەکات و، بەکاری دەهینی بۆ مه‌رامه‌ ماددیه‌کان، وه‌هه‌روه‌ها ده‌گونجی ئەم عهقلە ئیمانیه‌ ناو بنریت به "عهقلی عهقل چونکه عهقل به‌نوری ئەو پڕیگا ده‌بریت و به‌چاوی ئەو ده‌بینیت، وه‌ ئەم عهقلە ئیمانیه‌ به‌کەس نابەخشیت تهنه‌ا به‌خاوه‌ن باوه‌ران نه‌بیت، جا ئەگەر ئەم عهقلە جەستەیه‌ش پوو پهره‌ی زۆری پەش کردبێته‌وه‌، ئەوا ئەم عهقلە ئیمانیه‌ش ئاسۆی پروناک کردۆته‌وه‌، نووره‌که‌ی به‌سه‌ر پۆح و دله‌کاندا بلاو بۆته‌وه‌.

عهقلی ئیمانی پاسه‌وانی کاروانی ژیانه‌، هه‌روه‌کو سه‌ربازی پاسه‌وانی وولات، چۆن داد په‌روه‌رانه‌ حوکم ده‌کات و میزانی راست ده‌خاته‌ کار وه‌ به‌په‌رچی زۆرداران ده‌داته‌وه‌، سته‌م لیکراوان سه‌رده‌خات پارێزگاری پڕییم ده‌کات، ئاره‌زووه‌کانی نه‌فسی سه‌رکه‌ش و زۆردار ژێر بار ده‌خات و دای ده‌مرکینیتته‌وه‌.

به لّام عه قلی جهسته یی تاوان و گوناهاکان دهرانینیتوه،
 وهله کاری بهرزو جوان ساردی دهکاتهوه، ههژاری بۆ
 خاوه نه که ی به دهست دههینی و کاروباری لاگران دهکات، به لّام
 عه قلی ئیمانی گری کویژهی عه قلی جهسته دهکاتهوه له کاتی
 ناله باری و تهنگانه دا به هاوارییه وه دیت، و قوفلی داخراوی بۆ
 دهکاتهوه وه کاروباره ی بۆی رهخساوه بهو په پری سوکی و
 ئاسانیه وه بۆی جی ئه وه دهکات و دهیهینیته دی " فهیله سوف
 هه میشه باسی "المعقولات" ی بی بایه خ دهکات، که هیچ
 گرنگیه کی نهو، لهو سنوره بهو لاوه تی ناپه ریت هیچی تر
 نازانیت، چونکه ئه وه عه قله له دهروازه وه نه چووه بهو دیوا، و
 جیهانی بهر فراوان و بهرینی نه ناسیوه که خوی گه وه
 چه ندین شتی سه رسوپهینه ر و گران به های تییدا دروست
 کردووه، وه ههروه ها عه قله که یشی هیشتا ساوایه و نه که یشتوته
 ته مه نی هه رزه یی (سن الرشد) وه خونچه ی گولی فیکری هیشتا
 نه پشکووتووه ".

نەزانی بەنەفس و بی ئاگایی لە ئامانجی ژیان

"فەیلەسوف عەقل و فکری زāl بوون بەسەریاو، ھەرۆھکو گەشت کەریکی ستم کار پشستی کردۆتە ئامانجەکەیی، تاوھکو لە گەشتەکەیی بەردەوام بیّت ھەست بەدوورکەوتنەوہ دەکات لە مەنزلگاکی و، بی بەش دەبیّت لە گەیشتنی بەو ھیوایەیی بۆی دەپوات". فەیلەسوف شارەزاییەکی زۆری ھەیە دەربارەیی زانستی بوونەوہر، وەلە مەلومات سامانیکی زۆری کۆکردۆتەوہ، بەلام تا ئیستا نەزانە بەنەفسی خۆی، خاسیەتی ھەریەکە لە "جوھر" و "عرظ" زۆرباش دەزانیت، بەلام لەناسینی نەفس و نرخى خۆیدا نەزانە. ئەو نرخ و بایەخى ھەموو شتێک دەزانیت بەلام نرخى نەفسى خۆی نازانیت لەگەڵ ئەوێشدا کە پۆحى زانست و جەوھەری زانین و ناوہپۆکی حیکمەت ئەوہیە کە پیاو نرخ و بەھای خۆی بزانی و، ئامانجی دروست بوونی چیه بیزانی، و ھەلویستی لەگەڵ بەدیھینەری ئەم جیھانەو داھاتووی پاش مردنی دەبی چون بیّت".

بانگه‌وازيك به‌رمو حيكمه‌تى ئيمانى

پاش ئەم ھەموو گلەيى كردن و پەرخنە گرتنە بەم توندی و تيزیەو زۆر بەدلىسۆزانە بانگی ئەو کەسانە دەکات کە خەریکن بە فەلسەفەو عیلمی کەلامەو، بۆ دیراسەکردن و کەلک وەرگرتن لە حیكمه‌تى ئيمانى بەپەرۆشەو ئەمۆژگاریان دەکات و دەلیت: تاکەى خو خەریک کردن بەفەلسەفەى یۆنانی و حیكمه‌تى ماددییه‌و؟ وازتان ھیناوە لە "حیكمه‌تى ئيمان" کە بریتى یە لە وتەى پیغەمبەران و لەلای خەلیفەکان و زانا پەببانیەکانیش دەست دەکەون. دەست بکەن بەخویندن و تیفکرین تییدا". وە دەلین زانستى راستەقینە پەیدا نابیت تەنھا لەپرى خاوینکردنى دەروونەو نەبیت، وە ئەگەر پەرهى دل خاوین بوو، وە، لەوزانستە نەخشکراوانەى پیشوو، پووناك بۆو، ئەوا حیكمه‌تى ئيمانى تیايدا سەرھەلەدات، زانستى پیغەمبەرانى تییدا دەردەکەویت و کانیایى حیكمەت لەسەر زوبانى ھەل دەقولیت، پاشان دەلیت: "خۆت پوت و بى بەرى بکە لە سیفاتەکان تەو کو دەروونت و حەقیقەتى خۆت ببینیت، ئەو کاتە لەکانگای دلتا زانستى پیغەمبەران بەدى دەکەیت بەبى کتیب و مامۆستاو رابەر، ئاوینە تا وەکو زیاتر خاوین و پووتر بیتەو، زیاتر نوور تیايدا دەدرەوشیتەو، ئەگەر دەروازەى دەروونت کرایەو ئەو لەویو بەبى ھۆکار بى پەردە نوری خۆای گەرە دەچیتە ناو، وە.

ليکولینه وه قسه زانیه کان و شیوازی مه سنه وی تیا یاندا

جه لاله دین هر به ورنده وه نه وه ستاوه که ره خنه ی تیگرایی
بگریته له بیرو پای فله سفی و بهرنامه ی علم الکلام ومل که چی
له ناستی هموو پروکشی و سهرزاییه که به ویش قایل نه بووه
که به تنها گرنگی بدات به پوچ و ویزدان و هوال زانین به هوی
ههستیاره ناواخنیه کانه وه، به لکو گه پراوه به شوین بابته کانی
ووته و دوزینه وه ی گروگرفته کانی به شیوازیکی پیک و پیک و
نایاب، وه باسه گرنگه کانی به شیوه یه کی وا جوان خستوته
پوو، که دل به ناسانی دهیگریته خوی، وه خاوه ن چیژی
پراسته قینه زوری پیخوشه، وه گوی گرو خوینهر پراسته و خو
دهزانن نه وانه ی که لینی ده دویته همووی به لکه نه ویستن،
وه پراستیه کی ناشکرای بی ته م و مژن، که هیچ جور نه آلوزی و
ووشکی و پوو گرژی تیذا به دی ناکریت، نه مه سه لانه ی که
فله سه فیه پیوه ی ماندوو ده بیته وه کو نه وه وایه که به ره و
ناسمان بهرز بیته وه، به چنگ ههوا بگریته، له هونراوه کانیا نندا
نه مانه ی زور به پوونی تیذا دهرده که ویته. وه له سه ر نه وه سوور
نیه وه کو قسه زان و فیهله سوفه کان که ده بیته بهرام به ره که ی به
قسه و به لکه ی دوور دریزو هینان و بردنیکی زور به زینیت،
وه به شان و بالیا هه لدات و مه سه له که گهره بکاته وه به لکو
سوور بوونی له سه ر نه وه یه که دلی بهرام به ره که ی بخاته جوش

و وای لیبکات قسهکانی وەربگریت ولای موحهقهق بیّت بە شیۆهیهک وەک پازو نیازی خۆی بۆ دەریپریت، بۆیه مەسنەوی مەزن دادەنریت بەسەرچاوەی ئیمانیکی نوێ و پیویست لەهەموو سەدەیهکدا، دلی تەنگ بەخویندەنەوهی دەکریتەوه، وە عەقڵی پەشوکاو بەدیراسەکردنی ئارام دەگریت، وەزۆربەیی خوینەرانی مەسنەوی چارەیی گێرو گرتەکانیانی تیدا بەدی دەکەن و شیفای دەردەکانیانی ئی دەردەهینن، مەولانا لەم لایەنەوه دادەنریت بەدامەزنینەری زانستیکی نوێ وە ئەگەر ناچاریش بین بۆ بەکارهێنان زاراوەی فەلسەفە بۆ ئەم مەبەستە، ئەوا ئەو دادەنریت بەدامەزنینەری فەلسەفەیهکی نوێ، وە مەولانا لەم کارهیدا دادەنریت بەپیشەوایهکی "موختههید" بەتەنها شوینکەوتووی قورئانی پیروۆزو، بۆ فیتەتی پاست و پەوانی نەبیّت بۆ کەسی تر گوی شل ناکات.

خوای به دیهینه رو به لگه کانی بوونی

مه ولانا له به لگه هیئانه وهیدا بۆ سه لماندنی بوونی
خوای گه وره پیره وی فهلسه فهو بهرنامه ی قسه بازی و
دهمه ته قی ی "الکلامیه" باوی نهو سه رده مه ی نه گرتبووه بهر،
به لکو پیره وی قورئانی پیروزی کردبووه دهستووری ژبانی،
له سه ر نهو بناغه یه یی که دروست کراو به لگه یه بۆ بوونی
دروست که ریك، وه جولینراو به لگه یه بۆ بوونی جولینهریک،
وه نمونه ی حه کیمانه ی جوان و قه شهنگی هیئاوه ته وه بۆ نه م
مه به سه ته ی و فیره ته ی راست و په وانی مروّ ده خاته جووله و،
ده یگه یه نیته پاده یه که لای مه حالّ بیّت بوونی هیئراو به بونی
به دی هیئهریک، وه جولینراو به بیّ جولینهریک، وه کارتی کراو
به بیّ بوونی کاریگهریک، جا به و په ری ساکاری و متمان وه
ده لیّت: پینوسیك ده بینیت به سه ر کاغه زیکدا دیّت و چاوت
له ده سه ته که نیه که ده یجولینیت، نه سپیک ده بینیت له کاتی تاو
داندایه و سواره که ی نابینیت، نیریك ده بینیت ده رچووه و
که وانه که ی له چاو دیار نیه، خه لکی ده بینیت به لام به دیهینه ر و
ژیان به خشه که ی نادیاره و به چاو نابینریت، به لام ئایا جوولان
به لگه نیه بۆ بوونی جوولینه ر؟ وه هارّه ی با به لگه نیه بۆ بوونی
با، وه خو په ی ئاو به لگه نیه بۆ بوونی ئاو، له کاتی کدا که
شنه ی با هه ل ده کات و گه لاو چلّ و پوپه کان ده شه کیئنه وه،

دەبى ئەو ەت لە ياد نە چى كە يە كىك ە بىت ئە و با يە دە خاتە
 جوولە، چونكە لە گەل ە موو جوولنراو يكدە جوولنە رىك ە يە،
 ئە گەر ناتوانىت كارتىكەر بە دى بكە يت خو كۆلە وار نىت
 لە دىتنى كارتىكراو و شوپنە وارى ئە و كارتىكەرە، لە شتىكى
 زىندوو دە بىنىت جوولەى تىايە و دەژى، ە رچە ندە پو حىش
 بە دى نە كە يت بە لام سەرچاوەى جوولە و ژيانە لە لە شى
 زىندوو اندا، ئايا تىشكى نوور و پووناكى جىهان گەرە ترين
 بە لگە نىە بوو نى خوړ؟".

گرنگى تەنھا لە وەدا نىە كە ئەم بوونە وەرە ە يە و بەس، بە لكو
 گرنگى لە وەدا يە كە بە و پە رى نىزام و پىك و پىكى دروست
 كراو، ە موو شتىك لە جى ى شىاوى خو ى دانراو، ە موو
 شتىك بە پىژە يە كى گونجاو دروستكراو و دامە زىنراو، وە
 ە موو شتىك نىزامىكى نە خشە كراوى ە يە، بە ە يچ جوړىك لىى
 لانادات، لە ئاستىكدە سەر پىچى ناكات، وە ەر ئە ستىرە يەك
 نىزامىكى تايبە تى خو ى ە يە، خوړو مانگىش نىزامى خو ىان
 ە يە، با و ە و رىش وە كو فىلى سەر كەش و ووشترى بە رە لالا بى
 نىزام نىن. بە لكو ە موو ىان مل كە چى چە ند نىزام و پىژمىكى
 تايبە تىن كە ە رە مە كى و بە رە لالاى و سەر پىچى كردنى تىدا
 بە دى ناكرىت "لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ

سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ" ۱۲ "وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" ۱۳ ئەگەر ناتوانى فەرمانەکانى خوداوەندى گەورەو کاروبارى ئاسمانى بەدوو چاوى خۆت ببینیت، چاویك بگێرە بەبوونەوەرۆ نيزامەكەى، وەخۆر و مانگ دوو نوورى ژێر بار خراون بەهەمیشە لە سوپانەوێدان، بەبى وەستان و گوى پايەلن بەبى سەرپيچى كردن، وە ئەستێرەكانيش جغزى تايبەتى و جيگای نەخشەكراوى خۆيان هەيه، هەورە بروسكەيش لەدەنگى ئاگر دەچى و، هاتووچۆى پێك دەخاو فەرمانى بۆ دەردەكا، كە فلانە دۆل و شيو و ناوچە ئاو بدات و، فلانە ناوچە ئاو نەدات، وەهەر كاتيك بى ئاگا بوو ووریاى دەكاتەو." .

---

۱۲ سورەتى يس ئایەتى (۴۰)

۱۳ سورەتى البقرە ئایەتى (۱۶۴)

هۆی هیئانه بوون

مهولانا پای وایه که خوداوهندی گهوره ئه و بونه وهره دروست کراوانه ی له بهر سوودی خوئی نه هیئانه ته بوون، به لکو بۆ که لکی مرقه خوئی دروستی کردوون، بۆ ئه وهی هه موو هیژ و تواناو به هره یه کی بخاته کارو بگاته که مائی ته و او، پاشان ده لیت پیغه مبه ران فهرموویانه: خوای گه وره ده فهرمووی: مه به سستی من له م دروست کردن و هیئانه بوونه چاکه و منه ت کردنه به سهر خه لکیداو، بۆ که لک وهرگرتن له من و، نیعمه ت و به رو بوومه کانه، چونکه دروستم نه کردوون بۆ ئه وهی که لکیان لی وهر بگرم و پیداو یستی خۆمیان پی جی به جی بکه م، به لکو دروستم کردوون که فه یزیک بیئت بۆ بوونه وهره دهرخستنیك بیئت بۆ "السقاء والجواد". که دوو سیفه تن له زاتی خوداوهند.

پېغه مېریتي و پېغه مېهران

مه ولانا ده لیت پېغه مېهران (سهلامی خویان لی بیت) با
خویان تاریفی خویان بکن و له سهر زمانی نه وان ده گپړتیه وه
ده لیت: نه وان ده لین "نیمه پزیشکی گیانین و قوتابی
په روهردگارین دهریا بو نیمه دوو لهت بووه، کانی له ناو بهردا
بو مان هل قولوه، پزیشکی جهسته به دهست لیڈان و پزیشکی
نه خوشتی دهناسن، به لام نیمه به نووری په روهردگار سهر
دهکین و به سروشتی خویای گفت دهکین، نهو پزیشکانه
زانستیان دهربارهی خوراک و بهروبومهو، کهک و زیان و
کاریگه ریتی خوراک و دهرمان ده زانن له جهسته ی مروفا، به لام
نیمه پزیشکی قسه و کردارو بیروباوه پو په وشتین و، خه لکی
ناگادار دهکینه وه به بوونی پاداشت و سزای کرده وه په وشت
و، کاریگه ری نه مانه له سهر ژیان و نه نجامه که ی له پاش مردن،
وه ده لین نه گهر هه لسايت به فلانه کرده وه به خته وه و
سهر فراز ده بیت، وه نه گهر فلانه کرده و نتواند، نهوا داماوو
سهر گهر دان ده بیت، فلانه په وشت دهوایه کی به که لکه، وه فلانه
په وشت ژه هریکی کوشنده یه، وه فلانه بیروباوه پو هوی پزگاری و
به خته وه ریو، فلانه بیروباوه پو تیکدرو له ناو بهره، ده لیلی
پزیشکانی جهسته بوون و په نگ و تامه، به لام ده لیلی نیمه
فهرمووده ی خوداوه ند و پاگه یانندن و ئیلها مه کانیتی."

پینگەمبەر موعجیزەو خۇي بەلگەيە لەسەر پینگەمبەرئىتتەكەي

جەلالەددین بەلگەي دەرهكى و موعجیزەو بەلگەي قسەزانى "الكلاميه" ناهيئىتتەو بۆ سەلماندىنى پینگەمبەرئىتى پینگەمبەران، بەلكو دەلىت: "هه موو شتىك له پینگەمبەراندا بەلگەيە لەسەر ئەوەي كە پینگەمبەرئىكى نيردر اوو لەلايەن خوداى گەورە، بەلكو ژيان و خوڤەوشت و نەريت و هەلس و كەوتى موعجیزەيەكى تەواوو، بەلگەيەكى راستە لەسەر پینگەمبەرئىتتەكەي، بۆيە كاتى كە "عەبدولائى كوپى سەلام" كە زانايەكى جوله كەكان بوو "چاوى بە ناوچەوانى پینگەمبەر" صلى الله عليه وسلم "كەوت ، ووتى: "قەسەم بە خوا ئەم ناوچەوانە ناوچەوانى درۆزن نيە" هەر كەسى عەقلىكى ساغ و تەبيعەتتىكى راستى هەيىت، هەست بە ئىعجاز دەكات و پەنگى پینگەمبەر" صلى الله عليه وسلم"، لە پاش ئەمانە پىويست بەهيج بەلگەو سەلماندىك ناكات".

لە ئىنيوان پىيغەمبەر و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە بەيەك گەيشتىك ھەيە

مەولانا پاي وايە كە لەنيوان پىيغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە گونجانىكى شاراوو، بەيەك گەيشتىكى پۇحى ھەيە، پىيغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" بەھەرچى چۆنىك گەفتى كىرەبىت خىرا گوى گرانى خاۋەن وىژدانى راست لەنەۋەكەي بەراستيان زانىوۋە و پىشوازيان لىكردوۋە، ۋە بە بىستىنى فەرموۋدەكانى ھەلقونىونەتەۋە لە خۇشياندا گۆرانىان بۇ ۋوتوۋە، چۈنكە دەنگىكى پاك و بى گومانەۋ، ئاۋازىكى غەرىبە كە بەھىچ جۆرىك لەچەشنى ئەم جۆرە ئاۋازانە لەمەو پىش بەگوياندا نەچوۋە، چۈنكە ھىچ جۆرە لەيەك چوونىك نىە لەنيوان دەنگى ئەم پىيغەمبەرەۋ، دەنگى ھەموو خەلكى و ئەۋ وىژەۋ فەلسەفەۋ زانستەي كە پىي پراھاتوون، ۋە دەلىت: ھەر كاتىك پىيغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" دەنگى بەرز كىردەۋە بۇ بانگ دان و ھاناي برد بەرەۋ پەرەردگار، پۇحى ھەموو نەۋەكەي خۇشى پويان تى دەكاۋ كىرۋوشى بۇ دەبەن، چۈنكە ئەم جۆرە بانگە ھىچ كەس لەمەۋ بەر گوى ئى نەبەۋە، ھەر كە دەنگى ئەم ئاۋازە غەرىبە بەرز بۆۋە ھەموو بەختيار ناسىك بەخىرايى بەدەمىيەۋ دىن و دەلىن: رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

فَأَمَّا (١٩٣) 'پاشان دەلێت: خاوەن باوەڕ پێویستی بە دەلیلێ
 دەرەکی نیه بۆ سەلماندنی راستگویی پێغهەمبەر "صلی اللہ
 علیہ وسلم ، ئەگەر هات و میزاجی ساغ و تەبعی راست بێت،
 چونکە دەلیل بۆ ئەم مەبەستە لە دەروونی گۆی گەردایە، لەسەر
 ئەم بناغەیش نێزامی ژیان پێک دێت، ئایا دەگونجی یەکیکی
 تینور بانگ بکەیت بۆ ئاو خواردنەو، پێت ووت ئەم پەرداخە
 ئاوی تێدایە، ئایا پێت دەلێت بەلگەت چیە؟ چۆن باوەڕت پێ
 بکەم؟ ئایا دەگونجی دایکیکی میهرەبانی بەبەزەیی منداڵەکی
 بانگ بکات بۆ ئەوێ شیری بدات، پێی بلێ بەلگەت چیە بۆ
 راستی ئەم قەسەیت؟ تاکو لە شیرەکەت تێر بخۆم!! وە بوونی
 تینوویەتی لە دەروونی یەکیکی تینوودا بوونی برسییتی
 لەمنداڵیکی ساوادا، وە بوونی ئیخلاص لە دلی بانگەردا بەسە
 بۆ راستیەک کە پێویستی بە هیچ جۆرە بەلگەیک نیه!"

مەولانا لەو باوەڕەدایە کە موعجیزە نابێتە هۆی دروست
 بوونی ئیمان.. چونکە بۆ دەم کوت کردن و بەزاندنی دوژمن و
 کۆلەوار کردنی کەللە پەقانه، ئەوێ کە ئیمان دروست دەکات
 لە دلاندا، مەژۆ دەخاتە ژێر باری گوێراپەڵی و دروست کردنی
 خۆشەویستی بریتی یە لە یەکگرتن و گونجانی پۆحی چونکە

^{١٤} سورا ال عمران نایەتی ١٩٣

موعجیزه به زۆر سه پاندنهو، به سهردا سه پینراویش سنگی
فراوان نابیت و دلێشی ناکرێتهوه."

پاشان سیفاتو، پوخسارو، ئی هاتوویی و، به جهرگی
پیغه مبه ران باس دهکات، بی گومان ده بی که لکیان ئی وهر بگریته
له پووی ئه ده ب و په وشت و پیزگریته وه، داوای چاکی گوی
گرتن بۆیان و، پوو وهر گپزانی ته و او به ره و ئه وان دهکات،
عیزه تی نه فس و سه ره رزی و ئی هاتوویی پاشاو گه ره کانیا
تیدایه، کاریان ئه وه یه ئه وان بدوین و به تیکرا خه لکی گوی یان
بۆ بگرن وه فه رمان ده رکهن و هه موو بۆیان گوی پرایه ل بن،
ئه وه ی نه نگه هه بیته له ئه ده ب و پیزگریته له گه لیاندا، ئه وه بی
به ش ده بیته له که لک وهر گرتن ئی یان و له ناو ده چیت.

له پاشان ده فه رموویت: "چۆن ئه م مل که چی و پیزگریته ئی
یان به سه یر ده زانریته که له به رزترین جیگاوه هاتوون و،
په یامه که یان له لایه ن خودای په ره ردا گاره وه هی ناوه.

حیکمه تی پۆژی قیامت و زیندوو بونه وه

تێپوانیسی مهولانا دهرباره ی پۆژی قیامت و زیندوو بونه وه
پێچهوانه ی تی پوانینی خه لکیه به گشتی، مهولانا رهش بین
نیه و به چاویلکه ی ره شه وه ناپوانیته مردن، وه مردن دانانیته
به کۆتایی هاتنی ژیانیککی به خته وه ری به نرخ ی گران به ها،
به لکو به پێچهوانه وه دای ده نیته به سه ره تای ی ژیانیککی
هه می شه یی نه بپراوه، گوزهرانیکی پر له به ختیاری و په زامه ندی
و، سه ره تایه که به ره و پیش که وتنی هه می شه یی و ژیانیککی
پازاوه ی به رده وام، دوا ی پوخاندن نه بیته ئاوه دان کردنه وه
پوونادات، وه گه نجینه و خه زنه ی گران به ها نادۆزیته وه،
دهرناهیتریت دوا ی هه لکه ندنی زهوی نه بیته، وه نه گه ر
خانویه کت بینی ده ی پوخیزن و تیکی ده دن، ده بی بزانیته
که له دوا ی ئه م کاره نه خشه یه کی تازه ترو کۆشکیکی نو ی تر
دروست ده کریته، ههروه ها پهروه ردار لاشه کان تیک ده دات بو
ئه وه ی سه ر له نو ی چاکیان بکاته وه وه له سه ر شیویه کی تر
دروستی بکاته وه، وه ئه م خانووه تیک ده دات بو ئه وه ی ئه و
خه زنه شاراوویه ی تیا ده ر به ی نینیت و بینایه کی نو ی ی لی
دروست کاته وه. دارو درهخت تا گول نه کار، ئه و گولانه ش هه ل
نه وریت به روو بوم نادات به هه مان شیوه پوخیش به گوپترو
به هیز تر نابیت و به رگیکی نو ی و قه شه نگ له بهر ناکات،

تاوهكو لاشه‌ی فانی نه‌پوخیڼرئ و لانه‌برئت و ته‌مه‌نی کاتیش
 هل نه‌گیرئت، خوای په‌روه‌ردگر که جواد مطلقه‌ ئه‌و نیعمه‌ته‌ی
 که به‌خشیویه‌تی هه‌لی ناگیرئت نه‌گه‌ر نیعمه‌تیکی چاکتر و
 زۆرتري پی نه‌به‌خشئیت وه‌ ئه‌م ژيانه‌ لاوازو نه‌خۆشه‌ هه‌ل
 ناگیرئت که شایسته‌ی ئه‌وه‌ نیه‌ ناو بنرئت ژيانی نه‌پراوه‌و،
 هه‌تا هه‌تایی گه‌ر بئتو ژيانیکی فراوانتر و ته‌مه‌ن دريژترو جوان
 و پازاوه‌تر نه‌ به‌خشئیت، هه‌رکه‌سیک بینی که په‌روه‌ردگار یه‌کێک
 له‌ دۆسته‌کانی خو‌ی ده‌مرئئیت، ده‌بی ئه‌وه‌ بزائیت که ئه‌و
 به‌رگه‌ی پیوه‌ی پراها‌تووه‌ له‌به‌ریا دای ده‌که‌نی و شتیکی تری
 وای پی ده‌به‌خشئیت که نه‌چاو بینویه‌تی و، نه‌گو‌ی
 بیستویه‌تی و، نه‌به‌ خه‌یالی که‌سیشدا هاتووه‌."

وه‌ به‌شیویه‌کی دريژ باسی ده‌کات و ده‌لئیت: " له‌ پيش
 هه‌موو دروست کردنیک ده‌بیئت تیک دانیک هه‌بیئت، وه‌له‌ پيش
 هه‌موو نوسینیک ده‌بیئت کوژانه‌وه‌یه‌ک بیئت، نوسه‌ریک کاتی
 ده‌یه‌ویئت له‌سه‌ر په‌ره‌یه‌ک بنوسیئت ئه‌وا ده‌بیئت ئه‌و نه‌خش و
 نوسراوانه‌ی پیشوو بسپرته‌وه‌، وه‌ نه‌گه‌ر مرو‌ف بیه‌ویئت ناو
 ده‌ره‌یئیت ئه‌وا ده‌بیئت زه‌ویه‌که‌ هه‌ل که‌نیئت، وه‌ نه‌گه‌ر جوتیار
 بیه‌ویئت کشتوکال بچيئیت ده‌بیئت زه‌ویه‌که‌ هه‌ل بزئیرئت که هه‌چ
 جوژه‌ چيئراوو، پروه‌ه‌کیکی تیدا نه‌بیئت، هه‌ر کاتیک هه‌ر شتیک

که سیفه‌تی فنای زیاتر تیا بیټ ئه‌وا سپړنه‌وه‌ی ئاساتره‌و،
نوسینه‌که‌ی ته‌مهنی زوړتره‌و دريژتره‌و".

به‌و په‌پی پهلوان بيژنی و حیکمه‌ته‌وه ده‌ليټ:

" تاوه‌کو هه‌ژاری زیاتر بیټ ئه‌وا به ده‌ست هینانی سیفه‌تی
خاوه‌نی دل و فراوانی زیاتر ده‌بیټ، وه ده‌وله‌مهند و
سه‌خیه‌کان دلیان زیاتر نه‌رم ده‌بیټ و ده‌که‌ویته جوش بو ئه‌و
هه‌ژارانه‌ی بی‌ده‌رامه‌تن".

رەۋا ئىيە لە مردن بترسەن

مەۋلانا دەلىت: "لەبەر چىيە ترسمان لە مردن؟ بۇچى ئەم
پاكردنه لە مردن؟ تۆ بەبەردەۋامى لە جولانداى لە قۇناغىكەۋە
بۇ قۇناغىكى تر، ۋەلە نەبوونەۋە بۇ بوون، ۋەلە بوونەۋە بۇ
نەبوون ھەروەھا بەبەردەۋامى لەبەرگ داكەندن و لەبەرکردنى
بەرگىكى تر، ھەتاۋەكو لەو چوار توخمەۋە گەيشتىتە قالبى
مروڧايەتى، ۋە ئەگەر خۆت گىر بگردايە بە بارىكەۋە، دەستت
پىۋە بگرتايە، ۋەسور بويتايە لەسەر ئەۋەى كە لەو بارەدا
بمىنىتەۋە و پارى نەبويتايە كە بچىتە بارىكى ترەۋە، ئەۋا ھەر
لەسەرەتايدا دەمايتەۋە نەدەگەيشتىتە چلە پۇپەى مروڧايەتى و
لوتكەى كەمالاتى زانستى و پۇحانەت، ئايا تەنھا لە پىڭاى
فەناۋە، مانەۋە"بەقا"ت دەست ناكەۋىت؟ جا بۇ پادەكەيت لە
فەنايەكى نوى كە پىشەكەكە بۇ بەقاي نویت، بۇ خۆت گىر
كردوۋە بەم ژيانە براۋەيەو پىۋەى نوساۋى، سەرەپاى ئەۋەى
كە ژيانىكت بۇ بەجى دەھىلى كە نەبرانەۋەى تىدایەو نەترس
و خەم و پەژارەى تىدایە؟!"

پاشان دەلىت: "ئايا لەم ژيانى دونيايەدا مردنت تاقى
كردۆتەۋە؟! كە ئەگەر مروڧ لەم ژيانە جيا بۆۋە ژيانىكى نەمرى
بەدەست دەھىنىت و بەھىچ جۆرىك مردن نابىنىت؟"

وہ دہلیت : " لیڑدا جیاوازی ھیه له نیوان مردن و
 مردنیکي ترمردنی پیاو چاکان(العارفون) ناپیوریت به مردنی
 نهفامان و تیکرایي خه لکی، پیاوچاکان بۆ جیا بوونه و هیان له م
 ژیاننه برآویه، نه ئازار ده چیژن وه نه خه م و په ژاروش دایان
 ده گریت، به لکو به و په پری دل خوشی و پوو گه شییه وه
 پیشوازی له مردن ده کهن، مردن له لای نه وان دروست بونی
 ژیانیکي نوی یه، په یامی سه رکه وتن و بزگار بوونه، نه و
 په شه بایه ی خوی گه وره ناردییه سه رکه لی هود، دۆزه خ و
 سوتینهر بوو بۆ بی باوه په کان، هه روه ها مردن بۆ بی باوه په کان
 ژه هرو به لایه وه بی به شی و سه رزه نیشتی و له ناو چوونه، به لام
 بۆ خاوه ن باوه په کان شنه بای چاره سه ری ده رده دارانه و
 هه وایه کی شیدارو پر له گولآوه.

زۆرۈمكەتلىك ۋە خۇشاللىقكارەتلىك يان پەسەندىكارەتلىك

الجبر ۋە الاختيار

جەبرىيۇختيار لەمەسەلە ھەرە گىرەنگ ۋە ئالۇزەكانى ئەو سەردەمە بوو، كە بۇشايىيەكى زۆرى كىتەبەكانى قىسەزەنى گىرتىۋە، كۆمەلىكىيان بىرۋاپايان گەشىتتەبوو پادەيەك كە نەفى "الاختيار المطلق"^{۱۵} يان دەكرىدو بوونى "الجبر المحض"^{۱۶} يان دەسەلمەند، ۋە لە ناو مىژۋى كۆمەل ۋە مىللەتەندە ناۋىراۋىن بە "الجبريە"، ۋە جەلالەددىن بە شىۋەيەكى ماقۇلانە، بە پوونى بەرپەرچى دەدەنەۋە دەيفەرموو:

"ئەگەر جەبرىيۇختيار مۇتلەق بىۋاپايە، ھىچ كاتىك "الامر و نهى" ئەۋە بىكەۋ ئەۋە مەكە دەر نەدەكرە بۇ مۇۋە، ۋە بەشەرىع ۋە ئەھكام تەكلىف نەدەكرە، ئايا شىتى ۋە بوۋە مۇۋەك بە بەردىك بىلى ئەمە بىكەۋ ئەمە مەكە، پاشان دەلىت: "قورئانى پىرۋز پىرەتلى لەفەرمان كىردن ۋە، نەھى كىردن ۋە ترساندن ۋە نەمان بىستۋە كە خاۋەن ھۇشەك ئەمەركەت بەسەر خۇلدا، يان نەھى بىكات لە ئاسن". باۋەپى "الاختيار" لەلايەن مۇۋە ۋە گىيان لەبەرەنەۋە

---

^{۱۵} ھەممۇ شىتەك بە ئارمىزۋى خۇزى دىمكەت ۋە خۇزى گەۋرە پەيۋەندى پىۋە نىيە

^{۱۶} ئادەمىزاد ھەممۇ كىردارىك ۋە پىۋەداۋىك بەزىر بەسەرىدا سەپىنراۋە بى نەھى دەستى تىدا بىت.

مهولانا دهلیت : سروشتی مروۋ له سهر بیروباوه پری ئیختیاری
 پیک هیئراوه، وه خوۋی له ژیان ی پوژانهیدا ئەم عهقیدهیه
 دههینیتهدی و، جی بهجی ی دهکات بهههلس و کهوت و
 کردهوهکانی قهراری ئەم جوړه ئیختیاریه دهات و، ئینکاری
 "الجبریه" دهکات، سزای بی گیان نادات، وه تووړه نابیت
 له دارو بهرد و ناگرو ئاوو ههوا، ههرچهنده ئازارو نهشکهنجی
 لهلایه نهم شتانهوه تووش بیت، پاشان پرسیار دهکات "ئهگهر
 له بنمیچی مالهکهتانهوه پارچه داریک بهسهرتا کهوته خوارهوه،
 بزینداری کردیت، و خوینت له بهر پویششت، ئایا لهو کهرتە داره
 تووړه دهبیت؟ وه ئایا گلهیی ئی دهکهیت و، ههروهها ئهگهر ئاوو
 لافاویک هات و ههرچی شت و مهکت ههیه ههمووی سهر ئاو
 خست، و تهپری کردوو لهگهل خویا بردی، وه یان ههوایهک
 ههلی کردو سهرمیژههکهی فراندی، ئایا تووړه دهبیت لهو ئاو و
 ههوایهو، پوی گلهیی تی دهکهیت و سزای دهدهیت؟

بهلام ئهگهر کهسیک ویستی سهر زه نیششت بکات و شهرهف و
 ناموست بهریت، نهوه خیرا شالووی بو دهبیت و سزایهکی
 توندی دهدهیت، بهلگهیه بو نهوهی که جیاوازی دهکهیت له
 نیوان (المجبور والموختار زوړ کارو پهسهند کار) وه باوهپرت
 وایه که مروۋ خاوهن ئیختیار و ویستی خویهتی و، ئی ی
 دهپرسیتهوهو گلهیی ئی دهکهیت، سزای دهدهیت و، شکاتی ئی

دەكەيت، لۆمەي دەكەيت و، عوزرىشى ئى وەرناگەيت چونكە
(مخير)^{۱۷}، نەك (مجبور) بىت".

جەلالەددىن بەمەندەوۋە ناۋەستىت بەلگۈ بېرىرى ئەوۋە دەدات
كە گيان لەبەرىش ئەمە دەزانن، جىياۋازى دەكەن لە نىۋان
(المجبور والمختار) فېترەتى ئەوۋە پى نىشان دەدات، ئەگەر
بەردىكت گرتە سەگىك ھېرشت بۇ دىنىت و پەلامارت دەدات،
نەك پەلامارى بەردەكە بدات و تۆلەي ئى بكاتەوۋە.

شەرمەزارى بۇ تۆ ئەي مروۋكە جەبرىت دەدەيتە پال
مروۋكە، كەچى گياندارىكى بى عەقل پىشت كەوتوۋە لە تى
گەيشتن و زانىنى ئەم حەقىقەتە.

وہ دەلىت: " مروۋكە ئەم راستىيە دەزانىت بەلام خۆى ئى گىل
دەكات لەپىناۋى ھەوۋەس و بەرژەۋەندى خۆى، ھەروەك
پۇژانىك وايە كە سوور دەزانىت پۇژ بۆتەوۋە، بەيانىيە بەلام
پوۋى خۆى لەو پوناكىيە وەردەگىپىت و دەرگا لەسەر خۆى
دادەخاۋ بەردەوام دەبىت لەسەر خواردن و خواردنەوۋە.

---

^{۱۷} بە ئارەزوۋى خۆى بوۋە نەك بە زۆر پى كرابى

بنۆس و بنوسیار "العله والمعلول"

كۆمەلە ئىسلامىيەكان، كەوتبۇنە گىژاۋى مەسەلەى ھۆكان و بنوسەكان بە شىۋەيەكى زىادە پەۋى پىيازى ھەكىمەكان وابوو، لە گەردوون مل كەچىەكى تەۋاۋى ھەيە، بۇ زنجىرەى بنۆس و بنوسیار (العله والمعلول) ۋە بنوسیارى بەھىچ جۆرىك لانادات لە بنوس، و (المسبب-ھەر شتېك كە دروست دەيىت) جيا نايىتەۋە لە ھۆكەى (السبب) موعتەزىلەكانىش لەگەل ئەم پايەدا بوون. ئەگەر پىارى عىللەتى شتېكىان داو، يان پايان وابوو دەربارەى خاسىيەت و كاريگەرېتى لەشتېكدايە، زۆر بەتۇندى بەم بىرو پايانەۋە دەنوسىن، و لايان وايە پىچەۋانەى ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات. لەبەر ئەۋە دەيان بىنى زۆر بەدوورى دەزانن، پوودانى شتېك بەپىچەۋانەى خاسىيەتەكەيەۋە بىت و بەبى ھۆ پووبدات. ۋە ھەول و تەقەلا دەدەن بۇ ھۆ ھىنانەۋەى ئەۋ شتانەى كە لە قورئان و ھەدىسدا ھەيە، ۋە گويزانەۋەى تەۋاترەكەى لە موعجىزەۋ خارقەۋە بۇ ھۆى ئاسايى و، عللەتى-بنوسى-سروشتى، ئەگەر لەم كارەياندا سەرئەكەۋتن ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات، بەناچارى دان دەنېن بەۋەى كە موعجىزەيە.

بەلام ئەشعەرېيەكان لەسەرېكى ترەۋە بە پىچەۋانەى موعتەزىلەكانن، پايان وايە كە ھىچ شتېك عىللەتى-بنوسى-

شتىكى تر نيه، وه نه خاسيهت و نه كارىگه ريشى هيه له هيچ شتىكدا ئەم زياده پەويەش بووه ھۆى زيان بەخشين و ئاژاوه نانهوه، واى ئى ھات ھەر كەس بە ئارەزووى خۆى، چى بويستايە دەيووت وەچى نەويستايە ئينكارى دەکرد، وه زۆربەى خەلك لەم پىگەيەوه كەوتنە ئينكارى كردن و پەفز كردنى ھۆكان وه بووبونە ھۆى بى ئيشى و تەمەلى.

ھۆكان حەقيقەتە : بەلام بە ديهينەرمكەى نە لە كار كەوتوو نو ئەوازيشى ھيئاوہ

بەلام پىبازى شىخ جەلالەددىن مام ناوہند بوو لە چاو دوو پىبازەكەى تر، راى واىە كە ھۆكان حەقيقەتە، و(بنۆس و بنوسيارى) و(الاسباب والمسببات) ھۆ ئەوەيشى بۆتە ھۆى دروست بوون بەيەكەوہ بەستراون وە ئينكار كردنى ئەمەيش بەھيچ جۆرىك لە پەسەندى و ھۆش مەندييەوہ نيە، ونەش گونجاوہ، سوننەتى خواى گەرەش ھەروا بووہ كە ھەميشە دروست كراوہكان شوين كەوتوى ھۆكانىتى وە لەھەموو شتىكدا خاسيەتى تايبەتى خۆى دەرخستووہ، بەلام خەرقى عادەت-لادان لە سروشت- شتىكى گونجاوہ و پوو دەدات، دروست كردن و بە ديهينانى (بنوس و ھۆكان- العلل

والاسباب) نە بوونەتە ھۆى نەمانى كارىگەرئىتى قودرەت و كارى كردگار، وە ھەر ئەو پەروردگار (ھۆكان و خاوەن توانستى پەھايە، وە ھەر كاتىك بىەوئىت (دروست كراوھكان بەجى دەھىلئىت بۆ ئەو پەيوەست بىت بە ھۆكانىەو، و شوئىن كەوتووئى ياساكە (نامووس)ى و بنوسەكە (ەلە)ى بىت بەم جۆرەيشيان زياترو باوترە، وە ھەر كاتىكىش بىەوئىت لە ھۆكەى دەرى دەھىنى و بە بى ھۆكەيان بە پىچەوانەى ھۆكەىەو دروستى دەكات، ئەمەيە كە پىئى دەلئىن (خارق العادە) وە دەلئىت :-

زۆربەى بارو پروداوھكان لەسەر سونەتى خواى گەرە دەپۆن بەپىو ھەر بە قودرەت و مەشىئەتى خۆى (ھەندىك جار) لەم سونەتانە دەردەچىت بۆ پىغەمبەران و پىاو چاكانى، جا كە دەبىنئىن ھۆكان زۆربەى كات كارىگەرە لە كاردان، نابىت باوەرمان وابىت كە قودرەتى خواى گەرە پەكى كەوتوو ە بى ھىزەو، وىستى خواى گەرە وەستاو ە لەكاركەوتوو ە ناتوانى دروست كراوھكان لە ھۆكانى و، (المعلول-بنوسىارى) لە (ەللها-بنوسەكەى) جىا بكاتەو.

ھۆشاراۋەكان و ھۆسەرەمكىەكان

ھۆكان ھەر ئەوھنن كە ناسىيومانن، و تاقىمان
 كىردونەتەو، و لەبەر چاۋمانن و ھەستمان پى كىردون، بەلكو
 زۆر ھۆى ترەھىيە كە شاراۋەن و لەبەر چاۋمان نىن و نايان
 بىنن، وە ئەم ھۆ ناۋەكىەش، ھۆ بىزۈنەرى ھۆ دەرەكىەكانن
 ھەر وەكو چۆن ئەم ھۆى دەرەكى يە ھۆ بىزۈنەرى
 دروستكراۋەكانىيەتى ئەم ھۆ دەرەكىانە دەبىزۈنەرى و دىيان
 خاتە كارو، دەتوانىت بىيان وەستىنىت و لە كارىيان بخت
 مەۋۇ ئەم ھۆ دەرەكىانى بە ئاسانى ھەست پى دەكات، بەلام
 زۆر جار لە ھۆ ناۋەكىەكان بى ئاگايە، بۆ نمونە گەر تىبىنى
 بىرىت لەكاتى لەيەك دانى بەردە چەرخ ئەو ئاگرە
 چەرخەكەيە، ھۆ ناۋەكىەكەيەتى نازانىت. ھۆى سەرەكى
 پەسەن و راستە قىنە، فەرمان و ويستى خۋاى پەرۋەردگارە
 كەلە سەرۋى ھەموو ھۆكانەوھىيە، سەرچاۋەى ھەموو
 پەرواۋىكە "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ"^{۱۸}
 ھۆشاراۋەكان لای پىغەمبەرەن پەوئە، بە ئاشكرا دەبىنن،
 وەكو چۆن ئىمە ھۆ دەرەكىەكان لامان پەوئە و ئاشكرايە، لە
 پاشاۋەريان وايە كە ئەو ھۆراستەقىنەيەى كە بىرىتى يە لە

^{۱۸} سۇرەتى يس ئايەتى ۸۲

ويست و ئىرادى خىواي گەورە ھەر ئىوۋە كە ھەموو ھۆ
 بنوسىكى تر لەویدا دەپرىتەو سەرچاوى ھەموو پووداۋو
 كىدارىكە. ئەوان ئەو دەسەلاتى خىواي گەورە دەيىنن كە
 دەست دەخاتە ناو بوونەو ھەر ھەر، ھەر چۆنىك بىھوى ھەلىان
 دەسپرىنىت و ھەرمان پەوايى لەم جىھانەدا دەكات و ئەم
 دەسەلاتى لەسەر ھەموو دەسەلات و ياسايەكى ترەو ھە،
 ۋە ھەر ئەو دەسەلاتى ھە كە نىزامى گەردوون پى ملەكچە، ۋە
 ھەر ئەو دەسەلاتى ھە كە خاسىيەتى تايىبەتى لەشتدا دروست
 دەكات، ۋە ھەر كاتىكىش بىھوىت ئەو خاسىيەتى ئى
 دەردە ھىنرىت، ۋە دەتوانىت كە سىروشتى شت بگۆپرىت، ۋە
 وا بىكات لە ئاگر كە بىيىت بە (بىردا وسلاما).

ۋە ئەوان ئەو ھۆ دەركىانە زۆر بەچوك و لاواز و بى نىرخ
 دەيىنن لەچاۋ ھۆ ناو ھەكىەكان، ھەر ۋە ھە ھۆ ناو ھەكىەكان زۆر
 بچوك و بى نىرخ و لاواز دەيىنن لەچاۋ ھۆ پاستەقىنە كە
 ويستى پەروەردگار.

"وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ
 الْمُوقِنِينَ"^{١٩}

^{١٩} سىرىتى انعام نايەتى ۷۵

ھۇ پەرستى و بەرەنگارى كوردنى ئەلايەن پېغەمبەرئانەو

خەلقى كورت بىن زۇرجار زىادە پەوى دەكەن لە پەرستنى
ھۆلە ئەنجامى نەزانى و كارتىكردنى ماددىەت، وە باوہ پريان
زۆر بەھىزە بە كاريگەرى ھۆو خۆبەندكردن پىيەوہو، خۆ
خەرىك كردن تيايدا وە ھۆكار دەكەنە ھاوہلى خواى گەورە.
وہ خويان گىل دەكەن لەدروست كەرى ھەموو ھۆيەك،
وكردگارى ھەموو شتيك، و خويان خەرىك دەكەن بە پەرستنى
پووكەش و پووخساروہ لەم كاتەدا پېغەمبەرئان ھەل دەستن
بەبەرەنگارى بوونى ئەم جۆرە (بت پەرستىيە- ھۆپەرستى)،
خەلقى بانگ دەكەن لە ھۆوہ (الاسباب) بەرەو بەدىھيئەرى ھۆ
(المسبب) خوداوەندى بە دەسەلاتيش بۇ ئاگادارى و فيركردن
لە سەر دەستيان چەند پووداويك بەدى دەھيئيەت كە دژى
ياساكانى سروشتن، بۆئەوہى لە لاىەكەوہ لاوازى و
بىدەسەلاتى ھۆكان و لەلايەكى تريشەوہ قودرەتى پەھاي
خواى گەورەو سەر بەستى وويست وئىرادەى و مەشيئەتى زال
بووى دەرخت، چونكە ھەر ئەو زاتەيە خاوەنى بوونەوہرو
ھەر بە دەستى ئەوہ مەلەكوتى ھەموو شتيك، وە ھەر ئەوہ
خاوەن توانست بەسەر ھەموو شتيكداو ھىچ پىيوپستىيەكى بە
ھۆنيە و پىيەوہ بەند نيە، چونكە دەبينين دەريا يان بۆ دوو
لەت دەبيت و، پووباريان بۆ ھەل دەقوليەت بە بى ھىچ جۆرە

هَؤُيَـهٖكَ لَه هَؤُيَـهٖكَ لَه هُوَئاساييهكان، وه پووهك و كيښگهيان بؤ
پهيدا دهبيټ بهبؤ كيڼان و چانندن، وهلم دهبيټ به ئاردو،
خوري دهبيټ به ئاوريشم و، كومهليكي كه م سهر دهكهويټ
بهسهر كومهليكي زورداو، ههژاري لاواڼ، دهولهمنده دهكاو،
دهولهمندي بههيڙ، ههژارو ئاواره دهكات تهنها بهفهرماني
خوای گهوره دهفهرمويټ: "وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ" (١٣٧) "كَمْ تَرَكُوا مِنْ
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٢٥) وَزُدُّوعَ مَقَامٍ كَرِيمٍ (٢٦) وَنَعْمَ كَانُوا فِيهَا
فَآكِهِينَ (٢٧) كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَا قَوْمَ آخِرِينَ (٢٨)" ٢١

۲۰. سورہ اعراف ۱۳۷

^{۲۱} سوره‌های الدخان ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵

نە پەھبانیەت و نە بى' كارى:

مەولانا لەم پۈۋەۋە زۆر پۇناچىت و زىيادەى پەۋى ناكات،
ۋەكو زۆر لە صوفىيەكان و ئەشعەرىيەكان زىيادە پەۋى تيا
دەكەن بە جۆرىك، ئىنكارى بوۋى ھۆكان دەكەن، و داۋاي پەز
كردن و ۋازەينانى دەكات. لەگەل ئەۋەشدا رەفەزى
جۆرە(توكل)ىك دەكات كەببىتە ھۆى پەبەنى و بى' كارى و
پالدا نە بەلكو دەلىت: "سونەتى ژيان و عادەتى باۋ برىتى يە
لە بوۋى دروستكراۋ بە ھۆى ھۆكانەۋە" تاكو ئىشكەر گىرنگى
ھەول و تىكۆشان بزانىت، ۋە لە دەرگاكانەۋە بىتە مائەكانەۋە،
و ھەموو شتىك لە مەعدەنەكەى خۆى داۋابكات بەلكو
بەرەنگارى بى' كارى و لەكاركەۋتن و، پەھبانیەت و (توكل)ىكى
سلبى دەكات كە پەك كەۋتەۋ لاۋازەكان، لەم سەردانەى
داۋايدا پەنايان بۇ بردوۋە، ۋەبەۋ پەپى ھىزو توانايەۋە،
باگەۋازى تىكۆشان و خۇ ماندوۋ كردن دەكات، ۋە پەچاۋ
كردنى ھۆكانى گوزەران و، داۋاي ژيانىكى كۆمەلایەتيا نەى
بەختەۋەر دەكات و دەلىت:-

"گەر بىتو ژيانى كۆمەلایەتى لەلای ئىسلام پىۋىست نەكرایەۋ
پەسەند نەبۋايە، ئەمرى نەدەكرد بە جومعەۋ جەماعەت، و
ئەمرى نەدەكرد بەچاكەۋ، نەھى نەدەكرد لە خراپە". ۋە ئەۋ
جۆە (توكل) پشت بەستەنى كە بەلای ئىسلامەۋە پەسەند بىت

و، به‌باشی ده‌زانیت بریتی یه له خوئاماده‌کردن و، ده‌ست گرتن به (الاحتياط) سپیږی پښووست و، ئه‌مجا پشت به‌ستن به خوای گه‌وره‌و، ته‌فسیر کردنی فهرموده‌که‌ی پیڅه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم "اعقلها وتوکل علی الله".

بانگه‌وازیك بۆ هه‌ول و تیكۆشان:

جه‌لاله‌ددین خه‌لكی هان ده‌دا بۆ کارکردن و تیكۆشان هاتووه ووت و ویژیک به زمانی گیانداران ده‌گیریتته‌وه، له بابته (توکل) و ئیش کردنه‌وه، وه باشت‌ترین به‌لگه‌ی پښووست بوونی ئیش کردن و هه‌ول‌دانی باسکردووه له‌سه‌ر زمانی شیره‌وه و ده‌لی: "په‌روه‌ردگار ئه‌ندام و ده‌ست و قاچ و به‌هه‌رو ووزه‌ی زۆر به ئاده‌میزاد به‌خشیه‌وه، ئه‌مه‌یش به‌لگه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی که داوای کارکردن و هه‌ول‌دانیان ئی ده‌کات، هه‌روه‌کو چۆن ئاغایه‌ک هه‌رکاتی ته‌ورو پاچه‌که‌ی دا به‌کۆیله‌که‌ی ئاشکرایه که داوای هه‌ل‌که‌ندنی چال‌یان شکاندنی به‌ردی ئی ده‌کات. ئه‌گه‌ر چی گه‌فته‌وه داوایه بکات یان نه‌یکات، هه‌ر به‌وچه‌شنه کاتی کردگار ئه‌و ده‌سته ئیش که‌ره‌و ئه‌و بازووه به‌هیزه‌و ئه‌و پښیه به‌کاره‌و ئه‌و هه‌موو ووزه زۆره‌ی پی به‌خشیوین، بی‌گومان به‌لگه‌ی ناوێت که داوای کارکردنمان ئی ده‌کات و هیزمان بخه‌ینه کار، وه‌له ژياندا هه‌ول بده‌ین و تییکۆشین وه پۆزی خو‌مان به ده‌ست به‌ینین به هیزی بازوو،

ئارەقى ناو چەوان، وه (توكل)ى راستەقىنە ئەوھىيە كە درىغى
 نەكەين لە تىكۆشانماندا، ئەمجا پشت بېبەستىن بە خىواي
 گەورە، تىكۆشان شوكرانى نىعمەتەو، پال دانەوھو تەمەلى^{۲۲}
 كوفرانەى ئەو نىعمەتەيە، خىواي گەورە دەفەرموى: "لَنْ
 شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَنَّكُمْ وَلَنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ"^{۲۳} كار بكو
 ئارەقى ناوچەوان بېرژە ، ئەمجا پشت بېبەستە بە پۆزى دەرى
 خاوەن ھىزو توانا.

دنيايى زەمكراو كامەيە :

جەلالەدين لەسەر زمانى شىرەكەوھ دەگىرپتەوھ: كار كردن و
 تىكۆشان سوننەتى پىغەمبەران و نىراوانى خوايە، دنياش
 تەنھا زىرو زىوو مال و منال نىيە، وەك ھەندىك لەزىادەپەوانى
 سۆفىيەت لىي تىگەيشتون بەلكو دونيايى زەمكراو ئەو
 دونيايەيە كە غافل بوونى خىواي گەورەى تىدا بىت، ئايا
 پىغەمبەر صلى لله و عليه وسلم نا فەرمووئت " نعم المال
 الصالح للعبد الصالح".

^{۲۲} مەزمەبى جەبرىيەكانە.

^{۲۳} ئايەتى (۷) سورەتى ابراهيم

بى كارى پياوچاكان پىگە خوشكەرەيە بۇ فاسق و ستەم كاران:

مەولانا دەلىت بى كارى و ئىش نەكردنى پياو چاكان لەگەل
(توكل) يكى نەفامانەى وا كە لەگەل حەقىقەتى ئىسلام
ناگونجىت، بوونە ھۆى پى خوش كردن بۇ خراپ كاران و،
ستەم كاران و، كاربەدەستانى بى ھۆش و، ھىچ نەزان، كە بوونە
ھۆى خوین پشتنى زۆر بى تاوان و كوشتنى زۆر لە زاناو
پۆشنېيران، كە زۆر توندو تىژ بوون لە حوكمپرانىداو خيانەتېكى
زۆريان لە مالى خەلكى دەكرد، لە سەردەمى ئەوان نەفامى و
نەزانى زۆر بوو، وە حەكىمان و ھۆش مەندان كزېوو، چونكە
فەرمان بە پەوايى درابوو كە سىك شايستەى ئەو كارە نەبوو."

مهولانا جلاله ددینى پۇمى بانگ وئىزى خوشه ويىستى عاتىفه و رېزگرتتى مرقۇم و سەردەمى خۇي؛

گىزەلۈكەيەكى عەقلى سەركىش لە چەرخى حەوتەمدا
هەلى كرد، بەھۇي ئەو قسەزانى علم الكلامىيە لەو چەرخانەى
دواييدا ببوھ كارو پيشەى مۇسلمانەكان بەرادەيەك ئەو
گىزەلۈكەيە ئەوھندە توندو تىژ بوو كە بووھ ھۇي
كوزاندنەھى ھەموو گەرمى و كۈپەو پشكۆيەكى دل. كە تا ئەو
كاتەش ھىشتا لە ژىر خۆلە مېشتا پاشماوھى پشكۆى
خوشەويىستى و عاتىفە ھەر مابوون و شارابونەوھ. وھ
مۇسلمانەكان پاش ئەوھى كە بلىسەيەك بوون لە ژيان و
پارچەيەك بوون لە ئاگر، بوون بە خۆلەمېشى(ركام)
مرۇقاىەتى، يان خەلۈزى بەردىن، پاش ئەو سەردەمى كەيەك
پارچە ئاگر گەرمایى بوون. ئا لەم كاتە بى دەنگى و كزر
بوونەدا، مەولانا جلاله ددینى پۇمى بانگەوازی خوشەويىستى
و عاتىفەى دا، تاوھكو ھەموو جىھانى ئىسلامى لە قولایى
خەودا پاپەپراندو سەر لەنوى گيانى كرد بەبەردا.

بانگه‌وازی خوشه‌ويستی :

شیخ زۆر به‌ئاشکرا بانگه‌وازی خوشه‌ويستی کردو، ده‌لێت: "خوشه‌ويستی تالی ده‌گۆریت به‌ شیرینی و، خۆل ده‌کات به‌ زیوو، پیسی بۆ پاکى و، ئازار به‌ شیفا ده‌گۆرێو، به‌ندیخانه ده‌کات به‌ باخچه و نه‌خۆشى به‌ نیعمه‌ت و، غه‌م و په‌ژاره به‌ په‌حمه‌ت ده‌گۆرێ، هه‌ر خوشه‌ويستیه ئاسن نه‌رم ده‌کات و به‌رد ده‌توینیته‌وه، مردوو زیندوو ده‌کاته‌وه، گیانی ده‌کات به‌به‌رداو کۆيله ده‌کات به‌ ئاغا".

"ئه‌م خوشه‌ويستیه ئه‌و باله‌یه که مرۆڤى ماددى قورس له هه‌وادا پێى ده‌فهریت، له نزماییه‌وه ده‌یبات به‌ره‌و به‌رزى و له‌سه‌ر زه‌ویه‌وه ده‌یگه‌یه‌نیته ئاسمان".

" ئه‌گه‌ر ته‌زوى ئه‌و خوشه‌ويستیه به‌ ناو کێوه زه‌به‌للاح و به‌رزه‌کانیشدا تێپه‌رێ، پاده‌چله‌کێنى و ده‌که‌وێته سه‌ماکردن له خوشیدا: "فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا و خر موسى صعقا" وه ده‌لێت: "خوشه‌ويستی ده‌وله‌مه‌نده‌و سه‌ربه‌رزه گوى نادات

بە مان و مولك و سولتان، ئەوئى يەكجار لە تەمەنىدا ئەو شەرابە بچىزى ئىتر هىچ شەرابىكى تر بە گەن ناكات، دەلىت: "خۆشەويستى پىويستى بەكەس نى، ئەگەر دلچوون بە خۆشەويستىكىدا نەفى كردنى ھەموو شتىك بى جگە لەو خۆشەويستەو ئەمەش بە شىتى دابىزىت ئەو ئەو شەيدايە گەورەى شىتانه. بەلكو ئەو دلدارە شاھى شاھانەو، تەخت و تاراجى شاھان مى بۆكەچ دەكەن، پادشاكان ھەرەك كۆيلە خزمەتكارى دەكەن، دەلى خۆشەويستى ھەرەكو ئاگر شاراوئە، بەلام حيرەت ئاشكراو بەدەرەوئە، دلدار زۆر مل كەچە، بەلام نەفسى ئەو شاھانەى كە نەفسى خەلكيان بە دەستە مى بۆكەچ دەكەن.

كاتى پۆمى باسى ئەو ھەژارە بە جەرگەو، ئەو دلدارىيە بە غىرەتەى كرد نەشوە گرتى و بە ھەموو دەنگىەو ھاوارى كردو ووتى: "بارك الله"، لە مولك و مالى بەندەى ماددەو جەستە پەرستان، لەسەر هىچ شتىك زۆران بازىيان لەگەل ئاكەين، بەلام ئىمە دىلى دەولەتى ئەوينىن، كەنە لەناو دەچىت و نە دەگۆپىت.

ھەموو نەخۆشىك ئاواتە خوازە پزگارى بىت لەو دەرەى توشيان بوو، تەنھا نەخۆشانى ئەوين نەبىت داواى زىاد بوونى دەرەكەيان دەكەن، پىيان خۆشە كە سۆزو ئازارىيان زىاد بىت

تا ئیستا شەرابىڭم نەبىنىوۋە كە شىرىنتر بىت لەم ژەھرە وە
 تەندروستىەكم بەدى نەكردوۋە كە باشتىر بىت لەم نەخۇشىە. "

نەخۇشىە بەلام چۇن نەخۇشىەك: كەلە ھەموو دەردىك پزگارت
 دەكات، گەر تووشى ھەر كەسىك بىت، قەت تووشى ھىچ
 دەردىك نابىت، ئەو لە راستىدا تەندروستى پۇخە، بەلكو
 پۇخى تەندروستىە، كە ھەموو خاۋەن نىعمەتەك ئاۋاتە خۋازى
 كپىنى ئەو دەردەن بە نرخى ئەو نىعمەت و بەختىارىەى
 تىايدان، ھەروەكو بلىى بەر پەرچى ئەو شاعىرە غەرەبىيەى
 دەداتەوۋە كە دەلىت:-

جگەرم ھەموۋى برىنەكى پىم دەرۋىشى

جەرگىك كە برىندارى ھىچ تووش نەبوۋى

پىشانى خەلكى دا كەسى نەبوۋى بىكرى

كى بى دەردى بە دەردەدارى دەگۆرى؟

ئەو پىاۋەى كە ھاۋارى دەكرد لەدەست جگەرى،
 نرخى ئەو جگەرە برىندارەى بزانىايە پازى نەدەبوۋ بە
 فروشتنى و پزگارېوون لىى، وە ئەگەر خەلكىش نرخى ئەو
 جگەرەيان بزانىايە بە نرخى ھەموو مۆلك و مالى دىناۋ
 تەندروستى لاشەيان دەيان كپى، دەبى جگەر چ نرخىكى

هه بێت گەر بریندار نه بێ؟ ئه و جگهره ته نهها پله گوشتیکه یان پارچه بهردیکه و هیچی ترا

ئهم ئه وینه پاک و بیگهردهی مروڤ دهگهیه نیتته پلهیهك كه به تاعهت و موجهه داتیش نایگاتی " تاعهت نه بینیه كه ناوی ده نین گوناها، ئه گهر چهندها سال تیپه پیت له ته مه ن به بی خوشه ویستی ناگاته خوشی ساتیک له ساتهکانی خوشه ویستی " ئه و خوینهای له پیناویدا ده رزیت گومان نیه له پاکیتی ئه و خوینه، شه هیدی ئه وین پیویستی به شۆردن نیه " خوینی شه هیدان پاکتره له ئاوی خاوین، ئاه چون تاوانیکه گهر بێتو ئهم دلداریه تاوان بێت " ده لیت ئه و دلدارانه كه هه موو توانایان خسته کارو، دلایان سوتاوه، یاسای گشتی به سه ریاندا ناچه سپیت، وه ئه و نیزامه ی كه باوه له و کاته دا ملی بۆ كه چ ناکه ن."

لیره دا پۆمی نمونه یه کی زۆر جوان ده مینیتته وه و ده لی: " ئه و گونده ی كه لاوه بێت باجی ناخریتته سه ر " پاشان به راوردیک ده کات له نیوان خوشه ویستیه کی پاک و بی گهر د، له گه ل عه قلیکی زۆرزان و ده لیت: " خوشه ویستی پاشماوه ی ئاده می باوکمانه، به لام زۆرزان پیشه ی شه یتانه، هه کیمیک و وریاو زۆرزان پشت ده به ستیت به نه فس و عه قلی خوی، به لام خوشه ویستی ته فویظ و ته سلیم بوونه، عه قل مه له وانیکه

لەوانەيە مروۇ بگەيەنیتە پۇخی دەريا لەوانەيشە ببیتە ھۆی
خنکاندن، بەلام ئەوین کەشتی نوحە سوار بووکانی ترسیان
نیە لە نوقوم بوون.

بەلی دەریای ژیان سەرکیشە مەلەوانی تیدا ئاسان نیە،
چاکتر وایە بۆ مروۇ پەنا بەریتە بەر کەشتیەکی ئەمین کە
هەرگیز نوقم نەبیت، ئەویش کەشتی ئیمان و ئەوینە. ئەمجا
دەلی: زۆر لەوانەیی کە مەلەوانی زۆرچاک دەزانن بینیمانن کە
چۆن نوقم بوون لەم دەریا بیبنەدا، بەلام نەمان بینووە تا ئیستا
کە کەشتی ئیمان و ئەوین نقم بیت."

مەولانا حیرەتی ئەوینداران بەرزەکاتووە بەسەر حیکمەتی
حەکیمانەیی لیکۆلەرەوان، وە ھانی خەلکی دەدات بۆ سوور
بوون و پێش بڕکی تیانداندا چونکە حیکمەت پێوانە کردن و بۆ
چوونە ظن و قیاس، بەلام حیرەت بینین و عیرفانە."

پاشان دەلی: "ھەموو کەسێک ناتوانیت خۆشەویست بیت
چونکە خۆشەویستی پێویستی بە سیفات و پەروشتی زۆر
جوان ھەیە کە ھەموو کەسێک دەستی ناکەوێت، بەلام ھەموو
کەسێک دەتوانیت بەشی خۆی لەو خۆشەویستی وەرگریت و
بکەوێتە پەر لە خۆشی و نیعمەت..

"ئەي خوينەرى ئازىز ئەگەر ئەۋەت لەدەست دەرجوۋە كە
ئەبىت بە خوشەويست، ئازىزەكەم ئەۋەت لەدەست دەرنەچىت
كە بىيىتە پىزى ئەويندارەۋەنەۋە، ئەگەر بەختەكەت نەي ھىنا
بىت بە يوسف كى پى ي ئى گرتوويت بىت بە يەعقوب؟ چى
ھەيە بىت بە بەرگىك لەنيوان تۆۋ ئەوينىكى راست و،
ھەمىشە بەسۆز و دل ناسك؟".

شىخ لەسەر ھەموو ئەمانەۋە دەلىت "صولە المحبوب" چىزى
خوشەويست، ناگاتە چىزى دلدار، ئەگەر خوشەويستان بزانن
عاشقانى بى كەس و دلدارانى پاك لە چ خوشى و نىعمەتىكدان،
ئاۋاتەخۋازى جىي ئەۋان دەبوون، ۋە لە پىزى خوشەويستانى
بەختەۋەرىدا دەردەچوون و دەچوونە پىزى ئەويندارانى
كەساسەۋە.

ئەم ئەوينە ئاراستەي كى دىكرىت:

بەلام ئايا ئەم ئەوينە كە نوورى ژيان و نرخی مۇۋە
ئاراستەي كى دىكرىت؟" ئەوينى نەم شايستەي كەسى نىيە
تەنھا زاتىكى نەم نەبىت. ئەم زاتە نەمەش زاتى نىە كەلە
ئاوچوون و ئاوابوونى بۇ نووسرابى. چونكە ئەم زىندووى
راستەقىنەيە و نامرىت و، ژيانىش دەبەخشىت بە ھەموو
شتىك" بەلگەي بۇ ئەمە چىرۆكى ئىبراھىمى پىغەمبەرمانە (عليه
سلام) ئەمەي كە فەرموويەتى "لا احب الافلين". "ئەم
خۇشەويستىيە گەر لە جىي خۇي دانراو، توشى پىاوى خۇي
ھات ھەروەكو خۇي بە ئاۋ لەشى خاۋەنەكەيدا دەپرات، ئەم
ئەوينە خۇرىكە ئاوابوون نايتىسىنىت، ۋە گۈلىكى پىشكوتوى
گەشاۋەيە سىس بوون پووى تى ناكات، تۇش ئەم
خۇشەويستىيە سەرمەدىيە لە دەست مەدە كە ھەر دەمىنىتەۋەو
بەدەورتا دىت بە كاسەي پەر لە خۇشەويستى و تىنويىت
دەشكىنىت، بەلام ھەموو شتىك دەپرىتەۋەو لە ئاۋ دەچىت، ئەم
خۇشەويستىيە لە دەست مەدە كە پىغەمبەرمانى پى بەرزبۈەۋەو
ھوكمىيان گرتە دەست.

ئائومىدى پىئويست ئاكات:

بەلام دلدارى تىنور، بۆى نىيە شەكوا دەربېرىت و لەخۆى
بىزكاتەو، بە بەھانەى ئەوھى كە خوشەويستەكەى گەرەو
پايە بەرزەو، پىئويستى بە كەس نىيەو، بلى خۆل چىيە لەچار
پەرەردگارى بوونەوەر!؟

محبوبى راستەقىنە ئەوھىيە كە خۆى پىئوي خوشە دلدارى
بكات، وە ھەركەسىك بىيەوئىت بەرەو خۆى رايىدەكىشىت "الله
يجتبى من يشاء ، ويهدى اليه من ينيب" بەھاندانىكەو دەلىت
مەلى رىگا نىيە بەرەو ئەو پاشا خاوەن شكۆيە، كە من
بەندەيەكى زەبوونم، ئەو پاشايە زۆر خاوەن كەرەمە، بەندەى
خۆى بانگ دەكاو، رىگەيشى بۇ ئاسان دەكات."

سەر لەنوى پىدا دەچىتەو گۆرانى بەبالاى ئەم ئەوينەدا
دەلىت، وە بەو پەرى شادىشەو، دەيكروژىت و دەلىت "ئەوھى
كە بۆى دەروانىت وادەزانىت كە دەردىكە تووشى ھاتووە
چارەسەركردنى زۆر گرانە، خاوەنەكەى لە ئازار كىشان و
ماندوو بونايە، بەلام گەر بىتوو ئارامى گرت و بەسەريا
سەركەوت ئەوا دەگاتە ناسىنى راستەقىنەى ئەبەدى."

"سەرچاوەى ئەوين ، دلّ شكان و دلّ برىندار بوونە،
چونكە دەردىكە ويئەى نىيە، دەردى دلدار زۆر جىاوازە لە

ھەموو دەردىكى تر چونكى خوشەويستى "ئىسپىر لىبى"
 نەينىيەكانى خۇاى پەرۋەردگار، پاشان باسى ئەم دەردە دەكات
 و دەلى ئەگەر خۇى لە خۇيدا دەردىت، بەلام شىفائى دەردە
 دەرونيەكان و بەدپەشتىيە، ئەو نەخۇشەيى كاتى پزىشكەكانى
 لە پەل و پۇختى و، ئائۇمىد بوون لە چاك بوونەوہى و،
 ئومىدى چاك بوونەويان لەلايەن چارەسەر كەرانەوہى بىرى،
 لەم كاتەدا بە ئاۋرپانەوہىيەكى ئەو خوشەويستىيە چاك
 دەبىتتەوہ و بۇ جارىكى تر دەژيەتەوہ، جا بەو پەرى خوشى و
 شادىيەوہ ھاوار دەكات و دەلىت "خوابت ژيىنى ئەوين".
 ئەى پزىشكى دەردو بەلام، ئەى دەرمانى فيز و لوت بەرزىم ئەى
 پزىشكى نەگاسى ئەى دەرمانى دەردى ئائۇمىدان!

بەلى لەبەر ئەوہى ئەوين بلىسەيەكە، گەر كلىپەى سەند
 ھەموو شتىك دەسوتىنى جگە لە خوشەويستەكەى نەبىت،
 لوت بەرزى نىيە، فيز نىيە، ترسنۇكى نىيە، خەم و پەژارەو،
 پىسكەيى و ھەسوودى نىيە، وە ھىچ عەيبىك لە عەيبەكانى
 دەروونى نىيە، شەپۇلى ئەوين گژۇگيا رادەمالىت، ھەرۋەكو ئاگر
 چۇن بەناو پووش و پەلاشدا دەپرات ئاواش بەناو دەرووندا
 دەپرات. ئەوين بلىسەيەكە كە ھەموو شتىك دەسوتىنى تەنھا
 دلدارەكەى نەبىت تەوھىد شمشىرىكە كە خاۋەنەكەى
 وەشاندى ھەموو شتىك دەپرىت تەنھا خۇاى گەرە نەبىت، ھەر

بژى ئەى خوشەويستى ئەى ئەو ئەوينەى ھەرگىزاو ھەرگىز
ھارەل دانان بۇ خوا ناگرىتە خوى .

پاش ئەم ھەموو ماوہ دوورو دريژہ لەمەدح و وەسفى
ئەوين، مەولانا دەوہستىت، دەلى"بەسەر ھاتى خوشەويستى
کۆتايى نايەت، دونيا ھەمووى لەناو دەچىت عەجايەبى ئەم
خوشەويستىيە نابريتەوہ، چونکە دونيا پرانەوہى و
نامانجىكى ھەيە، بەلام خوشەويستى وەسفى يەکیکە کەلە ناو
ناچىت و نامرىت."

جىھانى دل

ھىچ پىگەيەك نىيە بۆگەيشتن بەم خوشەويستىيە، تەنھا
بەھوى دلىكى زىندوو گەرمى پەرلە زىندەگانىيەو نەبىت.
ھەرەکو لەمەو پيش باسماں کرد لەسەردەمى مەولانادا
لايەنى عەقلانىيەت زۆر زال ببوو بەسەر لايەنەکانى تىرى
ئادەمىزادا، لەسنور دەرچوو بوو، وەلەسەرحىسابى عاتىفە زۆر
گەرە کرابوو، تاوہکو عەقل زياتر پووناك بکرىتەوہ ئەو کاتە
دلىش ساردتر دەبىتەوہ، ئەو ژىوارو گەرمىيە نامىنىت، وە
ليژەدا مەولانا باسى دلى ووروزاند، کە چ پایەو پىزىكى ھەيە

له ژيانی مړوځداو، وه نهو شته سهر سوپهینه رو گه نجینانه ی
 که گرتوویه تیه خوۍ، وه باسی نهو هی کردووه که له شی مړوځ
 باخچه یه کی هه لگرتووه که له به هاریکی هه میشته یدایه و
 هه رده م پر بهر هه مه، وه ئاده میزاد لهو له شه بچوکه یدا
 جیهان یکی هه لگرتووه که زور فراونتره له م جیهانه مادییه،
 نه ترسی هه یه له دوژمن وه نه دزیش دیت به لایدا.

" دل شاریکی نه مینی ناوه داننه، وه قه لایه کی قایمی
 پاریزراوه، باخچه یه کی پیروزه نیعمه ته که ی نابریته وهو،
 سهرچاوه که ی ووشک نابیت و به فرمانی په روه ردگاری هه رده م
 له بهر هه مدایه".

نهو هی باس کردووه که باخچه کانی جیهان ته مه نیان
 کورته و پزگاریان نابیت له دوردو به لا، به لام دره ختی دل
 هه میشته سهوزو به رداره " باخچه له سهرخو پی دهگات وه زوو
 له ناو دهچیت " به لام دل زوو پی دهگات، دره نگیش له ناو
 دهچیت. " باخچه ی له ش نه وهنده ناخیه نی دهپزی وه ده بیت
 به پوش و په لاش بویه هه میشته خاوه نه که ی هاوار دهکات،
 خه ریکی .. ناخ هه لکی شاننه - واحسره تا - به لام باخچه ی دل
 هه میشته سهوزو و به رداره، بویه خاوه نه که ی هاوار دهکات.. نای
 له م خوشیه - وافرحتا -".

وہ ٹوہی دہیہوئیت کہ پاریزکاری تہندروستی و لاویتی
 بکا، هول دہدات وکو لاویکی بههیز بمینیتہوہ، ناواتہکھی
 نایتہدی، بهلام ٹوہی چاودیری دلی دہکات و چاک پەروردهی
 دہکات ٹو کاتہ پوخی بهلاویتی دہمینیتہوہ، بهژنیکی
 چالاکي دہبیت و، لهگهل دلیکی ئارام، بیریکی ساغ و، دلشاد
 و شادومان دہبیت "ئاگات له دلت بیت با بهلاوی بمینیتہوہ و،
 با لهسر پووت نوور بدرهوشیتہوہ".

(ئاگات له دلت بیت با به لاوی بمینیتہوہ، هروركو (الصهباء-
 رهنكي شهرابی) هو كراوه بیت، هروركو گولیکی گهشاوی
 دهم بهبزه).

بهلام با ووشهی "دل" له خوت بایی نهکات مهبهستمان لهو
 پارچه گوشته نیه که هردهم لهسنگدا له لیئاندایه، که چاو
 چنۆکی هواو ئارہزووی تیا کۆبووہتہوہ، ٹوہ دلی پیناوتریت
 کہتامی خوشهویستی نهچهشتبی، ومانای یهقین نهزانی، وه
 هیچ جۆره شہوقیکی نیه گهر بیتو گولہکھی نهکرایتہوہو
 شہوقہکھی نہدرهوشیتہوہ، وه ٹوہ بهدل دانانریت بهلکو
 پارچه بهردی یان تہختہیہکه .

"ئەو دڭە تەسك و تاريكه، هەروەكو دڭى جولەكە-يەود بى
بەشە لە خوڭشەويستى-ملك و دۆد-وەنە بەدرەوشىتەو، نە
پووناك دەبىتەو وە نە دەكرىتەو نە فراوان دەبىت".

ئەم دڭە مردووەو، دڭە زىندووكان يەك ناگرنەو لە لەفزو
شىوھيان نەبىت، هەروەكو چۆن ئەو ئاوەى كە لە چاوكى پوون
و پووبارەكاندا دەپوات پى ى دەلڭن ئاو، وە ئەوەشى كە تىكەل
دەبىت بە قوپو لىتەو زۆنگاوەكان پى ى دەوترىت ئاو، بەلام
يەكەميان تىنويەتى دەشكىنى جل و بەرگ خاوين دەكاتەو،
بەلام دووھميان لەبەر پىسى دەبى دەستى ى بشۆيتەو.
ئەمە يە جياوازى لە نيوان دڭىك و دڭىكى تر دڭى پىڭەمبەران و
ئەولياكان لە ئاسمان بەرزتر دەبىتەو، بەلام دڭى لە بنیادەم
چووكان تەنھا ئەو يە كە لە دل دەچن، ئەگىنا لە راستيا دل
نين، وەئەگەر بڭىت "دڭم" بپوانە چى دەلڭت: (دەلڭت: دڭم!
دڭەكەم: ئايا دەزانى دل لە پاسپاردەكانى ئاسمانە؟ بى گومان
قوپو لىتە ئاوى تيايە، بەلام بىزت نايەت دەستى لىبشورىت،
چونكە قوپو لىتەى زياترەو زال بوو بەسەر ئاوەكەداو بىزى ى
دەكەيتەو، وە ئەو يە لە ئاو سنگتايە و ى دەدات ئاوى مەنى
دل چونكە دڭى راستەقىنە ئەو دڭە يە كە بەرزترىت لەبەرزى
ئاسمان، ئەو يەش دڭى پىڭەمبەران و پياو چاكانە.

بۇ ئەۋەدى دىلى خوينەر خوش كات و نايەۋىت دىلى
 بشكىنىت و ھىمەتى ئى بېرىت، دەلى (ئەۋ دىلى ھەتەۋ كەس
 لىت ناكېرى ئەۋ خۇدا بەكەرەمە لىتى كېرۋىت، لە پۈۋى پېز و
 فەزەۋە، لەبەر ئەۋەدى ھىچ جۆرە دىلىك لە دىلەكان پەفز ناكاتەۋە،
 چونكە مەبەستى ئەۋەنىە قازانجت ئى بكات).

پاشان ئامۇزگارى خوينەر دەكات بۇ ئەۋەدى خۇى دەرباز كات
 لەم قەفەسە ئالتونىە كە ئاونراۋە "گەدە" و، بفرىت لە بۇشايى
 دىلى فراۋان و، تى پۈۋىن لە دروستكراۋە سەر سورھىنەرەكانى
 خۋاى گەرەۋ، چىژۋەرگرتن لە گيان - پۇج - دەلى : " گەدەۋ
 ماددە پەرستى برىتى يە لە پەردەيەكى ئەستور لە نىۋان تۈۋ
 پەرۋەردگارت ئەگەر ئەۋ پەردەيەت لابرد ئەۋ كاتە لە نىۋان
 تۈۋ پەرۋەردگار ھىچ جۆرە بەربەستىك نامىنىت، ئەمجا
 سنورى گەدە بېرەۋ بېرۈ بەرەۋ دىل، ئەۋ كاتە راستەۋخۇ بەبى
 ھىچ پەردەيەك سلاۋى پەرۋەردگارت پى دەكات.

شەرق و رېزى مروۋ

فەرمانرەۋاى زۆردارو، فەلسەفەى بە ھەلەدا چو، ئايىنە دەسكارى كراۋەكان، بوونەتە ھۆى كەم كەردنەۋەى نرخی مروۋ و ھىنانە خوارەۋەى رېز و شەرەفى، پاشان لە ئەنجامى ئەو ھەموو جەنگە ويران كەرە، نەپرايەۋەو، لە ئەنجامى تىك چوونى بارى كۆمەلەيەتى و ئابورى ژيانى خەلكى تووشى گرانىەكى بى شومار ھات، وە خەلكى لە ئەنجامى دريژ خايەنى و بەردەوام بوونى بىزار ببوون و، ئاھومىد ببوون لە داھاتوويان، ھەستىكى زۆر قوليان بەسەر زەنىشتى خويان دەكرد كە ئىمپرو ناويان ناوہ(مركب النقص)^{۲۴} وە مروۋ واى ئى ھاتبوو بىز لە خۆى بكاتەۋە.

ھەندىك لە سۆفەيكانى عەجەم ھاتن و، بانگەۋازىكى پەر لە كەف و كوليان كرد بۆ خۆ تواندەۋەو، ئەم پەندى پيشىنانەى (خۆتان بمرينن پيش ئەۋەى بمرن) يان كە لەناو ئادابى سۆفەيكاندا باو بوو زىندووكردەۋە، پۆچوون لە ئىنكارى كردنى خۆ-ذات- بەرپادەيەك پشت بە خۆ بەستن و، خۆ ويستى كە تىكۆشان و بزوتنەۋەو، چالاكى لەسەر ۋەستاو بەتاۋانى

---

^{۲۴} ھەست بەكەم و كېرى لە دەرۋوندا

پەروشتى دادەنراو، بەبەردىكى پىگىر دادەنرا لەپىي بەرەو
 كامىل بوونى پۇخى بانگ كەران و نوسەران زىيادە پەروى
 زۇريان كرد لە ھاندانى خەلكى بۆ بەدەست ھىنانى سىفاتی
 مەلائىكى، وە ۋازھىنان لە ژيان و پىويستى مەروفايەتى، ھەتا
 گەيشتنە ئەۋزادەيەى بىزىيان كەردەۋە لە مەروفايەتى خۇيان،
 باۋەريان وابو پىشكەوتن لەۋەدايە كە شۆرشىك ھەلگرسىنن
 دژى مەروفايەتى خۇيان، ۋەۋاى دەزانى كە تاۋەكو دور
 بگەيتەۋە لە مەروفايەتى و خۇى بچوئىنەت بە مەلائىكەت، زياتر
 نزيك دەيتەۋە لە كامىل بوون و بەختەۋەرى.

لە ئەنجامى كارتىكردى ئەم پىروباۋەرە فەلسەفیانەو،
 شى بوونەۋەى پەيوەندى كۆمەلەيەتى، ستەم و زۆردارى
 ھۆكۈمەتەكان، وئىژەى پەش بىن و ھۆنراۋەى پەش بىن
 پەيداۋو، كە بە چاۋىلكەيەكى پەشەۋە دەپروانىە ژيان و
 جىھان، بانگەۋازى دەكرد بۆ پاكردن لە ژيان و سەيركردنى
 خەلكى بە پەش بىنى، خراپەكارى باۋكان لەۋ تاۋانەى
 كرىيان لەۋەچەنانەۋە، ھەروەكو (ابو علاء المرى) دای ھىنا لە
 سەردەمى خۇيدا، ۋە لە ئەنجامى ئەم ھەموو ھۆسروشتىە
 بەھىزانە خەلكى مەنەنى تەۋاويان لە خۇيان و، ھىۋاى
 داھاتوويان و، ئارەزوى ژيانىان پىرى، ۋە خەلكى لەم كۆمەلە
 ۋەپس بوۋە، پىر لە ئازاۋەدا پىرو ھۆشى نەما بوو، ويستوو

ئىرادەى كز بېو، سەلامەتى خۆى ئەو ژيانە ھەوا بەر فراوان و
 بەرىنەى نەدەزانى، كە لەلایەن خەوى گەورەو ئەمادەكرا بو،
 بۆ فرین و بەرزبەونەو تیايدا ، و ئەو گەنجینە گرانبەھایانەو،
 ئەو ھیزە بە تواندانەو، ئەو بەھرەمەزنانەى كە پەرورەدگار لە
 دەرونیاندا بەدى ھێناون نەدەناسى، وە بە خۆیان نەدەزانى
 دروست كراون بۆ ئەوەى بېن بە " جى" نشینی پەرورەدگارى
 گشت جیھان لەم جیھانە فراوانەدا" و ، ئەم جیھانەى پى
 سىپراو ئەم گەردونەش بۆ ئەم مل كەچ بوو، وەسوجدە
 بردنى مەلایكەتیش بۆ یەكەم مەزە ئامازەى بۆ ئەم مل
 كەچى وە ھەر ئەم مەلایكەتانەن كە ئیش و كارى ئەم
 گەردونە ھەل دەسوپرێن بە ئەمرى خەوى گەورەو،
 پەيامەكانى پادەگەینن، وە ئەگەر ئەمان مل كەچى بۆ بنویینن
 ئەوا گەردوون لە پێش تەرمل كەچى بۆ ئەم مەزە دەنوینیت.

لەم كۆمەلگایەى كە بە گز مەزەتیا تیدا چوو، نەرخ و
 شوینى مەزەى لەم جیھانەدا ھێناوئە خوارەو، لێرەدا
 مەولانا" جەلالەددینی رۆمى" ھەستاو نوینەرى راستەقینەى
 بیروباوەرى ئاینى ئىسلامى گرتە ئەستۆى خۆى لەناوئەندى
 ھۆنراو زەنگەدارەكانیدا، كەرامەتى شاراوەى مەزەى لە
 ژێر پاشماوەى ئەدەبى پەشبین و، ھۆنراوەى دواكەوتوو
 بەزىوودا ھێناو جۆش و وەرژاندى، وە دەستى كرد بە

گۆرانی ووتن به بالای پیزی مروۋ و فەزلی مروۋایەتی به کەف و کول و ئیمان و شیوە بە لاغەتیکەو، تا ژیانی کردووە به بەر کۆمەڵاو زیندووی کردنەو، مروۋ وای لێهات شەرف و کەرەمەتی خۆی بزانیت. بەم شیوە بانگەوازو لاواندنەو، یە تیكپرایى ئەدەبى ئىسلامى بوژایەو، شاعیرەکانیش هەر خەریکی ووتنەو، بوون و لە هەمان ژیاان-وتر- دەدایەو، جا لە جیهانی سۆفیگەری شەپۆلێکی نوێ پەیدا بوو، دەشیا ناوبەرنی شانازی کردن به مروۋایەتی (الاعزاز بالانسانیه) یەو.

جەلالەددین بە خوینەرانی شیعەرەکانی و قوتابییەکانی دەوت کە خۆی گەرە مروۋی دروست کردووەو پایەى داوەتی، وەك فەموویەتی "لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم" وە ئەم سەپالە (بەرگ) تەنها بە بەژن و بالای مروۋ دابراوە، بەکەلکی گیاندارێکی تر نایەت، وە خوینەر هان دەدات بۆ دیراسەکردنی سورەتی (التین)، قول بوونەو لە ماناکانی، وە حیسابی تایبەتی بۆ ووشەى "احسن تقويم" بکات، چونکە ئەمە ناوێشانى نەدەمیزادەو هیچ شتیکی تر لە گەلیدا بەشداری ناکات.

پاشان لەسەر ئەمە دەپروات و بادەداتەو بەلای سورەتی (الاسراء) وە فەرموودەى خۆی گەرە دەخاتەو یادمان، دەلی

"ولقد کرما بنی ادم"، پاشان به خوینەر دهلی "نایا ئەم دواندنه ئاڤاستە ی ئەم مروڤه کراوه که له نرخى خۆی کهم دهکاتهوه، پلهو پایه ی خۆی نازانیّت، هه ی غافل؟ خوای گه وره تاجی پێزی ناو ته سهرت، وه تاییه تی کردووی به و فهرموده یه ی خۆی که ده فهرمووی "ولقد کرما" وه گهردنی -جید- ی تۆی پازاندو ته وه که به هیچ کهسیکی تری نه وتوه.

مهولانا دهلی: مروڤه پوخته ی ئەم گهردوونه یه و، کۆی وه سفهکانی جیهانه، له م لاشه بچوکه نمونه ی ههرچی شت هه یه له م جیهانه دا کۆبو ته وه، له خێرو گه نجینه وه، شتی جوان و سهر سوڤهینه، ئەم مروڤه ئەتۆمیکی بی نرخه و خۆری تیدا پێچهوانه بوو ته وه، گهر هه لهات هیچ جوړه ئەستیره یه که ده رناکه ویّت، درێژیه که ی به تیکرای سی گه زه، که چی ده ریایی زانستی تیا دا پڑا وه، دهلی " مروڤه ئامانجی ئەم دروست کراوانه یه له پیناوی ئەودا جیهان دروست بوو، ههر ئەویشه ئەو جه مسهره ی که ده ستاری ژیان به ده وریدا ده سوڤینه وه، هه موو بوو نه وه ره سهودی پی ده بن خوای گه ورهش بو ئەم مروڤه، گوڤرایه لی فهرز کردو وه له سهر هه موو بوو نه وه، ههرچی له م جیهانه دا هه یه له جه مال و له که مال، هه موویان له پیناوی تۆ دروست کرا و، به ده وری تۆدا ده سوڤینه وه، ههرتۆیت که مه لانی که ته کانی خوای گه وره

حه سودیت پیډه بهن، پیویستت به جوانی دهسته وانه، توی جوانی هه موو دونیاو، تویت ناوکاری په یوهندی له م بونه وهره داو، تویت مهبهستی راسته قینه، مروځه وهره و گردوون پروکه شه، "الانسان جوهر والکون عرظ" غیری نه مانه هه مووی لوه کی و، لق و سیبهن، تویت نامانچ له و ژیا نه دا خزمهت کردنت فهرزه له سهر هه موو بوونه وهر، شهرمه زارییه که که وهر مل که چی پروکه ش بیت".

رېت دانه وده کی هر به وده نده وه ناو ده ستیټ، به لکو ده لیټ: " مروځه درخه ری سیفه ته کانی خوی گه وره یه، هر نه وه ناوینه ی راسته قینه که نایه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که وی، ده لیټ: "نه وی له مروځدا درده که ویټ له که مالآت و جوانی، پیچه وانه کردنه وه ی سیفه ته کانی خوی گه وره یه له مروځدا وهک و پیچه وانه کردنه وه ی مانگی دره و شاهه له ناو پروباریکی پووندا، وه دروستکراوه کانیش هه روه کو ناویکی خاویټی پوون وایه سیفه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که ویټ، وه عه دل و عیلم و لوتفی تیا پیچه وانه ده بیټه وه له ناویکی بهر به ره لادا".

له گه ل نه وه شدا هه ست به که م و کورتی و، کو له واری خوی ده کات له وه سف کردنی شاده میزادو، مه زنی ووردیټی نه و کاره، وه به و پهری نازایی و راست پوویسی یه وه پای

دەگەيەنئیت و دەلئیت: -

" اذا صرحت بقيمة هذا المتن "

لاحترق و احترق المستمع "

واته " ئەگەر نرخى ئەم مەزگە بەدرکىنم

خۆم دەسوتىم و، گۆيگىش دەسوتىنم "

پاشان پرسیار دەکات: ئایا بە کەسیک دەوتریت سەودای ئەم مەزگە گران بە ھایە بکات و، ئاواتە خوازی کپینی بیت، وە ئایا دەشیئت بۆ ئەم ئادەمیزادە خۆی بفروشیئت ھەرچەندە گران بە ھا بیت؟

پاشان ھەلەدەچئیت و، بە پەرۆش و، ئازاریکەو و بە شیو ھەلەیی و توپە بوونیکەو، پئی ی دەلئیت: " ئەی ئەو کەسە ی عەقل و ھیکمەت و توانا بەندەییەتی، چۆن خۆت بە ھەرزان دەفروشیئت؟

پاشان دەلئیت: " چەند و چوونی ناوئیت، مامەلە کوئایى ھات، ئەوی فروشرا ساغ بوو وە. خۆی گەرە کپیونی و پزگاری کردین لە سەوداکردن و بگرەو بەردە بۆ ھەتا ھەتایی، شتیش دوو جار لە سەریە ک نافرۆشئیت "

پاشان ھانی خەلکی دەدات، بۆ ئەوێ نرخى خۆی بزانیئت، بە بەخشندەترین کپیار نەبیئت رازی نەبیئت، وە دەلئیت، " ئەگەر تۆ راست دەکەیت و پشکنیاری، بگەپئ بە شوین کپیاریک کە

داوات دھکات و بہ شوینتا دھگہ پیت، ہر ٹوہی لی پید
بویت بۆلای ٹویش دھگہ پیتہوہ".

مہولانا تیبینی ٹو شاعیرہی کردوہ، کہ دہلٹ لہ
بنیادہما کہسی واہیہ شیاوی ٹو وەسفہ نیہ (لہ مروٹ دہچن
و مروٹ نین) ٹوانہی کہ نیچیری نہفسی خویانن، کوژراوی
دہستی شہوہ تیانن، ہیچ نازانن دہربارہی مروٹایہ تی تہنا
ٹوہ نہ بیٹ کہ ٹاژہل دہیزانیت لہ خواردن و خوردنہوہ
پابواردن.

بہو پہری راست پروییہوہ دہلٹ (ٹوانہ مروٹ نین بہ لکو
تہنا وینہی مروٹن، ٹوانہی کہنان حوکم دہدات بہ سہریاندا،
وہ شہوہوت مروٹایہ تی تیدا کوشتون).

زور بہ دھگمہن پیای پاستہ قینہ دہست دھکویت لہ سہردہمی
مہولانادا، ہر وہکو بہ دھگمہن پید بوہ لہ غیری سہردہمی
مہولانادا، بہ ناچار گیشٹوہ تہ ٹو پادہیہی کہ
پشکنیاران ناچار بوون بہ گلۆپی دیوجانس بہ شوینیا بگہ پین.

دی شیخ با چراغ ہمہ شہر را بگشت

کہ از دیو دم ملوم وانسانم ارزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہام ما

گفت انکہ یافت می نشود انم ارزوست

کلیات

رۆمی چیرۆکیکی خوشمان بۆ دھگیریتہوہ لہ دیوانی

شیعره کانیدا دهرباره ی نه م بابته و دهلی : " دوینی پیاوونی ،
 به سالآ چووم به دی کرد ، به دهوری شارددا دهسوپرایه و ،
 بلیسه یه ک ناگریشی هه لگرتیوو ، له وه دهچووو به شوین
 شتی کدا بگه پیت : منیش پیم ووت : گه وره م به شوین چیدا
 دهگه پیت ؟ ووتی بیزار بووم له زیان له گهل دپنده و ناژهل و ،
 زوریش وه پس بووم لییان ، نه وه تا دهگه پیم به شوین
 مروقیکی عیملاق و شیریکی به جهرگ ، دلم زور تهنگ بووه
 له و خه لکه ته مه له وو کورت بینانه ی له چواره ورمدا دهیان
 بینم ، پیم ووت نه وه ی به شوینیا دهگه پیت به ناسانی نایه ته
 دهست ، منیش زور به دوویا گه پام بوم پهیدا نه کرا ، ووتی :
 منیش عه ودالی به شوین گه پانی شتی کم که به ناسانی دهست
 ناکه ویت و له سه ریگا و بانه کان نادوزیته وه .

رهزای خوای له سه ر بیت مه ولانا جه لاله ددینی پومی
 ههروه کو هه موو یه کی که له پیاوانی تیکۆشه ر و فیکری
 نیسلامی .

سەرچاوه‌كان

- ١- رجال الفكر والدعوة-ابو الحسن الندوى
- ٢- الخواگر-سعيد رمضان
- ٣- اصول الدعوة-د. عبدولكهريم زيدان
- ٤- الاعلام الخمسه للشعر الاسلامى -محمد حسن الاعظمى -
الصاوى على شعلان-تحقيق الدكتور مصطفى غالب.
تبينى :
- بۇ ئەم نووسراوه به زۆرى كهك له كتيبي (رجال الفكر
والدعوة)ى (ابو الحسن لندوى)وهرگيراوه

لایپەرە	ناوەرۆك	ژمارە
۳	پیشەکی چاپی دووهم	۱-
۱۹	پیشەکی چاپی دووهم	۲-
۲۸	سەردەمی مەولانا	۳-
۳۰	ژیان و بەسەرھاتی	۴-
۶۴	لیکۆلینەوہی قسەزانی یەکان و شیوازی مەسنەوی تیایدا	۵-
۷۰	پینگەمبەریتی و پینگەمبەران	۶-
۷۵	حیکمەتی پۆژی قیامەت و زیندوو بوونەوہ	۷-
۸۰	زۆرەکاتی و پەسەندکارەتی	۸-
۹۴	مەولانا جەلالەددینی رۆمی ، بانگ ویزی خۆشەویستی و عاتیفە و پیزگرتنی مروۋ و مروۋایەتی سەردەمی خۆی	۹-

نهی نهو که سهی پزگهی عشقی حه قیقت گرتوته بهر. عشق بریتیه له پشنتیکردنو وازهینان
 لههه موو جیهان له بهر خاتری مه عشوق. عشق حه فتاو دوو جور شیتی گرتوته خوی.
 بویه پاره وهی عاشقان کوتابی چله بویهی هه موو پاره وه کانی تره ...
 ته خت و تاجی پادشایان له ناستی مه زنی عشقدا؛ نه بیت چ نرخیکی هه بیت؟
 عشق بریتیه لهو خوتواندنه وه بهی که پتیه کانی عه قل نیایدا هه لنو و تاوه.

شیزک کاشانی

له بلا و کراوه کانی کتیبخانهی بیخود - سهید صادق

07501246818

نه رخه 3000 دیناره